

GLOBAL DIALOGUE

9.1

3 numere pe an în 17 limbi

Noi direcții pentru
sociologia globală

Sari Hanafi

Projekt Klassenanalyse

Pablo Pérez

Rodolfo Elbert

Svetlana Yaroshenko

Ngai-Ling Sum

Tania Murray Li

Ruth Patrick

Richard York

Brett Clark

Cercetând clasa și
inegalitatea socială

James K. Galbraith

Klaus Dörre

Éric Pineault

Federico Demaria

Anna Saave-Harnack

Corinna Dengler

Barbara Muraca

Gabriel Sakellariadis

Jorge Rojas Hernández

Paradigma de după
creștere?

Perspective teoretice

Ariel Salleh

Populismul de
dreapta

Lena Lavinas

Guilherme Leite Gonçalves

Ayşe Bugra

Ramiro C.H. Caggiano Blanco

Natalia Teresa Berti

Justyna Kajta

Secțiune deschisă

> **Inspirându-ne de la Marie Jahoda**

> **Relații de muncă în Portugalia**

> **Prezentarea echipei editoriale din Bengal**

MAGAZINE

International
Sociological
Association
isa

VOLUMUL 9 / NUMĂRUL 1 / APRILIE 2019
<http://globaldialogue.isa-sociology.org/>

GD

> Editorial

La cel de-al XIX-lea Congres Mondial ISA de Sociologie din Toronto, Canada, în iulie anul trecut, Sari Hanafi a fost ales noul Președinte al Asociației Internaționale de Sociologie. Această primă ediție din 2019 a Revistei *Global Dialogue* se deschide cu viziunea teoretică a lui Hanafi pentru ISA, pe parcursul mandatului său. El argumentează că prin combinarea abordărilor post-coloniale și post-autoritare se poate deschide o conversație în jurul unei noi paradigme pentru pluralism în această epocă a multiplelor modernități.

Odată cu ascensiunea partidelor populiste de dreapta de pe Glob, dezbaterile sociologice despre clasă au câștigat o nouă vizibilitate. Primul simpozion al acestei probleme reflectă acest interes nou în ceea ce privește formarea claselor și relațiilor de clasă din întreaga lume, cu contribuții care examinează cercetările actuale din America Latină, Statele Unite, Germania și Asia de Sud-Est. În legătură cu această cercetare, simpozionul explorează implicațiile pentru creșterea sărăciei și a inegalității.

Decenii la rând, generarea creșterii economice a fost în centrul majorității activităților economice, precum și a inițiativelor politice și a discuțiilor științifice. În ultimii ani, un număr tot mai mare de activiști, dar și sociologi și economiști au început o dezbatere impresionantă cu privire la limitele creșterii economice. Ei discută viitorul și, în unele regiuni, posibila finalitate a ratelor permanente de creștere ridicată, precum și efectele distructive ecologic și social ale acestei concentrări unilaterale asupra creșterii PIB. Atât dezbaterile academice, cât și cele activiste examinează,

de asemenea, posibilele alternative și, mai ales, ideea de „descreștere”, un concept care nu a rămas necontestat. Textele celui de-al doilea simpozion reflectă discuțiile privind viitorul creșterii și o posibilă alternativă de descreștere.

Având în vedere conjunctura globală contemporană, Ariel Salleh pledează în aportul ei teoretic pentru o nouă analiză sociologică a clasei care unește mamele, țăranii și adunătorii cu privire la abilitățile lor materiale pentru a permite viața pe pământ. Cu o reflecție istorică asupra debaterilor legate de ecofeminism, ea cere o sociologie critică și noțiunea de materialism întrupat.

Sfârșitul multor guverne de stânga ale Americii Latine coincide cu creșterea guvernelor de dreapta, uneori autoritare, în multe alte regiuni ale lumii. Pornind de aici, cercetători din Brazilia, Columbia, Turcia și Polonia examinează evoluțiile istorice și politice ale populismului de dreapta.

Trei articole sunt incluse în Secțiunea Deschisă a acestui număr: Johann Bacher, Julia Hofmann și Georg Hubmann prezintă teza de doctorat recent publicată a lui Marie Jahoda și ne reamintesc ce putem să învățăm din viața și munca ei ca oameni de știință sociali și cetățeni angajați politic. Elísio Estanque și Antônio Casimiro Ferreira ne arată o perspectivă asupra noii configurații politice a forței de muncă din Portugalia în cea mai recentă perioadă post-Troika, în timp ce echipa bengală a *Global Dialogue* se prezintă, alături de cercetările pe care le întreprind în acest moment. ■

Brigitte Aulenbacher și Klaus Dörre,
editori *Global Dialogue*

> Publicația *Global Dialogue* poate fi găsită în 17 limbi străine pe website-ul ISA.

> Propunerile de articole se trimit la adresa globaldialogue.isa@gmail.com.

isa International
Sociological
Association

**GLOBAL
DIALOGUE**

> Echipa editorială

Editori: Brigitte Aulenbacher, Klaus Dörre.

Editors asistenți: Johanna Grubner, Christine Schickert.

Editor asociat: Aparna Sundar.

Editori-șefi: Lola Busuttil, August Bagă.

Consultant: Michael Burawoy.

Consultant media: Gustavo Taniguti.

Editori consultanți:

Sari Hanafi, Geoffrey Pleyers, Filomin Gutierrez, Eloisa Martín, Sawako Shirahase, Izabela Barlinska, Tova Benski, Chih-Jou Jay Chen, Jan Fritz, Koichi Hasegawa, Hiroshi Ishida, Grace Khunou, Allison Loconto, Susan McDaniel, Elina Oinas, Laura Oso Casas, Bandana Purkayastha, Rhoda Reddock, Mounir Saidani, Ayse Saktanber, Celi Scalón, Nazanin Shahrokni.

Editori regionali

Lumea arabă: Sari Hanafi, Mounir Saidani.

Argentina: Juan Ignacio Piovani, Alejandra Otamendi, Pilar Pi Puig, Martín Urtasun.

Bangladesh: Habibul Haque Khondker, Hasan Mahmud, Juwel Rana, US Rokeya Akhter, Toufika Sultana, Asif Bin Ali, Khairun Nahar, Kazi Fadia Esha, Helal Uddin, Muhaimin Chowdhury, Md. Eunus Ali.

Brazilia: Gustavo Taniguti, Andreza Galli, Lucas Amaral Oliveira, Benno Warken, Angelo Martins Junior, Dmitri Cerboncini Fernandes.

Franța/Spania: Lola Busuttil.

India: Rashmi Jain, Pragya Sharma, Nidhi Bansal, Sandeep Meel.

Indonezia: Kamanto Sunarto, Hari Nugroho, Lucia Ratih Kusumadewi, Fina Itriati, Indera Ratna Irawati Pattinasarany, Benedictus Hari Juliawan, Mohamad Shohibuddin, Dominggus Elcid Li, Antonius Ario Seto Hardjana, Diana Teresa Pakasi, Nurul Aini, Geger Riyanto, Aditya Pradana Setiadi.

Iran: Reyhaneh Javadi, Niayesh Dolati, Sina Bastani, Sayyed Muhammad Mutallebi, Vahid Lenjanzade.

Japonia: Satomi Yamamoto, Sara Maehara, Masataka Eguchi, Riho Tanaka, Marie Yamamoto.

Kazahstan: Aigul Zabirowa, Bayan Smagambet, Adil Rodionov, Almash Tiespayeva, Kuanysh Tel, Almagul Mussina, Aknur Imankul.

Polonia: Jakub Barszczewski, Katarzyna Dębska, Anna Dulny-Leszczynska, Krzysztof Gubański, Monika Helak, Sara Herczyńska, Justyna Kościńska, Łucja Lange, Iga Łazińska, Adam Müller, Weronika Peek, Zofia Penza-Gabler, Jonathan Scovil, Marcjanna Szczepaniak, Agnieszka Szypulska, Anna Tomala, Mateusz Wojda.

România: Cosima Rughiniș, Raisa-Gabriela Zamfirescu, Luciana Anăstăsoaie, Costinel Anuța, Maria Loredana Arsene, Diana Alexandra Dumitrescu, Radu Dumitrescu, Iulian Gabor, Dan Gîțman, Alecsandra Irimie-Ana, Iulia Jugănar, Ioana Mălureanu, Bianca Mihăilă, Andreea Elena Moldoveanu, Rareș-Mihai Mușat, Oana-Elena Negrea, Mioara Paraschiv, Alina Cristina Păun, Codruț Pinzaru, Susana Maria Popa, Adriana Sohodoleanu, Elena Tudor.

Rusia: Elena Zdravomyslova, Anastasia Daur, Valentina Isaeva.

Taiwan: Jing-Mao Ho.

Turcia: Gül Çorbacioğlu, Irmak Evren.

În articolul său, **Sari Hanafi**, noul președinte al Asociației Internaționale de Sociologie (ISA) își prezintă viziunea pentru ISA în următorii ani, dezbătând necesitatea unei paradigme a pluralismului pentru a consolida o “sociologie în dialog” la nivel global.

Creșterea economică constituie baza prosperității în societățile occidentale însă creșterea și producția tot mai mare de bunuri, avansează distrugerea ecologică a planetei. În această secțiune, autori din întreaga lume discută rolul creșterii economice în societate, provocările și problemele cauzate, precum și perspectivele alternative care depășesc această paradigmă.

Sfârșitul multor guverne de stânga ale Americii Latine coincide cu creșterea guvernelor de dreapta, adesea cu tendințe autoritare și populiste în multe alte regiuni ale lumii. În această secțiune, cercetători din Brazilia, Columbia, Turcia și Polonia examinează evoluțiile istorice și politice ale **populismului de dreapta**.

Global Dialogue există datorită unui grant generos de la **SAGE Publications**.

> În acest număr

Editorial	2
-----------	---

> DESPRE SOCIOLOGIE

Sociologia globală – Către noi direcții de Sari Hanafi, Liban	5
--	---

> CERCETÂND CLASA ȘI INEGALITATEA

Pentru un dialog global privind clasa de Projekt Klassenanalyse, Germania	8
Clase și interese de clasă în America Latină de Pablo Pérez, Chile și Rodolfo Elbert, Argentina	10
Sărăcia și excluziunea socială în Rusia post-socialistă de Svetlana Yaroshenko, Rusia	12
Lumpenproletariatul și subalternii urbani în China de Ngai-Ling Sum, Regatul Unit	14
Formarea claselor și capitalismul agrar de Tania Murray Li, Canada	16
Trăind cu (și rezistând) reformei asistenței sociale în Regatul Unit de Ruth Patrick, Regatul Unit	18
Clasă și ecologie de Richard York și Brett Clark, SUA	20

> PARADIGMA DE DUPĂ CREȘTERE?

Efectul de leasă: capitalismul dincolo de creșterea economică rapidă de James K. Galbraith, SUA, și Klaus Dörre, Germania	23
Condiția post-creștere de Éric Pineault, Canada	25
Descrescerea: Un apel la transformare socio-ecologică radicală de Federico Demaria, Spania	27
Feminisme și descrescere: Alianță sau relație de fundamentare? de Anna Saave-Harnack și Corinna Dengler, Germania, și Barbara Muraca, SUA	29

Provocări pentru o strategie a descrescării: cazul Greciei de Gabriel Sakellaris, Grecia	31
Chile: De la neoliberalism la o societate post-creștere? de Jorge Rojas Hernández, Chile	33

> PERSPECTIVE TEORETICE

Sociologia eco-feministă ca o nouă analiză de clasă de Ariel Salleh, Australia	35
---	----

> ASCENSIUNEA GLOBALĂ A POPULISMULUI DE DREAPTA

Brazilia 2018: Clasele de mijloc se orientează spre dreapta de Lena Lavinas și Guilherme Leite Gonçalves, Brazilia	38
Populismul, identitatea și piața de Ayşe Buğra, Turcia	40
Populismul de dreapta din America Latină: Interesul personal în detrimentul bunăstării sociale de Ramiro Carlos Humberto Caggiano Blanco, Brazilia și Natalia Teresa Berti, Columbia	42
Naționalismul radical: o nouă contracultură în Polonia? de Justyna Kajta, Polonia	44

> SECȚIUNE DESCHISĂ

Inspirându-ne de la Marie Jahoda de Johann Bacher, Julia Hofmann și Georg Hubmann, Austria	47
Relații de muncă și dialog social în Portugalia de Elísio Estanque și António Casimiro Ferreira, Portugalia	49
Prezentarea echipei <i>Global Dialogue</i> din Bengal	51

„Este foarte important ca unele dintre conceptele din sociologie să se poziționeze ca fiind universale, cum ar fi drepturile omului, însă văd universalitatea lor posibilă exclusiv printr-un consens transcultural suprapus și nu prin universalizarea unor valori provenite dintr-un context euro-american.”

Sari Hanafi

> Sociologia globală: Către noi direcții

de **Sari Hanafi**, Universitatea Americană din Beirut, Liban și Președinte al Asociației Internaționale de Sociologie (ISA, 2018-2022)

Sari Hanafi, Președinte al Asociației
Internaționale de Sociologie.

în Franța și care a lucrat în diferite instituții academice din Egipt, Palestina, Franța și Liban. Prin urmare, am fost înconjurat de nenumărate dezbateri în aceste contexte.

Pentru că sunt precaut (foarte precaut) când vine vorba de categorii binare antagoniste (precum tradiție/ modernitate, Est/ Vest, universalism/ contextualism etc.), propun ca diferitele sociologii să fie mereu în dialog. *Sociologii în dialog* a fost, de fapt, titlul celei de-a patra Conferințe ISA a Consiliului Asociațiilor Naționale și este volumul co-editat de Chin-Chun Yi și de mine care urmează să fie publicat de SAGE. Este foarte important ca unele dintre conceptele din sociologie să se poziționeze ca fiind universale, cum ar fi drepturile omului, însă văd universalitatea lor posibilă exclusiv printr-un consens transcultural suprapus și nu prin universalizarea unor valori provenite dintr-un context euro-american. Permiteți-mi să aduc ca exemplu conceptul de democrație. Este democrația universală? Da, este, dar nu ca un model de exportat, cum spune și Florent Guénard (2016), nici ca un concept cu *telos*, ci ca experiență istorică care și-a dobândit normativitatea prin răspândirea sa geografică, mai ales în anii 1980 în America Latină, apoi în Europa de Est și Centrală și, în final, în unele țări din lumea arabă. Ceea ce este universal este așadar un imaginar al dorinței pentru democrație, ale cărei urme se află în sloganurile manifestanților pentru libertate, dreptate și demnitate. Acest universalism normativ este unul temperat și nu exclude existența a ceea ce Armando Salvatore descria în 2016 drept „modele diferite de civilizație”.

Cu toate acestea, deoarece nu dorim să limităm această dezbatere la emanciparea de condiția colonială și la hegemonia producerii de cunoaștere vestică, abordarea postcolonială nu este suficientă pentru a răspunde problemelor legate de producerea cunoașterii. Ar trebui să fie completată de ceea ce eu numesc o „abordare post-autoritară”. Aceasta înseamnă a lua în considerare nu numai impactul colonialismului, ci și impactul autoritarismului local.

Am fost onorat să fiu ales în funcția de Președinte al Asociației Internaționale de Sociologie (ISA) în cadrul congresului din iulie 2018, Toronto. În paragrafele următoare aș dori să subliniez programul pe care l-am prezentat în cadrul discursului meu de candidat pentru această poziție, precum și să scot în evidență o agendă cu trei puncte, referitoare la sociologiile în dialog - în direcția unei abordări post-autoritare și a crizei actuale în teoria secularizării.

> Sociologii în dialog

Dintre cei douăzeci de președinți ISA aleși, doar doi au fost din afara Europei și Americii de Nord, iar eu sunt al treilea. Am venit cu sensibilități specifice față de sociologie, influențate de traiectoria mea personală și profesională, ca cineva care a făcut studii universitare în Siria și apoi

> Către o abordare post-autoritară

Suntem obligați să recunoaștem cicatricile din epoca colonială. Ele sunt încă prezente; îi paralizează pe unii și reamintesc altora despre drumuri pe care nu îndrăznim să ne reîntoarcem. Însă studiile postcoloniale, care pun atât de mult accentul pe factori externi și îi neglijează pe cei locali, pot fi folosite și abuzate. Înrudirea lexicală a *studiilor post-autoritare* cu post-colonialismul înseamnă că primele ar putea, prin asociere, să se bazeze pe o serie de ipoteze care stau la baza celei de-a doua categorii, în special în ceea ce privește structurile de putere. Totuși, asta nu înseamnă că am ajuns să ne asumăm autoritarismul - și nici nu am trecut de această eră.

Autoritarismul, în conceptualizarea noastră, nu este pur și simplu tendința statelor de a acționa în mod nedemocratic, prin desfășurarea constrângerilor birocratice și de poliție în viața socială. În această interpretare mai descriptivă, toate statele sunt într-o oarecare măsură autoritare. Nu este statul în care suveranul pune în practică starea de excepție despre care vorbește Carl Schmitt. Știm că toate statele trec prin „momente” sau tendințe de excepție și practici autoritare. Autoritarismul este mai degrabă *eliminarea sistematică a responsabilității sau a participării populare la deciziile statului și o centralizare substanțială a puterii executive într-o birocratie*, așa cum afirma Graham Harrison în 2018.

Există diferite niveluri de autoritarism: unul se referă la un regim; altul se referă la un sistem politico-economic; iar un al treilea se regăsește la nivelul individului.

> Brutalizarea autoritarismului

Ideea majoră a lui Norbert Elias în faimoasa sa carte, *Procesul civilizării*, este că societățile evoluează printr-o mișcare de regresie a violenței individuale (pacificarea comportamentelor). Oricum, în ziua de azi suntem martori la ceea ce Josepha Laroche a numit în 2017 „întoarcerea celor reprimăți” sau la ceea ce George Mosse a numit în anul 1991 „brutalizare”, pentru a evidenția eroziunea acestei mișcări civilizatoare. Dacă actorii statali sunt principalii actori ai brutalizării societății prin aparatul de poliție și armată, suntem, de asemenea, martorii puterii crescânde a actorilor nestatali. Un exemplu pentru mine, ca cineva care a trăit în Siria și Liban, este cel al ISIS, precum și alți actori sectari și interstițiali ce se sustrag statului, prin dezvoltarea solidarității comunității. Totuși, trebuie să ne gândim și la actorii nestatali la nivel mondial, cum ar fi companiile multinaționale și piețele financiare care constituie ceea ce James Rosenau a numit în 1990 „actori fără suveran”. Cu toate acestea, actorii nestatali funcționează rareori fără consimțământul și facilitarea actorilor statului. ISIS nu ar fi posibil fără închiderea totală a spațiului politic de către elita de guvernare siriană sau de regimul irakian extrem de sectar. Actorii statali și nestatali nu numai că brutalizează societatea, dar anunță și brutalizarea lumii, față de care suntem astăzi și martori și părți interesate. Mai rău, le fel ca în Siria, Libia și Yemen, războiul provoacă o „brutalizare

a politicii”, ceea ce înseamnă că politica devine dificilă fără violență.

Potrivit lui Laroche, acest proces de brutalizare începe cu distrugerea legăturilor sociale și a solidarității, ceea ce duce la alterarea și excluderea unor grupuri precum oamenii săraci și străinii din comunitatea națională și permite un barbarism cotidian împotriva lor, care în cele din urmă devine generalizat în societate.

> Autoritarismul neoliberal

Interacțiunea dintre economic și politic conduce la apariția unei configurații politico-economice specifice, pe care eu o numesc autoritarism neoliberal. Cu toate acestea, configurația nouă nu este doar un rezultat combinatoriu, ci mai degrabă rezultatul unei articulații care, în multe privințe, modifică atât dominația neoliberalismului, cât și pe cea autoritară.

Știm că neoliberalismul a generat nedreptate socială și economică, precum și sărăcire răspândită. Noutatea stă în desfășurarea sistematică și deliberată a puterii centralizate și coercitive a statului, pentru a genera transformări capitaliste în societăți în care o clasă capitalistă este una slabă și nu dominantă. Deși societatea capitalistă clasică a generat adesea un sistem de dominație printr-un regim politic democratic, nu putem vorbi despre asta în multe societăți periferice sau occidentale, unde clasa capitalistă a devenit mai subțiată și mult mai contestată. Relația dintre forțele sociale care stau la baza statului nu este conturată doar de clasă, așa cum a susținut Nicos Poulantzas, ci include și ierarhiile rasiale și de gen formate prin procesele pe care Aníbal Quijano le numește colonialitatea puterii, articulată în moduri diferite în timp și spațiu.

> Cetățenii autoritarieni

Ca sistem politic desfășurat de actori statali și nestatali, autoritarismul se află în corelație cu cetățenii autoritari. Conducătorii autoritarieni sufocă imaginația: ei caută roboți gri care le îndeplinesc ordinele, mai mult decât subiecți autonomi cu personalități independente. Mecanismul de a deveni un cetățean autoritar nu este doar împins de sus, ci este produs în relație cu raționamentul practic.

Potrivit lui Maeve Cooke, există două componente interdependente ale raționamentului autoritar practic. În primul rând, există concepții autoritare despre cunoaștere. Acestea restricționează accesul la cunoaștere unui grup privilegiat de oameni și susțin un punct de vedere eliminat din influențele istoriei și ale contextului care garantează validitatea necondiționată a pretențiilor de adevăr și dreptate. În al doilea rând, există concepții autoritare despre justificare care separă validitatea propunerilor și normelor de raționamentul subiecților umani pentru care sunt declarate valabile.

A dezbate în sfera publică este dificil în anumite situații, în special cu anumiți indivizi, în special cu cei religioși

sau cu cei care împărtășesc una dintre aceste două componente ale raționamentului autoritar practic. Deoarece noțiunea de cetățean implică autonomia politică a fiecărei persoane, Maeve Cooke susține că cetățenii trebuie să dețină autonomie etică. Această autonomie se bazează pe ideea că libertatea oamenilor constă, în ansamblu, în libertatea de a-și forma și urmări concepțiile despre bine, pe baza unor motive pe care ei le pot numi ale lor. În procesele de revoluție și contrarevoluție din lumea arabă, precum și în dezbaterile care identifică forțele democratice, atenția este rareori acordată gândirii practice a elitei, accentul fiind pus aproape exclusiv pe paradigma secularizării. Forțele seculare au fost văzute ca fiind sistematic imune la raționamentul autoritarist practic, în timp ce mișcările politice islamice funcționează, prin definiție, cu astfel de raționamente. Desigur, acest lucru este simplist și trebuie analizat, deoarece cetățenii autoritari se regăsesc printre aceste formațiuni de elită. Acest lucru mă determină să susțin că teoria secularizării se află într-o criză reală și nu poate explica transformarea relațiilor cetățenilor cu religia.

> Criza din teoria secularizării

În timp ce secularizarea este încă o cale foarte importantă către democrație și modernitate, acest proces trebuie să fie problematizat pe o bază post-seculară, pentru a-l elibera de unele dintre excesele și patologiiile sale. Într-o conversație recentă cu Jim Spickard, președinte al Comitetului de Cercetare pentru Sociologie a Religiei (RC22) al ISA, acesta a recunoscut că sociologia a îmbrățișat istoric teoria secularizării, pe care sociologi precum David Martin, Manuel Vásquez și el însuși au legat-o de lupta intelectuală pe care primii sociologi au purtat-o împotriva religiei reacționare din Franța de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Pentru Peter Berger, această teorie, care a văzut modernitatea ca ducând la un declin al religiei, a fost falsificată empiric și ar trebui înlocuită de o teorie nuanțată a pluralismului. Evoluționismul care a tipologizat religia ca „trecut” și sociologia ca „viitor” a încorporat teza secularizării în gândirea noastră. Ca rezultat, renașterea publică a religiei din anii 1980 și 1990 a fost rapid reprezentată ca „fundamentalistă”, precum și ca o „reacție împotriva modernității”. Această dezbatere în creștere, conform lui Ulrike Popp-Baier, a fost încadrată de trei meta-narațiuni ideal-tipice. Prima este o narațiune a *declinului* afilierilor, practicilor și credințelor religioase generată de diseminarea unei viziuni științifice a lumii. A doua este o narațiune a *transformării*, cu argumente despre „religia invizibilă”, „religia implicită”, „credința fără apartenență”, „religia vicarială”, „judicializarea religiei” și, în ultimii ani, din ce în ce mai mult, despre „spiritualitate”, sugerând o metamorfoză a formei sociale a religiei în contextul schimbărilor culturale și societale mai generale, legate de individualizare și subiectivizare. A treia este o narațiune a *creșterii*, care corelează vitalitatea religioasă cu pluralismul religios și o piață a organizațiilor religioase concurente; în cazul Islamului, această creștere este asociată cu radicalismul și chiar cu terorismul.

Trebuie să depășim numeroasele clișee ce etichetează regiuni geografice drept religioase sau seculare pentru a analiza diferențele tradiții intelectuale, religii populare și purtători instituționali care au produs diferitele forme de religie și religiozitate în societatea contemporană. În contextul dezbaterilor sociologice, este important să discutăm despre locul religiei în democrație și în sfera publică. Nu putem cere cetățenilor să aibă o responsabilitate morală pentru a-și justifica convingerile politice, independent de cele religioase, așa cum face John Rawls. Chiar și cu viziunea lui Habermas despre pluralism, Rawls atestă poziția religiei în sfera publică și explică cum comunitățile religioase trebuie să se angajeze într-un proces de auto-reflecție hermeneutică - pentru a dezvolta o poziție epistemică față de revendicările altor religii și altor perspective asupra lumii, față de cunoașterea seculară, în special expertiza științifică, și față de prioritizarea motivelor seculare din arena politică. Dar este oare într-adevăr posibil să distingem motivele „religioase” de cele „seculare”? Cercetători precum Darren Walhof (2013) subliniază că „teologia, politica și identitatea unei comunități religioase sunt toate legate între ele, de vreme ce liderii religioși și cetățenii aplică și reformulează teologiile lor în contexte politice noi”.

Cu toate acestea, confluența dintre lege, religie, politică și societate a avut și rezultate problematice, cum ar fi sectarismul. În zonele aflate în conflict, cum ar fi Orientul Mijlociu, sectarismul este una dintre dinamicaile majore ale conflictelor, dar și un mecanism de formare a identității locale - prin ceea ce Azmi Bishara a numit în 2017 „sectele imaginate”. Într-o logică similară, Israelul a emis recent o lege care proclamă faptul că evreei au un drept unic la autodeterminare națională, continuând politica sa de apartheid în interiorul Israelului și în teritoriile palestiniene.

> Concluzie

Odată cu apariția „democrațiilor neliberale” și a asaltului unor democrații bine întemeiate pe drepturile și libertățile civile, ISA ar trebui să surprindă temerile și sentimentele cât mai multor contemporani. Hannah Arendt a localizat originea totalitarismului într-o combinație de factori externi (imperialismul, criza imperiilor multinaționale) și interni (antisemitismul și rasismul). În același sens, cred că ISA trebuie să juxtapună analiza colonialismului cu cea a autoritarismului. Ar trebui să conducă la o conversație în jurul unei noi paradigme pentru religie și pluralism într-o epocă de modernități multiple. Acest lucru este posibil numai prin construirea unui cadru mai potrivit pentru înțelegerea amestecului de dimensiuni micro și macro ce caracterizează situația globală de astăzi, precum și prin construirea, ca și în titlul cărții lui Alatas și Sinha din 2017, a „teoriei sociologice dincolo de canon”. ■

Adresă de corespondență: Sari Hanafi <sh41@aub.edu.lb>

> Pentru un dialog global privind clasa

de **Projekt Klassenanalyse Jena (PKJ)**, Universitatea din Jena, Germania

> De ce avem nevoie de teoria claselor – PKJ caută camarazi

În prezent, ne confruntăm cu intensificarea inegalităților sociale și a creșterii protestelor sociale din întreaga lume, în timp ce economia globală este încă predispusă crizei. Acest lucru se aplică și în cazul centrelor capitaliste. Conform statisticilor oficiale, 19% din populația germană a fost amenințată de sărăcie sau excluziune socială în 2017; alte studii arată, de asemenea, o polarizare socială tot mai mare. Între timp, mari părți ale lumii se confruntă cu o schimbare politică spre dreapta. În lumina acestor tendințe, vedem că termenul „clasă”, care – cel puțin în Germania – a fost aproape complet absent din dezbaterile publice a ultimelor decenii, se întoarce lent în discursul academic și politic. „Proiectul Klassenanalyse Jena” a fost lansat recent la Universitatea Friedrich Schiller, Jena. Vrem să reanalizăm discuțiile din trecut privind clasa, să contribuim la teoria contemporană a claselor și să oferim un cadru pentru discutarea politicilor actuale cu privire la clasă. În acest sens, dorim să inițiem o conversație cu persoane din mediul academic și cu activiști din întreaga lume.

> De ce să vorbim despre „clasă”?

Puterea conceptelor sociologice ale clasei este aceea că se concentrează analitic asupra legăturilor interioare dintre inegalitățile economice, politice și culturale. În tradiția marxistă, capacitatea critică a termenului „clasă” este că ea dezvăluie structuri de putere și control înrădăcinate în diviziunea economică a forței de muncă, dar și structuri de proprietate. Pentru Marx, clasa este deci o categorie relațională: clasa lucrătorilor salariați se află într-o relație antagonică și conflictuală cu clasa capitaliștilor. Spre deosebire de abordările de tip „milieu” sau de stratificare (clasa superioară, clasa mijlocie, clasa muncitoare etc.), termenul „clasă” din tradiția marxistă descrie o conexiune structurală care poate relaționa reciproc condițiile de lucru și de viață ale grupurilor sociale, mai mult decât descriind numai inegalitățile economice. Prin conceptele de „exploatare” (Marx), „închidere socială” (Weber), „distanțiere” (Bourdieu) și „control birocratic” (Wright), termenul „clasă” se referă predominant la relațiile verticale ale inegalității; iar dacă indică relațiile de putere, este în egală măsură un concept al teoriei sociale, precum un termen politic.

Aceasta include hegemonia politică și reprezentarea, precum și aspecte legate de prerogativele narrative în procesarea culturală și intelectuală a relațiilor de clasă.

> Noi provocări

Având în vedere noile provocări și schimbările sociale dinamice și perturbatoare, o teorie a claselor contemporane va trebui să abordeze următoarele subiecte și aspecte cruciale:

Fragmentarea claselor și criza reprezentării politice

Semnele durabile ale neoliberalismului au rămas la condițiile de viață ale populațiilor din întreaga lume și reprezintă mari provocări pentru analiza de clasă. Fragmentarea condițiilor de muncă și a relațiilor de producție a diferențiat clasa muncitoare și a dus la o eterogenitate enormă în cadrul acesteia. Această evoluție a fost însoțită de o creștere a concentrației bogăției în favoarea unei mici clase superioare, pe de o parte, și de apariția unor „noi clase periculoase” (Guy Standing) și a unei diviziuni în cadrul clasei de mijloc. Acesta este terenul fertil pe care se dezvoltă ideologiile diviziunii sociale și ale populismului de dreapta. Dispariția unei perspective clasice unite în arena publică și viața politică zilnică indică o „societate de clasă demobilizată” (Klaus Dörre), în care dinamica de clasă continuă să funcționeze sub suprafața discursului societății, fiind abia etichetată ca atare în spațiile politice. Criza financiară a capitalismului și cea a reprezentării politice, slăbiciunea și poziția defensivă a partidelor și sindicatelor de stânga, precum și dizolvarea unei conștiințe colective largi legate de această slăbiciune formează o poartă către schimbările politice spre dreapta. În același timp, am fost martorii unei creșteri a forțelor și formațiunilor de stânga în țări precum Franța, Portugalia, Spania și Grecia. În multe țări din Nordul Global, protestul s-a mutat la probleme legate de migrație. Discuțiile despre stânga politică au fost adesea reduse la contradicția incorectă dintre „clasă” și „identitate”. Unele întrebări presante care apar în această situație sunt:

- Care sunt legăturile dintre structurile economice, conștiința politică și cultură?
- Care este legătura dintre clasă și celelalte axe ale conflictului (gen, migrație etc.)?
- Ce rol joacă declasificarea și distincția în cadrul

„Dorim să solicităm un schimb global pentru a modela o teorie a claselor care ia în considerare trăsăturile specifice ale societăților unice, dezvăluind, de asemenea, tendințele generale la scară globală.”

claselor dominate? Ce efect au relațiile de clasă atunci când nu există o reprezentare a intereselor de clasă în organizațiile politice?

- Care facțiuni de clasă sunt dominante în cadrul unor societăți unice, dar și la nivel global și cum își articulează ele interesele?

Inegalități specifice clasei și relații transnaționale de clasă

Țările OECD sunt marcate de o creștere a șomajului, a sărăciei și a precarității, parțial însoțite de o stagnare a salariilor, stagnare care durează de un deceniu. Disparitățile în ceea ce privește averea și veniturile ajung la vârfuri dramatice. Această tendință pare să se consolideze în măsura în care inegalitățile specifice clasei devin chiar obstacole în calea creșterii economice ulterioare, punând astfel în pericol stabilitatea politică în statele-cheie ale globalizării neoliberale. În Sudul Global, conflictele de clasă se bazează adesea pe relații economice eterogene și informale care, includ o pluralitate (parțial coexistentă) a modurilor de producție urbane și rurale. Mai mult, tendințele de deindustrializare au ajuns în prezent, de asemenea, și în țările nordice ale globului. Prin urmare, trebuie să ne întrebăm:

- Cum se formează clasele în ciuda contextului globalizării și al crizelor sale? Ce rol joacă statele naționale? Putem să ne referim la ceva de tipul claselor transnaționale?
- Care lupte pot fi de fapt concepute ca „lupte de clasă” și care nu? Există asemănări globale sau conexiuni între aceste lupte?
- Având în vedere relațiile economice neoficiale, cum putem descrie clasele și conflictele de clasă în Sudul Global?

Criza ecologică

Cauzele și încercările de a face față crizei ecologice globale sunt strâns legate de relațiile de clasă și de logica acumulării

de capital. Unitatea constantă pentru creșterea economică și pentru câștigurile de productivitate este indiferentă față de fundamentele sale ecologice și de limitele biofizice. Atât accesul la resursele naturale, cât și distribuirea riscurilor și sarcinilor ecologice sunt contestate în mod specific în funcție de clasă. Sărăcii de la nivel mondial - dar mai ales cei din în Sudul Global - suportă principala povară a fricțiunilor ecologice. Aceste conflicte social-ecologice vor crește, cu siguranță, în viitor. O teorie a claselor contemporane este obligată să includă aceste aspecte în mod sistematic:

- Care este impactul distorsiunilor ecologice asupra luptelor de clasă?
- Cum afectează sarcinile ecologice diferite clase?
- Care clasă (fracțiuni) poate fi convinsă de o transformare social-ecologică?
- Care sunt interesele clasei care împiedică o astfel de transformare?

> Un apel pentru schimbare

Evident, există mai multe întrebări care trebuie abordate și nu toate cele menționate mai sus se referă la fiecare context național în parte. Acestea descriu tendințe care modelează capitalismul mondial de astăzi. Prin urmare, dorim să solicităm un schimb global – un dialog global – cu privire la aceste chestiuni, pentru a modela (pe mai departe) o teorie a claselor care ia în considerare trăsăturile specifice ale societăților unice, dezvăluind, de asemenea, tendințele generale la scară globală. Așteptăm cu nerăbdare întrebări, cooperări și schimburi de orice fel. ■

Adresă de corespondență: <projekt.klassenanalyse@uni-jena.de>

> Clase și interese de clasă în America Latină

de **Pablo Pérez**, Centrul pentru Studiul Conflictului Social și al Coeziunii și Universitatea Alberto Hurtado, Chile și **Rodolfo Elbert**, CONICET și Institutul de Cercetare Gino Germani, Universitatea din Buenos Aires, Argentina și membru al Comitetului de Cercetare a Mișcărilor Muncitorești ISA (RC44)

Protestul May Day din Santiago, Chile, 2018. Foto: Pablo Pérez.

Cercetătorii din America Latină au încercat să îngroape conceptul de clasă de multe ori în ultimele decenii. Începând cu anii 1980, în ciuda anumitor diferențe, cercetătorii au susținut că politicile neoliberale au slăbit clasa muncitoare atât de mult încât nu mai influențează dinamica conflictului social și politic în societățile latino-americane. Cu toate acestea, în ultimul deceniu lucrătorii au ignorat aceste solicitări de rămas bun de la clasa muncitoare. Organizându-se în jurul problemelor legate de muncă, revitalizând activitatea sindicală și cerând o distribuție mai echitabilă a veniturilor în alianță cu alte mișcări populare, lucrătorii latino-americani din anumite țări au insistat cu încăpățănare asupra ideii conform căreia clasa continuă să fie un factor care explică conflictele și politicile din regiune.

Desigur, de la începutul anilor 2000, conceptul de clasă a fost reintrodus în agenda sociologică prin analiza cantitativă a inegalității socio-economice (a se vedea studiile de mobilitate de clasă) și studiul calitativ al acțiunii colective a lucrătorilor. Munca noastră face parte din această agendă mai largă, punând accent pe clasă ca fiind un mecanism obiectiv ce modelează rezultatele subiective, în special identitățile și interesele aflate în opoziție. Cercetările noastre recente, bazate pe date din *International Social Survey Programme*, au arătat că 9 din 10 persoane din Argentina și Chile se autoidentifică cu o clasă socială. Nu este un concept depășit! În ambele țări, persoanele cu o poziție de clasă muncitoare sunt mai predispuse să se considere lucrători decât cei care au o poziție privilegiată de clasă. Am constatat că ratele globale de identificare a clasei muncitoare sunt mai mari în Chile decât în Argentina. Explicăm aceste rezultate uitându-ne la inegalitățile mai puternice și la concentrarea economică din Chile și la istoria configurației uniunii partidului „radical” din această țară, în comparație cu încorporarea de către statul corporatist a forței de muncă în Argentina.

Considerăm că acest tip de cercetare poate contribui la înțelegerea conflictului social și politic într-o regiune care se situează printre cele mai inegale din lume. Clasa nu există numai în structura socială și în identitățile latino-americanilor: poate fi observată și ca modelând interesele sociopolitice ale oamenilor. Persoanele din diferite clase sociale se gândesc la lume în termeni de clasă (probabil mai mult decât ar accepta unii oameni de știință) și adesea participă la acțiuni politice pentru a-și apăra interesele de clasă – de la semnarea petițiilor și votarea online, la aderarea la o uniune sau la un partid. Pe baza acestui fapt, noul nostru proiect se concentrează pe relația dintre structura de clasă, acțiunea colectivă și interesele clasei. Urmăm munca lui Erik Olin Wright, care definește conștiința de clasă ca reprezentând acele aspecte ale conștiinței care au un conținut de clasă și efecte pertinente la nivel de clasă. El susține că, la un nivel de analiză micro, percepția subiectivă a intereselor clasei este unul dintre aspectele principale ale conștiinței de clasă. Bazându-ne pe cadrul de inspirație marxistă al lui Wright, examinăm interesele clasei analizând modurile în care oamenii din diferite clase evaluează subiectiv instituțiile capitaliste și dinamica clasei sociale.

Studiile recente arată că oamenii din clasa muncitoare sunt mai predispuși să aibă atitudini critice față de capitalism și inegalitate, să aibă perspective opuse despre clasă și să susțină mai mult decât angajatorii sau managerii

politicile redistributive. Rezultatele noastre preliminare sunt în concordanță cu această literatură: dincolo de diferențele dintre țări, latino-americanii care fac parte dintr-o clasă muncitoare sau din clasa informală a lucrătorilor independenți sunt mai critici față de instituțiile, ideile sau rezultatele neoliberale (de exemplu, există o probabilitate mai mare de a critica disparitățile de venit sau absența intervenției guvernamentale) decât respondenții care fac parte dintr-o clasă privilegiată (de exemplu, manageri experți).

Lucrarea noastră încearcă să extindă aceste constatări prin studierea modului în care acțiunea colectivă este un mecanism care ar putea întări înțelegerea de către oameni a intereselor materiale construite în funcție de tipul de clasă din care fac parte. Astfel, ne propunem să contribuim la analiza acestei părți mai puțin examinate a relației cauzale dintre clasă, acțiune colectivă și conștiință de clasă. Ipoteza noastră este că în țările cu experiențe recente de mobilizare populară radicală – adică țări în care clasa muncitoare și sectoarele populare au fost actorii centrali care au sprijinit creșterea stângii – impactul poziției de clasă și a participării la acțiunile colective asupra intereselor este mai puternic decât în țări cu niveluri scăzute de politică contencioasă sau unde oamenii din clasa muncitoare continuă să fie excluși de la mobilizarea politică.

Credem că merită să dezvoltăm aceste investigații nu pentru că clasa este singura sursă de activism politic în regiune, ci pentru că noi credem că posibilitățile unui proiect politic de emancipare în America Latină sunt determinate de implicarea politică a clasei muncitoare. Acest tip de activism trebuie să meargă mână în mână cu mobilizarea împotriva altor surse de opresiune (și a intersecției acestora), cum ar fi protestele și grevele masive ale femeilor împotriva *femicidios* și pentru legalizarea avortului în Argentina și Chile; sau cea mai recentă mișcare din Brazilia, *#EleNăo*, unde femeile și grupurile oprimare rasial au condus în lupta împotriva creșterii extremei drepte. Într-un context istoric în care dreapta se întoarce la putere, numai o clasă muncitoare care apără interesele clasei în alianță cu alte grupuri oprimare va fi capabilă să construiască o mișcare de stânga suficient de puternică pentru a opri neo-fascismul. ■

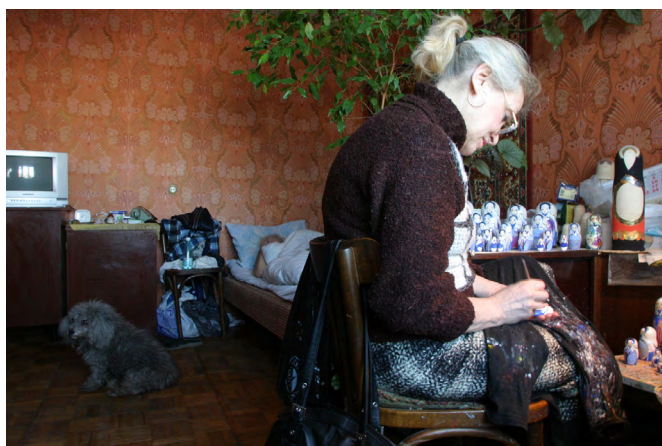
Adrese de corespondență:

Pablo Pérez <pperez@uahurtado.cl>

Rodolfo Elbert <elbert.rodolfo@gmail.com>

> Sărăcia și excluziunea socială în Rusia post-socialistă

de **Svetlana Yaroshenko**, Universitatea de Stat din St. Petersburg, Rusia

Lucrând de acasă.
Foto: Solmaz Guseynova.

Am început cercetarea sărăciei în Rusia la începutul anilor 1990, când au fost puse în aplicare reformele pieței liberale. Sărăcia a fost privită drept un cost al transformării sociale radicale pe durata tranziției de la sistemul distributiv sovietic la sistemul capitalist. S-a presupus că introducerea pieței va genera o creștere economică, va reduce sărăcia și va genera condiții pentru ca oamenii să poată obține prosperitate economică și să se elibereze de sprijinul statului.

Contrar previziunilor optimiste și în ciuda stabilității economice din anii 2000, sărăcia a persistat în Rusia. Potrivit diferitelor estimări, între 11% și 25% din populația Rusiei poate fi identificată ca fiind săracă. Rata oficială scăzută a sărăciei, de aproximativ 13% în 2017, este rezultatul metodelor rigide utilizate pentru calcularea sărăciei și a costului minim de trai, în timp ce rata scăzută a șomajului a fost atinsă prin extinderea ocupării forței de muncă informale și neplătite. Expansiunea accelerată a marilor orașe ale Rusiei s-a realizat prin migrația internă, imigrația lucrătorilor din fostele republici sovietice și prin sărăcia din regiunile non-metropolitane. Cu toate acestea, experții guvernamentali recunosc că doar 40% dintre ruși pot beneficia de avantajele economiei de piață. Acesta este același procent al rușilor ale căror venituri au crescut în ultimii douăzeci de ani, în timp ce veniturile celorlalți 60% au rămas la fel sau au înregistrat

diminuări considerabile. Sărăcia este persistentă în rândul persoanelor cu loc de muncă și a familiilor cu copii. Coeficientul Gini al Rusiei a confirmat creșterea inegalității sociale, crescând de la 0,26 în 1991 la 0,421 în 2010.

Împreună cu colegii mei de la Centrul de Științe Komi am realizat o cercetare longitudinală, calitativă, privind persoanele sărace înregistrate, dar și anchete ce au inclus locuitori din mediul urban în regiunea de nord a Rusiei, în anii 2000. Am descoperit că excluziunea socială se extinde. Clasa, genul și reacțiile defensive față de economia de piață au contribuit la persistența sărăciei și la trăsăturile sale specifice. Excluziunea socială a devenit instituționalizată.

Sectorul locurilor de muncă slab plătite s-a extins. Prima restructurare a ocupării forței de muncă, în anii 1990, a condus la disponibilizări în industria grea și la extinderea sectoarelor comerțului cu amănuntul și al serviciilor. Aceste noi locuri de muncă au fost, în general, mai prost plătite și au oferit beneficii minime. Ulterior, în anii 2000, sectorul public a fost optimizat, iar accesul la serviciile sociale, inclusiv serviciile necomerciale, precum educația și îngrijirea medicală, a fost redus. Odată cu dezindustrializarea și, mai târziu, într-o economie de servicii comerciale, a apărut o discuție privind sectorul care a suferit cel mai mult ca urmare a reformelor pieței și, în consecință, a fost cu cele mai mari nevoi – muncitorii cu *guler albastru* sau lucrătorii din sectorul public. Am constatat că muncitorii cu *guler albastru* nu au fost doar primii care au experimentat efectele negative ale reformelor pieței, dar au constituit și cel mai mare segment printre oamenii extrem de săraci.

Mai mult, majoritatea rușilor care au fost excluși din punct de vedere social – de exemplu persoanele care se

>>

confruntă cu sărăcia extremă pe o perioadă extinsă – au fost angajate la periferia pieței muncii. Piața a avut, de asemenea, un impact asupra genului: am constatat că sărăcia nu a fost doar foarte feminizată ci, în același timp, bărbații au suferit o *lumpenizare larg* răspândită. În jumătate dintre cazurile noastre, veniturile oamenilor erau prea mici pentru a susține pe oricine altcineva în afară de ei înșiși.

În timp ce la începutul anilor 2000, cu cât clasa socială a unui individ era una mai joasă, cu atât creștea probabilitatea ca acesta să cadă în sărăcie, zece ani mai târziu genul nu mai era dependent de clasa socială: mamele singure, din diferite clase sociale, erau mai susceptibile de a suferi greutăți de ordin economic. Cu alte cuvinte, reducerea beneficiilor sociale pe care angajații salariați le-au primit în perioada anterioară a socialismului nu a fost compensată de oportunitățile crescânde în economia emergentă de piață. Presiunea constrângerilor structurale a crescut: clasa și genul au funcționat în paralel.

În timp ce relațiile de piață s-au extins în direcția ocupării forței de muncă (de producție și de re-producție), politica socială s-a schimbat radical. Pe fondul încrederii în piața liberă, al criticii neechivoce a socialismului existent anterior și al retoricii larg răspândită în legătură cu nevoia de eliberare față de paternalismul sovietic (sistemul sovietic „ineficient” și „totalitar” care a modelat cultura dependenței de stat), a existat și o reducere *de facto* a obligațiilor statului de a menține un nivel de bază al bunăstării. Din 1991, metoda de calcul a costului minim al vieții în Rusia a fost modificată de trei ori și a devenit mai strictă, iar salariul minim a încetat să se coreleze cu minimul real pentru securitatea financiară.¹

Între timp, principiul bazat pe muncă al acordarea accesului la bunurile comune a fost menținut ca un criteriu cheie al politicii sociale, așa cum reiese din corelarea salariului minim, a pensiilor și a beneficiilor pentru creșterea copilului cu costul minim de trai.² Cu toate acestea, locul de muncă nu mai este epicentrul alocării beneficiilor; acesta a fost înlocuit de gospodărie. Accesul la beneficiile primite de pe urma creșterii copiilor, la subvențiile pentru locuințe și la asistența socială ținută este acum determinat prin evaluarea veniturilor gospodăriilor. Politica socială este implementată selectiv, în conformitate cu veniturile și dorința beneficiarului de a îndeplini anumite cerințe.

În consecință, sărăcia a fost stigmatizată: a trecut de la a fi parte a vieții și de la un fenomen temporar, așa cum era în perioada sovietică, devenind o problemă persistentă și totală. În plus, aranjamentele privind asistența socială au fost gestionate astfel încât cei mai nevoiași oameni să fie ignorați. Printre persoanele sărace înregistrate, o treime se află în sărăcie extremă, două treimi sunt angajate, iar două treimi sunt familii susținute de femei. Astfel, sprijinul social vizat compensează salariile mici. Nu mai este o asigurare împotriva riscurilor de șomaj și sărăcie.

O ideologie a responsabilității individuale a cerut oamenilor extrem de săraci să mobilizeze toate resursele aflate la dispoziția lor și să depună eforturi incredibile pentru a evita sărăcia și excluderea socială. Ei folosesc resurse acumulate în perioadele anterioare pentru a compensa efectele sistemului de restructurare a ocupării forței de muncă, prăbușirea sistemului de distribuție socialistă anterioară și implementarea celui mai liberal proiect de piață dintr-o fostă țară socialistă. Lucrătorii au fost forțați să migreze pentru a-și găsi un loc de muncă, pentru a-și desfășura munca secundară inclusiv cu fracțiuni de normă. Femeile din sectorul serviciilor se luptă în jurul problemelor de gen, în calitatea lor de muncitori și de îngrijitori primari într-un context privatizat al îngrijirii sociale. Pensiile sunt folosite pentru a completa salariile scăzute: aproximativ o treime dintre respondenții noștri erau angajați și lucrau fiind pensionari.

În prezent, vom vedea extinderea acestui vârtej, deoarece profesioniștii cum ar fi medicii și profesorii universitari sunt supuși instabilității economice. Așa cum a arătat Tatiana Lytkina într-o secțiune deprimantă a cercetării desfășurate de Republica Komi, sărăcia s-a extins spre exterior în cercuri concentrice, ajungând în cele din urmă toți locuitorii unui oraș. În mod evident, oportunitățile și avantajele de care se bucură anumite grupuri din marile orașe sunt furnizate de către piață numai pentru că dislocă multe alte persoane, împingându-le spre periferiile societății.

Între timp, reforma recentă a sistemului de pensii propusă de stat, inclusiv o vârstă ridicată de pensionare, a devenit o arenă pentru diferite grupuri politice unde concurează pentru atenție, mai degrabă decât un forum pentru discutarea perspectivelor țării și a nevoilor rușilor de rând. La fel ca în anii 1990, tinerii ruși au ieșit pe străzile orașelor pentru a protesta, cerând un viitor mai bun pentru generația lor.

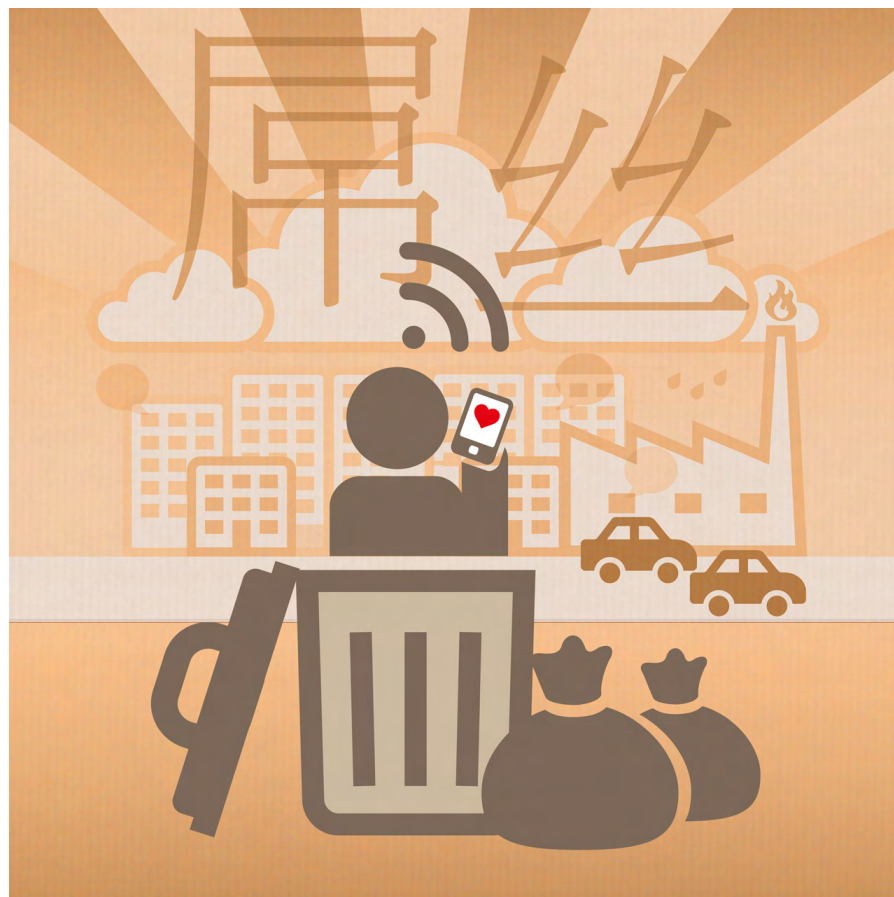
Acest eseu se bazează pe următoarele articole: Svetlana Yaroshenko (2017), „Lishnie liudi, ili O rezhime iskliuchenii v postsovetском obshchestve” [Ib. rom. – *Oamenii inutili sau regimul excluderii sociale în Rusia post-sovietică*], *Ekonomicheskaya sotsiologiya* 18 (4): 60–90; Tatiana Lytkina și Svetlana Yaroshenko (în curând), „Vozmonaia li sotsiologiya dlia trudiashchikhsia klassov v Rossii” [Ib. rom. – *Este sociologia gulerelor albastre posibilă în Rusia?*], *Mir Rossii*. ■

1. Salariul minim a fost fixat la costul minim de trai doar începând cu 1 mai 2018.

2. În 2010, costul minim de trai pentru un individ în Rusia a fost de 5.685 ruble. Salariul minim a fost de 4.330 de ruble pe lună. Plata lunară minimă a indemnizației de șomaj a fost de 850 de ruble, în timp ce plata maximă a fost de 4.900 de ruble. Plata minimă pentru pensia de limită de vârstă a fost de 6.177 ruble pe lună, în timp ce studenții bursieri universitari au primit o bursă lunară de 1.340 de ruble. Plata minimă pentru creșterea copiilor era de 2.020 de ruble pe lună, în timp ce salariul mediu lunar era de 20.952 ruble.

> *Lumpenproletariatul* și subalternii urbani în China

de **Ngai-Ling Sum**, Universitatea din Lancaster, Regatul Unit

| Ilustrație realizată de Arbu.

Marx și Engels au folosit termenul *Lumpenproletariat* cu precădere în mod descriptiv, peiorativ și retoric. „Subclasa” ocupă un loc similar în recentul discurs economic și politic, în timp ce „precariatul” are o conotație mai pozitivă. Acest articol utilizează definițiile lui Gramsci pentru clasele „subalterne” sau „subordonate”, care au încercat să reliefeze natura multi-dimensională a exploatării, opresiunii și marginalizării diverselor grupuri subordonate, dar și relativa lor lipsă de autonomie față de hegemonia grupurilor sociale dominante. Studiul meu de caz urmărește cum experiența trăită a sărăciei și inegalității a stratului social al orașenilor săraci în China de la criza financiară din 2008 s-a reflectat în dezvoltarea unei noi identități – *diaosi* – care folosește rețelele de socializare pentru a crea atât povești personale, cât și o subcultură care răstoarnă valorile și normele hegemonice într-un mod auto-ironic.

> *Identitatea subalternilor diaosi (ratați) în China*

Criza financiară din 2008 a agravat condițiile subclasei urbane, la început din cauza creșterii șomajului, iar apoi din cauza efectelor mega-proiectelor urbane bazate pe îndatorare și a bulei imobiliare pornite de masivul program stimulat guvernamental. Bula imobiliară, amplificată de îndatorare, a condus la creșterea prețurilor caselor, a chiriilor și la orașe-fantomă; iar din ce în ce mai mulți muncitori migranți precari au început să muncească mult și să fie prost plătiți, fără a avea dreptul la o reședință urbană și beneficii sociale asociate. Cei fără cazare în dormitoarele fabricilor au fost nevoiți să plătească chirii mari pentru o cazare sub standarde la periferii sau să trăiască în spații provizorii (ex. balcoane, acoperișuri, containere sau buncăre subterane) din centrele urbane. În 2014, în Beijing de exemplu, aproape un milion de migranți

>>

au închiriat locuri în cămăruțe folosite și de alții pentru aproximativ 65 USD/ lună în adăposturi subterane anti-eriene și depozite fără lumină naturală și cu bucătării și toalete comune. Ei erau muncitori în servicii prost plătite, cum ar fi chelneri, frizeri, oameni de serviciu, vânzători în magazine sau ambulanți, bucătari, agenți de securitate și muncitori în construcții. Aceste grupuri subalterne au fost denumite „tribul șobolanilor” după cum arată C.Y. Sim în 2015: <http://creativetimereports.org/2015/01/24/sim-chi-yin-rat-tribe-beijing-underground-apartments/>.

De la sfârșitul lui 2011, mulți muncitori migranți tineri din fabricile fizice sau digitale, adânc implicați în cultura pop a Internetului și pe rețelele de socializare au răspuns percepțiilor lor de inegalitate și nedreptate prin nararea marginalizării și inferiorității lor în termenii unei noi identități. Subiectul *diaosi* – literalmente, fanii unui fotbalist celebru – a apărut în bătăliile on-line între fanii rivali. Această identitate a fost apoi reinterpretată ca „fanii penisului”, un omonim apropiat. Această transpunere a devenit în curând virală pe rețelele de socializare. La două luni după ce această identitate a fost inventată, atrăgea 41,1 milioane de căutări pe Google și 2,2 milioane de postări pe Weibo – varianta chinezească a Twitter. Subalternii tineri au început să se autoproclame drept *diaosi* și au fost înființate tot felul de camere de chat asociate și de rețele sociale (ex. chaturile YY și QQ).

Noi înțelesuri au fost adăugate în timp ce discursul și identitatea circulau în cadrul rețelelor de socializare. Curând, termenul a ajuns să coaguleze sentimentele muncitorilor migranți: inegalitate, marginalizare, excludere, dificultăți economice, frustrare și durere socială, împreună cu neîmplinitele lor dorințe materiale și romantice. Ei se autoreprezintă ca având origini umile, salarii de mizerie, consumând puțin și fiind lipsiți de relații sociale. Veniturile lor, consumul și capacitatea lor de împrumut foarte mici, coroborate cu statul social scăzut sunt cuplate socio-emoțional cu sentimentul că trăiesc o viață fără valoare: muncă multă, locuință insalubră, perspective nesigure de carieră, dorul de acasă, vinovăție față de părinți și o viață lipsită de emoție și romantism. Acestea sunt

deseori subliniate în povestirile *diaosi* despre cum petrec Sfântul Valentin, Crăciunul, sărbătorile legale și orele puține ale nopții căutând companioni pe Internet. Astfel de discursuri afective din periferii exprimă experiențe sociale colective bazate pe inegalități generate în viața economică și socială urbană de zi cu zi.

Această realitate cotidiană a inferiorității *diaosi* este exprimată, de asemenea, printr-o binaritate biopolitică compusă din două tipuri principale de corp bazate pe inegalitatea accesului la venituri, oportunități de cumpărare, relații de putere, iubire, romantism și intimitate. Bărbații *diaosi* se auto-ponegrec ca fiind ratați „*săraci, scunzi și urâți*”. Cu venituri mici și neatractivi din punct de vedere fizic, ei se reprezintă ca fiind incapabili să impresioneze fetele printr-o ploaie de cadouri și/ sau să le impresioneze. Ei „nu au casă, nu au mașină și nu au mireasă/ prietenă”, își petrec cea mai mare parte a timpului acasă, utilizând telefoane mobile ieftine, navigând pe Internet sau jucând jocuri video gen DOTA. Această formulă s-a răspândit treptat la femeile subalterne. Apoi sunt *gaofushuai*. Membrii acestui grup superior sunt (1) „*înalți, bogați și frumoși*” și (2) „*prințșorii*”, ale căror conexiuni speciale cu partidul și administrația le permit slujbe și cariere avantajoase. Ei se bucură de cele „trei comori” (iPhone, mașină sport și ceas de firmă) și pot atrage fetele frumoase. Această binaritate implică un amestec de critică latentă, autoironie, autoprotecție și autodesindere. Este modul de zi cu zi de a scăpa și de a protesta contra insecurității în China capitalismului de stat. Diferențele dintre aceste două grupuri imaginate sunt odată în plus subliniate online prin caricaturi, fotografii, emisiuni TV, discuții imaginare etc. Cele două grupuri au moduri diferite de transport (autobuz vs. BMW), smartphone-uri (Nokia vs. iPhone), locuri de mâncat (tarabe vs. restaurante scumpe) și întâlniri romantice. Pe scurt, povestirile *diaosi* reflectă autoironia unei sorți fără viitor și speranță, vidul emoțional al vieții romantice, ostilitatea latentă față de elitismul social întruchipat de prințșori și disperarea de a nu fi acceptat într-o societate inegală. ■

Adresă de corespondență: Ngai-Ling Sum <n.sum@lancaster.ac.uk>

> Formarea claselor și capitalismul agrar

de **Tania Murray Li**, Universitatea din Toronto, Canada

Sat înconjurat de plantații de palmieri de ulei. Foto: Tania Li.

Cine deține ce? Cine ce face? Cine primește ce? Ce se întâmplă cu excedentul? Aceste patru întrebări, prezentate în mod concis de savantul agrarian Henry Bernstein, oferă un punct de plecare util pentru analiza formării claselor rurale. Întrebările funcționează îndeosebi în locuri în care proprietatea asupra terenurilor agricole și capacitatea de a investi surplusul în creșterea fermei și a eficienței determină care fermieri își pot susține fermele și pot acumula profit și care sunt striviți de propriul pământ. Am studiat un astfel de caz într-un colț îndepărtat al Indoneziei rurale, unde am urmărit formarea rapidă a claselor rurale după ce fermierii indigeni din munți au împărțit terenuri individuale din fostul lor teren comun și au început să planteze cacao. Din acel moment, ei nu au mai avut opțiunea de a se retrage în producția de subzistență, deoarece micile lor parcele reziduale nu puteau să producă suficientă hrană pentru familie și să acopere nevoile de îmbrăcăminte, taxele de școlarizare și așa mai departe. De aceea, ei au trebuit să intensifice producția orientată spre piață și să spere să facă suficienți bani pentru a acoperi necesitățile familiei și pentru a-și menține productivitatea fermelor. Cei care nu au reușit și-au pierdut pământul. A

fost un caz clasic, de manual, despre ceea ce se întâmplă atunci când gospodăriile mici devin la fel ca firmele mici: guvernate de relațiile capitaliste, ele sunt vulnerabile în a-și pierde totul atunci când nu pot investi pentru a-și menține competitivitatea întreprinderii și nu pot continua așa cum au început, pentru că nu pot supraviețui.

Din ce în ce mai mult, procesul de formare a claselor agrare pe care tocmai l-am descris este modificat de o serie de alți factori. Cele mai importanți sunt transferurile guvernamentale și banii trimiși de afară. O familie de fermieri care primește un transfer guvernamental de bani gheață, cum ar fi „*Bolsa Família*” (lb. rom. „Coșul familiei”) din Brazilia, sau remitențe din partea membrilor familiei care lucrează în străinătate are o protecție pentru a o proteja de pierderea fermei în momente dificile (de exemplu, atunci când prețurile sunt mici, datoriile prea greu de gestionat, recoltele necorespunzătoare, boală sau urgențe familiale). Remitențele pot fi utilizate pentru a cumpăra terenuri, a se angaja în împrumuturi de bani sau pentru a investi în educație. De asemenea, acestea pot fi folosite pentru construcția unor case impresionante sau pentru

>>

nunți elaborate, care ar putea părea risipă, dar pot contribui la construirea rețelelor sociale ale familiei și la creșterea accesului la resurse productive (de exemplu, contracte, împrumuturi, informații, subvenții). Putem vedea astăzi „casele construite din remitențe” și alte simptome ale rolurilor transformate ale terenurilor, muncii și capitalului peste tot în Asia, Africa și America Latină. În acest moment, cele patru întrebări descrise mai sus (cine deține ce, cine face ce, cine primește ce, ce se întâmplă cu excedentul) pot servi în continuare la analiza formării claselor rurale, dar trebuie interpretate mai cuprinzător, pentru a include o gamă mai largă de relații în afara fermei propriu-zise.

Avansând pe scară de la fermele mici sau de la fermele care au la bază gospodăria către controlarea terenurilor de dimensiuni mari, analiza de clasă este complicată de puterile non-piață care determină „cine deține ce” și „cine primește ce” în zonele rurale. În Filipine, ca și în majoritatea Americii Latine, marii proprietari care și-au obținut pământul în vremurile coloniale spaniole domină politica și stabilesc regulile pentru a-și putea menține terenurile, indiferent dacă sunt productive sau nu. În Indonezia și în altă parte ale Asiei de Sud-Est, unde nu există o istorie colonială a terenurilor mari, politicienii contemporani și oficialii guvernamentali folosesc puterile oficiale și neoficiale ale funcțiilor lor pentru a obține accesul la terenuri de dimensiuni mari. În aceste locuri, nu terenul dă naștere unei funcții politice, ci funcția politică este cea care aduce terenul. Deoarece terenul poate fi speculat sau poate fi vândut profitabil, a fi „proprietar de pământ” nu trebuie neapărat să aibă mult de-a face cu capitalismul sau cu agricultura.

Înțelegerea caracterului de clasă al fermelor și plantațiilor mari a devenit urgentă astăzi, deoarece această formă de producție se extinde foarte mult. În Indonezia, de exemplu, plantațiile masive de palmier pentru ulei acoperă 10 milioane de hectare, iar guvernul dorește să extindă zona la 20 de milioane de hectare. În Laos și Cambodgia, plantațiile de cauciuc ocupă tot mai mult spațiu. În Brazilia și în țările învecinate sunt masive ferme mecanizate de soia. Adesea, aceste ferme și plantații mari, indiferent dacă sunt deținute de indivizi sau de corporații naționale sau internaționale, nu sunt „capitaliste” în sensul clasic, de manual, deoarece nu plătesc prețul de piață pentru niciuna dintre investițiile lor. Acestea sunt subvenționate în mod deosebit prin închirierea de terenuri ale statului în mod gratuit sau cu costuri minime, infrastructură furnizată de stat, impozite și credite

ieftine. Uneori, acestea obțin, de asemenea, forță de muncă ieftină, furnizată convenabil de schemele de migrație sprijinite de stat. De fapt, „investitorul” internațional, imaginat adesea ca fiind modelul capitalist, ar putea investi foarte puțin sau deloc, bazându-se în schimb pe investiții gratuite și subvenționate. Fermele mari se pot baza foarte mult pe agricultura contractată sau pe programele de arendă, care nasc întrebările despre cine deține cu adevărat ce și cine primește ce din profiturile care circulă. Subvențiile pentru fermele mari sunt justificate de argumentul că producătorii la scară largă aduc „dezvoltare” și locuri de muncă, chiar dacă reduc în mare măsură diversele tipuri de locuri de muncă și de dezvoltare pe care le înlocuiesc, ca și posibilitățile de coerciție și extorcere care vin la pachet împreună cu poziția lor monopolistă.

Oficialii guvernamentali și politicienii profită de extinderea întreprinderilor mari de ferme, care deschid o linie de venituri din permise, taxe, mită și extorcere. Ei adesea au locuri în consiliile corporatiste. Cum putem analiza configurația de clasă a acestor hibrizi persoane-stat-corporație? Relațiile de clasă pe care le putem observa între capital și muncă în punctul de producție sunt încă importante, dar trebuie examinate și alte niveluri și relații. Capitalul global nu ajunge de capul lui într-o țară precum Brazilia sau Indonezia - drumul său este permis de tot felul de tipuri de legături, coaliții, legi și discursuri. Unii dintre termenii care apar în literatură evidențiază implicarea puterilor statale și nestatale în a permite acest tip de investiție, de aici, „elitele de pradă” sau „nepotismul capitalist”. Astfel de hibrizi nu sunt unici pentru agricultură sau pentru Sudul Global. Marile corporații sunt foarte des susținute de favoruri politice și de monopoluri cu licență de stat și obțin mega-profituri din capacitatea lor de a impune chirii nemeritate. Primele patru întrebări pot încă servi drept ghid pentru analizarea acestor formațiuni: trebuie să știm încă cine deține ce, cine face ce, cine primește ce și ce se face cu excedentul. Dar, din nou, întrebările trebuie extinse pentru a încorpora formele de proprietate, de muncă și de investiții care funcționează la aceste magnitudini. Cu cât sunt mai întinse și mai încurcate formele de clasă, cu atât mai obscure sunt pentru muncitorii de pe plantație, pentru arendași sau pentru proprietarii independenți care sunt blocați în relații extractive pe care nici nu le pot identifica, cu atât mai puțin contesta. ■

Adresă de corespondență: Tania Murray Li <tania.li@utoronto.ca>

> Trăind cu (și rezistând) reformei asistenței sociale în Regatul Unit

de **Ruth Patrick**, Universitatea din York, Regatul Unit

Copyright: Poverty 2 Solutions, 2017.

In ultimii 35 de ani, sistemul de asigurări socială din Regatul Unit a fost supus unor valuri repetate de reforme. Modificările au fost puse în aplicare ca parte a eforturilor de a pune capăt la ceea ce politicienii numesc adesea ca fiind „o cultură a dependenței de bunăstare” și a fost găsit un rol tot mai important pentru condiționarea bunăstării sociale – atașarea unor condiții (cel mai des legate de muncă) de primire a ajutoarelor. Au apărut schimbări semnificative în timpul guvernelor New Labour [n. tr. guvernele conduse de Tony Blair și Gordon Brown în a doua parte a anilor 1990] și apoi sub conducerea post-2010 a Conservatorilor. Amploarea reducerilor pentru ajutoarele din partea statului a fost uluitoare, iar consecințele extreme. Câteva cifre sunt edificatoare aici.

Comparativ cu anul 2010, până în 2021 vor fi cheltuite până la [37 miliarde de lire sterline](#) pentru asigurarea socială a persoanelor cu vârstă de muncă și acest lucru se întâmplă în ciuda creșterii prețurilor și a creșterii costurilor de trai. Aceasta reprezintă o reducere cu 25% a cheltuielilor totale cu ajutoarele, cu reduceri deosebit de mari ale cheltuielilor cu ajutoarele pentru dizabilitate, care sunt destinate să-i ajute pe unii dintre cei mai vulnerabili din societatea noastră.

Deloc surprinzător, impactul acestor reduceri ale ajutoarelor pentru asigurarea socială se traduce prin creșterea sărăciei

în rândul copiilor, creșterea sărăciei și a dependenței din ce în ce mai mari de băncile de alimente în rândurile multora dintre cele mai sărace familii din Marea Britanie. Institutul pentru Studii Fiscale (IFS) estimează că sărăcia absolută a copiilor va crește cu patru puncte procentuale între 2015-16 și 2021-22, atribuind trei sferturi din această creștere (echivalentul a 400.000 de copii) schimbării condițiilor acordării ajutoarelor. Caritatea anti-sărăcie – Fundația Joseph Rowntree – estimează că mai mult de [1,5 milioane](#) de persoane s-au confruntat cu lipsuri pe parcursul anului 2017, în timp ce cel mai mare furnizor pentru băncile de alimente din Marea Britanie - Trussell Trust – a distribuit [1.332.952](#) de pachete cu rezerve de hrană de urgență pentru trei zile în timpul perioadei de criză financiară dintre 2017-18.

În pofida acestor cifre, guvernul britanic își menține angajamentul de a schimba modalitatea de acordare a ajutoarelor și continuă să justifice și să susțină pachetul său de reformă în domeniul asistenței sociale. Acesta continuă cu introducerea programului Creditului Universal, un ajutor destinat să simplifice sistemul de ajutoare sociale și să sporească stimulentele pentru a lucra, dar care a fost afectat de probleme legate de proiectarea și punerea sa în aplicare. Prim-ministrul Theresa May continuă să susțină că „munca este cea mai bună cale de ieșire din sărăcie”, în ciuda dovezilor potrivit cărora aproape două treimi dintre

persoanele sărace trăiesc în momentul de față în gospodării în care cineva lucrează.

> **Experiențele trăite în cadrul reformei bunăstării sociale**

Împotriva acestui context, este esențial să explorăm experiențele cotidiene ale schimbărilor condițiilor acordării ajutoarelor sociale și să documentăm impactul pe care reforma bunăstării sociale îl are asupra vieților celor afectați în mod direct. Acesta a fost scopul studiului [Experiențele trăite în cadrul reformei bunăstării sociale](#), care a urmărit un număr redus de persoane afectate de schimbările condițiilor acordării ajutoarelor, care trăiesc într-un oraș din nordul Angliei. Prin interviuri repetate cu persoane care caută un loc de muncă, părinți singuri și persoane cu dizabilități, a fost posibil să urmărim impactul reformei bunăstării sociale asupra vieții indivizilor și modurile în care o narațiune politică care spune că „reforma bunăstării sociale este necesară și funcționează” contrastează puternic cu experiențele trăite ale celor afectați în mod direct.

Pentru participanții la studiu, schimbările repetate ale condițiilor de acordare a beneficiilor au creat un climat de *insecuritate socială*, dominat de grijă și anxietate constante în ceea ce privește impactul schimbărilor și modul în care indivizii le vor face față. Îngrijorare este provocată, de asemenea, și de procesele de solicitare ale ajutoarelor, în special evaluările ajutoarelor pentru persoanele cu dizabilități reprezentând o sursă de teamă și incertitudine puternice. Sharon a descris modul în care se simțea în privința reevaluării constante a acordării ajutoarelor sale pentru dizabilitate: „Mă stresează în mod deosebit... Mă gândesc mereu la asta”.

Pe lângă acestea, condiționarea sporită a acordării ajutoarelor sociale este experimentată foarte negativ, amenințarea cu sancțiuni și pierderea ulterioară a veniturilor fiind o posibilitate constantă care preocupă solicitanții, făcându-i temători de modul în care ar face față dacă și-ar pierde ajutoarele. Chiar și cei care se conformează fiecărui element al regimului condiționat se îngrijorează totuși și sunt reticenti să se implice cu „sprijinul” oferit de JobCentre Plus (centru de formare profesională), de teama că acest lucru va duce la condiții suplimentare și va face mai probabilă o sancțiune.

Există dovezi ale creșterii sărăciei și dificultăților, numeroși participanți menționând alegerile foarte dificile pe care trebuie să le facă (adesea zilnic), cum ar fi dacă să se încălzească sau să mănânce și cum deseori părinții renunță la una sau alta, astfel încât copiii lor să poată avea lucrurile de care au

Captură din filmul “All in this together. Are benefits ever a lifestyle choice?” prezentat de Dole Animators (2013).

Copyright: Dole Animators.

nevoie. După cum a spus Chloe: “Suntem pauperi, suntem atât de săraci. E ca și cum am trăi în – știi când vezi toate acele anunțuri – te rog să ne hrănești copiii – hrănește-mi dracului copiii”.

Ceea ce arată, de asemenea, cercetarea este modul în care oamenii se confruntă cu stigmatizarea ajutoarelor sociale și consideră că eligibilitatea lor și dreptul la ajutor sunt puse sub semnul întrebării de către regimul condiționat și de reevaluările repetate ale ajutoarelor. Aceștia descriu, de asemenea, stigmatizarea instituțională pe care o întâlnesc atunci când vizitează JobCentre Plus sau se angrenează într-un proces de sprijin pentru găsirea unui loc de muncă. Aici, aceștia întâlnesc în mod regulat consilieri despre care simt că se uită de sus la ei și îi tratează fără demnitate sau respect. Sophie a explicat: „Practic, ei [i.e. consilierii centrelor de muncă] ne privesc ca pe niște gunoarie”.

În general, cercetarea ilustrează neconcordanța foarte clară între caracterizarea politică populară a „bunăstării sociale” și a realităților trăite și modurile în care reforma bunăstării sociale îngreunează și mai mult viețile oamenilor care trăiesc în sărăcie.

> **O rezistență din ce în ce mai mare**

În ultimii ani, pe lângă modificările continue ale condițiilor acordării ajutoarelor sociale, Marea Britanie a cunoscut, de asemenea, o rezistență crescândă față de reformele care au loc. Este important faptul că acest lucru vine în parte de la grupuri de persoane cu experiență directă cu sărăcia și cu primirea de ajutoare sociale, care se reunesc pentru a contesta caracterizarea populară a „bunăstării” și a milita pentru schimbare. De exemplu, unii dintre participanții la studiul *Experiențele trăite ale reformei asistenței sociale* s-au reunit în 2013 pentru a realiza un film care a documentat experiențele lor, în ceea ce a devenit cunoscut sub numele de proiectul [Dole Animators](#). Grupul Dole Animators a rămas activ și a fost implicat, cel mai recent, în proiectul [Poverty 2 Solutions](#), colaborând cu alte două grupuri pentru a elabora planuri pentru ceea ce ar putea face cu adevărat o diferență în combaterea sărăciei. Aceste două exemple se alătură altora numeroase și sunt dovezi ale refuzului de a accepta prezentarea parțială a reformei bunăstării sociale oferită de politicienii populari. Această activitate este foarte importantă și reprezintă o sursă de speranță foarte necesară, mai ales atunci când este opusă contextului creșterii sărăciei și greutăților, în condițiile în care schimbările acordării ajutoarelor sociale în Regatul Unit continuă să producă efecte. ■

Adresă de corespondență: Ruth Patrick <ruth.patrick@york.ac.uk> sau Twitter: [@ruthpatrick0](#)

> Clasă și ecologie

de **Richard York**, Universitatea din Oregon, SUA și **Brett Clark**, Universitatea din Utah, SUA

Pentru a construi o lume mai bună și a salva mediul, puterea capitalului trebuie distrusă. I. Ransley/flickr. Unele drepturi sunt rezervate.

Capitalismul este un sistem bazat pe urmărirea fără sfârșit a acumulării de către și pentru clasa capitalistă. Sistemul capitalist realizează acest obiectiv prin expropriere și exploatare agresive, generând în mod inevitabil degradarea mediului și inegalități sociale.

Exproprierea – un proces de jefuire – a implicat distrugerea drepturilor cutumiare și dizolvarea relațiilor productive ne-capitaliste, precum și înrobire. Violența colonială și acapararea terenurilor au ajutat la privatizarea mijloacelor de producție, creând un sistem de acumulare bazat pe clase și segregat rasial. Acest proces a permis jefuirea resurselor naturale și a popoarelor din întreaga lume, servind, parțial, drept fundație pentru dezvoltarea capitalismului industrial.

Popoarele deposedate au fost apoi obligate să-și vândă forța de muncă pentru a câștiga salarii ca să achiziționeze mijloacele de subzistență. În țările cu salarii mici, rata de exploatare a forței de muncă este extrem de ridicată. Aici, super-exploatarea are ca rezultat transferul masiv de surplus către națiunile capitaliste. Capitaliștii controlează excedențul social - produs de societate în ansamblu, în interacțiunea sa cu lumea biofizică mai mare – și acumulează capital. În plus, aceștia expropriază munca socială reproductivă neplătită, care ajută la susținerea vieții. Această activitate este efectuată în mod disproporționat de către femei, fapt ce produce inegalități sociale suplimentare.

Având în vedere imperativul de creștere al capitalismului, acest sistem calcă în picioare granițele planetare.

>>

Capitalismul pune în pericol bunăstarea oamenilor și a mediului. M. Crandall/flickr. Unele drepturi sunt rezervate.

Fiecare extindere a procesului de producție, pentru a susține operațiunile economice pe o scară mai mare și mai intensă, generează cereri suplimentare de resurse (adică materie și energie) și creează o poluare mai mare. Progresiv, acest lucru conduce la degradarea mediului înconjurător la o scară și de un tip care nu au mai fost înregistrate anterior în istoria omenirii, depășind capacitatea de regenerare a ecosistemelor, supraaglomerând habitatele de calitate slabă, întrerupând ciclurile naturale și epuizând resursele. Metabolismul social alienat al capitalului – relația de schimb între societate și lumea biofizică mai mare – este ilustrat prin schimbările climatice, amplificarea pierderii biodiversității și acidificarea oceanului, pentru a numi doar câteva din cele mai presante preocupări de mediu.

Potrivit logicii capitalului, întreaga lume – oameni, animale non-umane, plante, roci, aer, apă și altele – servește ca mijloc de a facilita acumularea profitului privat. Atunci când funcționarea capitalismului este înțeleasă corect, conexiunile intime între exploatarea de clasă și degradarea mediului sunt clare. Acest lucru evidențiază, de asemenea, importanța luptei de clasă, inclusiv lupta pentru justiție socială și mișcările radicale pentru protejarea mediului.

Totuși, dominația capitalismului în întreaga lume a distorsionat înțelegerea populară a cauzelor problemelor de mediu și a nedreptăților sociale, dar și a ceea ce înseamnă îmbunătățirea condiției umane. Timp de două secole – și din ce în ce mai mult, după cel de-al Doilea Război Mondial – în majoritatea națiunilor a fost acceptat perspectiva conform căreia creșterea economică este sinonimă cu „progresul social” și cu „dezvoltarea”. Prin urmare, se consideră că societățile ar trebui să urmărească o creștere economică fără sfârșit (măsurată prin valoare de

schimb monetară). Aceste abordări ar trebui să mărească cererea de consum și să aducă o îmbunătățire la calitatea și cantitatea de bunuri și servicii, oferind beneficii pentru toată lumea, chiar dacă inegale. Acest tip de dezvoltare este promovat de către liderii politici și cei din domeniul afacerilor ca fiind soluția la sărăcie și modalitatea de îmbunătățire a condițiilor pentru muncitori. De asemenea, este identificată drept calea potrivită pentru abordarea problemelor de mediu prin stimularea inovațiilor și a soluțiilor tehnologice. Cu alte cuvinte, se susține că toate îmbunătățirile depind de creșterea economică neîntreruptă. Această descriere populară ignoră complet faptul că programul de modernizare al capitalismului a provocat o serie lungă de probleme de mediu care s-au acumulat, lăsând în același timp sute de milioane în sărăcie și creând inegalități extraordinare în interiorul națiunilor și între acestea.

Cu toate acestea, din cauza dominației ideologice a capitalului, a organizării sale structurale, a puterii sale globale și a sistemului său alienat de producție, mulți muncitori, sindicate și chiar guverne de stânga din întreaga lume acceptă integral sau parțial agenda capitalistă de dezvoltare ca modalitate de îmbunătățire a calității vieții. Un aspect deosebit de malițios este faptul că mulți oameni care sunt vătămați de capitalism nu dau vina pe capitaliști sau pe sistemul economic pentru suferințele lor, ci mai degrabă dau vina pe ecologiști, pe imigranți, pe socialiști, pe feminisți, pe oameni din alte rase și pe o serie de alte grupuri - care nu le sunt dușmani, ci potențiali aliați.

Maniera în care funcționează capitalismul creează numeroase provocări și obstacole în calea unei largi mobilizări de opoziție față de sistem. Sistemul economic global stratificat conduce la o dezvoltare neuniformă, prin care forța de muncă ieftină din Sudul global este folosită pentru a produce bunuri destinate Nordului. În aceste

condiții, excedentul economic este transferat capitaliștilor din Nord, în timp ce degradarea mediului și poluarea industrială asociate producției de mărfuri sunt concentrate în mod disproporționat în Sud. În plus, consecințele imediate ale schimbărilor climatice, cum ar fi inundațiile și seceta gravă, au avut deja efecte devastatoare în Sudul global, mai ales în rândul celor mai vulnerabile populații. Operațiunile capitaliste au condus la o serie de nedreptăți ecologice, care afectează în mod disproporționat persoanele de culoare și pe cele sărace, ducând la diviziuni și inegalități suplimentare în cadrul populațiilor. În același timp, capitalul își exercită puterea și influența pentru a-și menține operațiunile și pentru a preveni dezbateri civice serioase și acțiuni politice pentru a aborda problemele de mediu, precum schimbările climatice. În toată această situație, sistemul capitalist generează numeroase contradicții sociale și ecologice. Este clar că este necesară o revoltă generală, unificată, formată din diferite clase, cu experiențe distincte de expropriere și exploatare. Totuși, modul în care această opoziție organizează și transcende granițele geografice și diferitele diviziuni sociale este un proces în curs de dezvoltare.

Această revoltă globală oferă posibilitatea de a crea o lume mai bună. Unele din fundamentele generale ale acestei transformări revoluționare includ provocarea modului în care capitalismul definește sensul dezvoltării, al standardului de viață, al calității vieții și al bogăției. Lucrările capitalismului sunt în antiteză cu satisfacerea nevoilor umane, progresul justiției sociale și prevenirea degradării mediului. O alternativă radicală, dar absolut rațională la capitalism este construirea unor societăți în care obiectivul central nu este creșterea producției și a consumului, astfel încât să se faciliteze acumularea de bogăție privată. Scopul este de a face viața oamenilor mai bună, construind comunități bazate pe egalitate și dreptate, prin care toți oamenii nu numai că au nevoile de bază satisfăcute, ci au și supape creative, timp liber și

plăceri estetice, inclusiv un mediu înconjurător frumos. Construirea acestei lumi alternative nu implică combustibili fosili, mai multe mașini, mai multe avioane, mai multe materiale plastice, mai multe produse electronice, mai multe centre comerciale sau mai multe ferme industriale. Prin urmare, nu necesită o distrugere mai mare a mediului. Aceasta necesită schimbări sociale, politice și economice.

Pe scurt, întreruperea controlului capitalului asupra lumii este necesară pentru construirea unei societăți care să susțină diverse ecosisteme, un climat stabil și un mediu netoxic, asigurând în același timp o bună calitate a vieții pentru toți oamenii. În lumina acestui adevăr, abordările neoliberale în problemele de mediu, care caută soluții de piață și soluții tehnologice, sunt sortite eșecului. Este nevoie de o mișcare radicală de mediu care provoacă puterea și lucrează pentru o restructurare a relațiilor socio-economice, creând o muncă semnificativă, nealienată. Acest lucru implică confruntarea modului în care moștenirea colonialismului și a imperialismului a servit la perpetuarea nedreptății rasiale și economice în interiorul națiunilor și între națiuni, precum și eliminarea asaltului galopant asupra ecosistemelor din partea corporațiilor, guvernelor și organizațiilor de dezvoltare.

De asemenea, dacă vrem să construim o lume mai bună, socialiștii, feminisții, anti-coloniști și alții care lucrează pentru justiție socială trebuie să recunoască realitatea conform căreia criza ecologică nu este doar o problemă între multe altele, ci este mai degrabă interconectată cu opresiunea popoarelor și se află în centrul contradicțiilor capitalismului. ■

Adrese de corespondență:

Richard York <rfyork@uoregon.edu>

Brett Clark <brett.clark@soc.utah.edu>

> Efectul de lesă:

capitalismul dincolo de creșterea economică rapidă

de **James K. Galbraith**, Universitatea din Texas, SUA, and **Klaus Dörre**, Universitatea din Jena, Germania

Conferința 'Marea transformare. Viitorul societăților moderne' va avea loc în Jena, Germania în septembrie 2019. Copyright: Sarah Cords.

Economiile statelor industrializate au depășit perioada creșterii economice rapide. Unul din motivele pentru încheierea perioadei de creștere economică rapidă în aceste state este tendința către profituri reglementate, denumită de James Galbraith „efect de lesă”.

Acest termen descrie faptul că economia consumatoare de resurse și energie apărută după 1945 atât în Orient, cât și în Occident, care a asigurat prosperitate prin rate de creștere mari, nu poate continua să evolueze în același ritm, având în vedere că eficiența unui astfel de tip de economie poate fi crescută doar dacă resursele rămân ieftine. Oricum, utilizarea intensă a resurselor înseamnă costuri fixe ridicate, care se amortizează după perioade mari de timp. Aceste costuri pot fi justificate dacă se estimează că sistemul va rămâne profitabil pentru o perioadă îndelungată. Stabilitatea politică și socială reprezintă astfel o condiție cheie de funcționare a acestui tip de activitate economică. Datorită cerințelor de stabilitate, sistemele de costuri fixe mari sunt vulnerabile. Dar ce se întâmplă în condiții de incertitudine și creștere a prețurilor energiei și bunurilor? Orizontul de timp pentru profituri și investiții este redus și profitul sau surplusul total al unei companii este mai mic decât în perioade stabile. Întrucât profiturile scad, conflictele în raport cu distribuția acestora la toate nivelurile – între muncitori, conducere, proprietari și autoritățile din domeniul taxelor – se vor intensifica, pe fondul scăderii încrederii în evoluții pozitive.

Acest „efect de lesă” se intensifică dacă (a) una din resursele cheie este redusă, în sensul că cererea agregată depășește totalul disponibil la un preț normal și (b) disponibilitatea acestei resurse poate fi manipulată prin acumulare și speculă.

Precum lesa unui câine, efectul nu împiedică neapărat creșterea economică. Dar pe măsură ce consumul

de resurse se accelerează, prețurile cresc repede și profitabilitatea scade rapid. Aceasta determină scăderea investițiilor, generează preocupări cu privire la sustenabilitatea creșterii și poate determina o reglementare (pervertită) a altor instrumente economice.

Aceste considerații nu acoperă însă costurile mari ale schimbărilor climatice. Costurile energiei și bunurilor nu sunt singurele cauze ale crizei majore din 2007-2009 sau ale ratelor scăzute de creștere economică din vechile centre capitaliste. Oricum, problemele legate de resurse, odată ce costurile asociate schimbărilor climatice devin acute, s-ar putea dovedi un obstacol major la adresa creșterii economice. Problema este evidentă: pentru a permite vieții organizate de pe planetă să-și continue existența în actuala formă, vor fi necesare reduceri majore în emisiile de carbon și acest demers va fi costisitor; în plus, mare parte din actualele afaceri consumatoare de energie vor deveni neprofitabile.

În pofida controversei economice interne pe această temă, analiza fenomenului este importantă pentru abordarea capitalismului, creșterii și democrației din cel puțin trei perspective. În primul rând, devine clar că societățile post-creștere – mai precis capitalismul post-creștere, cu o creștere mică sau inexistentă în Nordul bogat – au devenit o realitate socială. Cauzele pentru această stare de fapt sunt parțial structurale, parțial politice. Odată cu conversia datoriei private în datorie publică pentru a salva băncile, statele din zona euro au câștigat timp, dar o soluție sustenabilă la dezechilibrele economice structurale nu este inclusă în măsurile luate. Politica europeană de austeritate a eșuat, fapt admis chiar de unii dintre artizanii acesteia, în special când vine vorba de cazul grec.

Dar politicile keynesiene cu salarii mari și o cerere crescută nu sunt o alternativă reală. Propunerile curente trec peste decalajul puterii structurale, care s-a consolidat odată cu regimul european de datorii. Întrucât piețele financiare sunt interconectate la nivel global și investitorii evaluează riscurile la nivel internațional, ajustările în state individuale nu contează foarte mult. Cu alte cuvinte, obstacole structurale blochează calea spre o revenire economică de durată. Este posibil ca, în unele state și regiuni, economia să înregistreze creșteri într-un ritm alert pentru o perioadă îndelungată, dar creșterea și distribuția acesteia devin mai inegale și per ansamblu o reîntoarcere la ratele ridicate de creștere din trecut este dificil de estimat.

În al doilea rând, dacă această evaluare este corectă, înseamnă că este mult mai logic să exagerezi din perspectivă normativă conceptul unei societăți post-creștere sau chiar

să îl utilizezi pentru alternative post-capitaliste. Într-adevăr, trebuie să ne dăm seama ce înseamnă, pentru relația dintre capitalism și democrație, o creștere lentă cu rate de creștere care sunt în mod permanent lente. Evident, economiile capitaliste pot să stagneze pentru perioade mai lungi de timp (vezi Japonia, Italia) sau pot chiar să scadă (Grecia), fără nicio schimbare a bazei structurii lor socio-economice. Chiar și în structurile sale de putere, capitalismul relativ stabil, cu rate scăzute de creștere, este posibil pentru perioade mai lungi de timp – dar aplicarea acestui raționament în cazul stabilității instituțiilor și procedurilor democratice este o altă problemă.

În al treilea rând, aceasta înseamnă că, în timp ce apreciem că reîntoarcerea la o creștere rapidă nu este posibilă, o critică generală a creșterii și a capitalismului și ideea unei economii stagnante sau în recesiune nu par a fi calea de urmat. În schimb, o nouă economie în creștere lentă asumată, care încorporează fundamentele economice bio-fizice în mecanismele ei de funcționare, poate fi o soluție. O economie stagnantă sau chiar în recesiune va genera întotdeauna mai puțini câștigători și mai mulți perdanți. Din aceste motive, pe viitor este nevoie de un tip de economie care să garanteze o creștere lentă, stabilă, pentru perioade mai lungi de timp. Sugerăm un capitalism descentralizat, cu creștere lentă, ca fiind dezirabil. Un astfel de tip de capitalism ar fi semnificativ diferit de variantele sale financiarizate. Acesta ar trebui să reducă semnificativ dimensiunea unor instituții și organizații (corpul forțelor armate), ale căror costuri fixe includ o utilizare expansivă a resurselor, și abolirea sectorului bancar, ca întreg. De asemenea, acesta va asigura tuturor cetățenilor un standard de viață decent, făcând posibile pensionarea timpurie, creșterea semnificativă a salariului minim, reducerea presiunii taxelor pe muncă și creșterea semnificativă a taxelor pe moșteniri și cadouri. Mai important, ar asigura stimulentele necesare unor investiții active pentru o infrastructură sustenabilă din punct de vedere social și de mediu, în detrimentul unei acumulări pasive. Măsura în care acesta este un scenariu realist rămâne o întrebare deschisă.

Sociologia trebuie să se alăture căutării unui răspuns la aceste întrebări. O încercare în acest sens o constituie conferința „*Marea transformare. Viitorul societăților moderne*”, care va avea loc la sfârșitul lunii septembrie 2019 în centrul universitar german Jena. Cu această ocazie, dorim să lansăm o rețea de cercetare care va deschide calea pentru sociologi și economiști să participe la un dialog global cu privire la un viitor dincolo de creșterea economică rapidă. ■

Adresa de corespondență: Klaus Dörre <klaus.doerre@uni-jena.de>

> Condiția post-creștere

de **Éric Pineault**, Université du Québec à Montréal, Canada și Grupul de Cercetare cu privire la societățile post-creștere, Universitatea din Jena, Germania

Creșterea economică este demult baza prosperității în societățile occidentale. Foto: LendingMemo.com./flickr. Unele drepturi sunt rezervate.

Creșterea într-o societate capitalistă are multiple semnificații și implicații, după cum are și amenințarea colapsului sau sfârșitului. Creșterea este un fapt material, o reprezentare monetară a dimensiunii economice și, în același timp, o idee cheie și dificil de chestionat într-o societate capitalistă. Condiția post-creștere se referă aici la un context în care această provocare devine nu numai posibilă, dar și necesară.

Creșterea se referă în primul rând la aspectele măsurate prin intermediul PIB-ului și al altor indicatori ai resurselor naționale: dinamica și dimensiunea capitalismului ca economie de producție monetară. Aceasta ar include cantitatea de bunuri produse (ofertă) și consumate (cerere); acumularea de stocuri și investițiile de capital fix, fie acesta material (mașini), fie imaterial (cercetare-dezvoltare, patente). Aceasta se materializează în locuri de muncă, generând masă monetară sub forma salariilor, profiturilor, taxelor, dobânzilor și dividendelor.

Din această perspectivă economică îngustă, creșterea înseamnă atât mai multă producție, cât și o capacitate mai mare pentru a genera această producție. Rata creșterii, exprimată ca procent, reprezintă intensitatea acestui proces

în expansiune. În societățile capitaliste moderne creșterea apare ca stare „normală” a economiei și un număr – PIB-ul – exprimă și subsumează multitudinea relațiilor sociale și materiale care o compun. O rată scăzută de creștere determină apariția conflictelor de distribuție între capital, muncă și stat. O scădere prelungită a ratelor de creștere („stagnare seculară”) va genera o stare prelungită de instabilitate și conflict. Scăderea ratelor de creștere reprezintă un fenomen care se auto-susține în economiile capitaliste: statele reduc cheltuielile; corporațiile anulează investițiile și reduc producția; capitaliștii acumulează profituri sau le transferă în zona financiară; muncitorii își pierd puterea colectivă de clasă pe măsură ce se divizează în lupte defensive; și cererea scade în economiile obișnuite cu o dinamică de creștere determinată de salarii. Aceasta a fost experiența mai multor state capitaliste începând cu criza din 2008.

Creșterea este astfel un instrument central în reglementarea contradicțiilor interne de clasă ale societăților capitaliste. Bazat pe acumularea prin exploatare, capitalismul își are stabilitatea în creștere; salariile cresc în tandem cu profiturile; ocuparea locurilor de muncă este însoțită de investiții mari; conflictul de clasă este atenuat și devine gestionabil; surplusul în creștere este absorbit sub

>>

forma ridicării „standardului de viață” pentru majoritatea populației, dar și printr-un stat al bunăstării extins. Dacă respectiva creștere scade sub o anumită rată, totul începe să se prăbușească. Aceasta nu devine un motiv de îngrijorare imediată pentru capitaliști, care pot compensa reducerea creșterii prin obținerea de profituri mai mari din producție. Desigur, acest lucru va continua să atenueze cererea și creșterea, deoarece veniturile obținute prin muncă vor scădea, dar muncitorii pot oricând utiliza cardul de credit sau produsul poate fi vândut unor consumatori „nestrâmtorați” din altă parte. În aceste conjunctură anumite părți organizate ale clasei muncitorilor reprezintă categoria „celor care cer creșterea”: aceștia propun și se luptă pentru politici care generează o rată mai mare de creștere: cheltuieli sociale crescute ale statului, creșterea salariilor și în final o creștere a investițiilor „reale” ale firmelor, care creează locuri de muncă. Dacă stagnarea seculară, înțeleasă ca o tendință structurală adânc impregnată și consolidată de apartenența de clasă către o rată de creștere zero, reprezintă într-adevăr viitorul societăților capitaliste avansate, aceasta înseamnă că vom rămâne în această conjunctură paradoxală a muncitorilor și mișcărilor sociale avizi de creștere – adică ceea ce putem denumi o coaliție a creșterii progresive – având de înfruntat corporații indifferente la creștere și capitaliști blazați. Ne putem astfel imagina ce provocare reprezintă aceasta pentru sociologia critică și teoriile capitalismului.

PIB-ul măsoară dimensiunea unei economii în raport cu ea însăși. Întrucât acesta este exprimat în unități monetare, pare că e ca și cum capitalismul este un sistem auto-controlat, care „crește de la sine”. Dar de la Polanyi știm că relațiile capitaliste se dezvoltă și cresc în cadrul unor relații sociale și instituții mai largi cărora le subminează logica, uneori distrugând fundamentele creșterii în acest proces. Mai mult, teoria feministă a evidențiat dependența cheie a muncii, valorii și capitalului de munca reproductivă „nevalorificată”, precum este cea de îngrijire. Nu numai că economia crește prin ceva (relații sociale), dar crește și pe ceva (munca reproductivă și îngrijirea). Aplicând-o la relațiile Nord-Sud, se poate argumenta că dezvoltarea grupului capitalist avansat se bazează de asemenea pe capacitatea de a externaliza presiunile inerente așa-numitului mod imperial de trai unui Sud Global sau periferiei. Când acesta este redefinit ca o expansiune a relațiilor sociale comodificate, ca externalizare și cerere pentru mai multă muncă reproductivă nevalorificată, cererile pentru o creștere consolidată, robustă și inclusivă venite dinspre o coaliție pentru o creștere progresivă pot provoca o neliniște îngrijorătoare.

Acest lucru este și mai complicat atunci când creșterea este considerată un proces material, în care efectele perturbatoare ale extracției, producției, consumului și deșeurilor asupra ecosistemelor, ființelor vii și ciclurilor biogeochimice globale sunt înțelese și acceptate, după cum este cazul schimbărilor climatice. Scala biofizică – mărirea agregată a economiei în raport cu ecosistemele și, la nivel global, cu sistemele Pământului, în care acestea sunt incluse – și intensitatea impacturilor biofizice (epuizarea resurselor, poluare, artificializare) ne oferă o nouă reprezentare cu privire la o economie inherent dependentă și limitată. Domeniul emergent al

ecologiei sociale a dezvoltat indicatori și categorii care măsoară creșterea și scala economiilor capitaliste în termeni biofizici. Ipoteza sociologică este că metabolismul nostru ca indivizi este subsumat unei organizări sociale mai largi a metabolismului la nivelul societății. Metabolismul socio-economic poate fi măsurat ca debitul de materie și energie necesar pentru a produce bunuri de consum și investiții în bunuri și servicii într-o societate capitalistă. Odată ce am demontat miturile unei economii de producție monetară decuplate de orice bază biofizică, de acumulare dematerializată (de parcă am putea trăi dintr-o postare pe Twitter!) și am înțeles legătura strânsă dintre debitul biofizic și producția monetară, precum și transformarea capitalului în artefacte (clădiri, mașini, infrastructuri) care funcționează doar dacă este susținut de energie și materie, atunci problema limitelor biofizice ale creșterii devine un fapt evident precum PIB-ul.

Din această perspectivă biofizică, condiția post-creștere evidențiază contradicțiile ecologice ale societății capitaliste și ale creșterii economice a acesteia. Respectivul contradicții există și nu mai pot fi tratate ca aspecte secundare sau derivate din adevărata contradicție internă dintre muncă și capital. Condiția post-creștere presupune astfel un materialism ecologic îmbogățit împreună cu materialismul istoric tradițional pe baza căruia s-a dezvoltat teoria critică începând cu Marx.

Pe măsură ce acest mod de analiză a capitalismului s-a dezvoltat în ultimele decade, a devenit evident că metabolismul societăților capitaliste avansate trebuie redus. Dar a devenit de asemenea evident că reducerea creșterii biofizice a unei economii capitaliste este o imposibilitate, după cum a argumentat John Bellamy Foster – chiar și când ratele de creștere a PIB-ului sunt extreme de reduse, scala biofizică nu le urmează. Miriada mecanismelor care pun în funcțiune acumularea capitalului, materializate în procese biofizice și metabolice nesustenabile ecologic, a fost documentată foarte bine de teoria socială ecologizată.

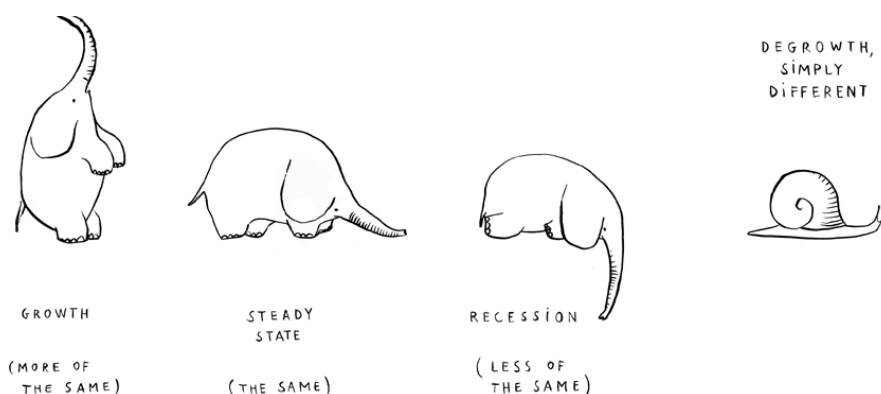
Confruntarea și rezolvarea acestor contradicții ecologice înseamnă reducerea procesului economic al societăților capitaliste. Dar relațiile sociale instituționalizate de producție și consum ale societăților capitaliste sunt bazate pe o creștere constantă a economiei și o intensificare a efectelor acesteia. Cu cât este mai măcinată de contradicții și întâmpină bariere în dezvoltare, cu atât mai mult creșterea va fi considerată o soluție de către clasele sociale care o constituie. Societățile capitaliste moderne au nevoie și cer creștere din rațiuni economice, politice și culturale și totuși metabolismul acestora trebuie redus din rațiuni biofizice. Acestora le lipsește vocabularul politic și imaginația de a exprima această contradicție în termeni proprii. Aceasta este problema pe care condiția post-creștere o transmite sociologiei critice și teoriei critice în general. ■

Adresă de corespondență: Éric Pineault <eric.pineault@uni-jena.de>

> Descreșterea:

Un apel la transformare socio-ecologică radicală

de **Federico Demaria**, Institutul de Știință de Mediu și Tehnologie, Universitatea Autonomă din Barcelona, Spania

Melcul a devenit simbolul descreșterii economice. Copyright: Bãrbara Castro Urío.

„Creștere de dragul creșterii” rămâne credința tuturor guvernelor și instituțiilor internaționale. Creșterea economică este prezentată ca panaceu pentru toate problemele lumii: sărăcie, inegalitate, sustenabilitate etc. Politicile de stânga și de dreapta diferă doar prin modul în care aceasta poate fi obținută. Cu toate acestea, un adevăr științific inconfortabil trebuie să fie confruntat: creșterea economică nu este sustenabilă când vine vorba de mediul înconjurător. Cu atât mai mult cu cât, după un anumit prag, nu este social necesară. Astfel, întrebarea centrală devine: cum putem gestiona o economie fără creștere?

Această întrebare câștigă legitimitate în diferite domenii, de la științe la politică. Prin urmare, în septembrie 2018, la Conferința Post-Creștere de la Parlamentul European, peste 200 de oameni de știință, alături de aproape 100000 de cetățeni, au solicitat Instituțiilor Europene, printr-o scrisoare deschisă intitulată „Europa, este timpul să oprești dependența de creștere”, să ia măsuri. Acest lucru nu s-a întâmplat peste noapte. Dezbaterile sunt active de cel puțin 20 de ani, așa cum relevă cele peste 200 de articole științifice, zece numere speciale, conferințe bienale internaționale cu mii de participanți, școli de vară și chiar și un program de master la Universitatea noastră din Barcelona. Cartea noastră, *Degrowth: A Vocabulary for a New Era* (lb. rom. *Descreșterea: Un vocabular pentru o nouă eră*), a fost tradusă în peste zece limbi. Există inițiative importante la firul ierbii, de la opoziția față de proiecte distructive când vine vorba de mediul înconjurător (cu peste 2000 dintre acestea indexate în Atlasul

Justiției cu privire la Mediul Înconjurător, e.g. „Opriți cărbunele. Protejați climatul!”, campanie a *Ende Gelände* din Germania), la crearea de alternative precum bunurile de uz comun, economia de solidaritate și co-locuirea. Dar ce vrem să spunem mai exact prin descreștere?

În general, descreșterea contestă hegemonia creșterii economice și militează pentru o conducere democratică, reducerea redistributivă a producției și a consumului în statele industrializate, pentru a atinge sustenabilitate de mediu, justiție socială și bunăstare. Descreșterea este de cele mai multe ori asociată cu ideea că mai puțin poate fi frumos. Cu toate acestea, accentul nu ar trebui pus numai pe *mai puțin*, ci și pe *diferit*. Într-o societate a descreșterii, totul va fi diferit: activitățile, formele și utilizarea energiei, relațiile, rolurile de gen, alocarea timpului între munca plătită și cea neplătită, relațiile cu lumea non-umană.

Scopul descreșterii este evadarea dintr-o societate absorbită de fetișismul creșterii. O asemenea ruptură este legată atât de cuvinte, cât și de lucruri, atât de practici simbolice, cât și materiale, de decolonizarea imaginarului și implementarea altor lumi posibile. Proiectul descreșterii nu țintește către o altă creștere, nici către un alt tip de *dezvoltare* (sustenabilă, socială, echitabilă etc.), ci către construcția unei alte societăți, o societate a abundenței frugale (Serge Latouche), o societate post-creștere (Niko Paech) sau una a prosperității fără creștere (Tim Jackson). Cu alte cuvinte, de la început nu este un proiect economic, ci un proiect societal care implică evadarea din economie ca realitate și ca discurs imperialist.

>>

Literatură privind descreșterea economică este disponibilă în mai multe limbi. Foto: Federico Demaria.

„Împărțirea”, „simplitatea”, „ospitalitatea”, „grija” și „bunurile comune” sunt principalele semnificații pentru ceea ce ar putea însemna această societate.

Chiar dacă integrează economii ecologice, descreșterea nu este un concept economic. Pe de o parte, descreșterea înseamnă reducerea metabolismului social (resursele de energie și de materiale din economie), cu scopul de a face față constrângerilor biofizice existente (ale resurselor naturale și ale capacității de asimilare a ecosistemului.) Pe de altă parte, descreșterea este o încercare de a provoca relațiile omniprezente din societate bazate pe piață și originile bazate pe creștere ale imaginarii social, înlocuindu-le cu ideea de abundență frugală. Este de asemenea un apel pentru o democrație mai profundă, aplicată situațiilor care se află în afara sferei democratice dominante, precum tehnologia. În cele din urmă, descreșterea implică o redistribuire echitabilă a bogățiilor în interiorul și de-a lungul Nordului și Sudului de la nivel global, și totodată între actualele și viitoarele generații.

În ultimele decenii, imaginea triumfului unei ideologii a gândirii unice de creștere nu a fost alta decât cea încorporată de sloganul aparent consensual de „dezvoltare durabilă”, un frumos oximoron. Scopul său a fost să încerce să salveze religia creșterii economice în criză ecologică, iar acesta pare să fie bine acceptat de către mișcarea anti-globalizare. A devenit imperios necesar să ne opunem capitalismului unei piețe globalizate cu un alt proiect civilizațional sau, mai specific, să oferim vizibilitate unui plan care a fost în formare pentru o perioadă lungă de timp, dar care a progresat în subsidiar. Ruptura cu perspectiva fundamentată pe dezvoltare, o formă a productivismului care este în folosul așa-numitelor state în dezvoltare, a fost deci fundația acestui proiect alternativ.

Termenul „descreștere” a fost propus de către ecologistul politic André Gorz în 1972 și a fost folosit ca titlu al traducerii în franceză a eseurilor lui Nicholas Georgescu-Roegen în anul 1979. Descreșterea a fost lansată de către activiștii francezi de mediu în 2001, ca un slogan provocator pentru a repolitiza ecologia. Mottoul descreșterii a fost aproape accidental lansat de către o nevoie presantă de a

se rupe de sensul dublu și de cele mai multe ori fără înțeles al *dezvoltării durabile*. Deși inițial fraza nu era un concept (cel puțin nu unul simetric cu creșterea economică), ci mai degrabă un slogan politic sfidător lansat cu scopul de a ne aminti de însemnătatea limitelor. Descreșterea nu este nici recesiune, nici creștere negativă și nu are trebui interpretată literalmente: descreșterea pentru a descrește ar fi la fel de absurdă precum creșterea pentru a crește.

O tranziție a descreșterii nu este o traiectorie susținută către descreștere, ci o tranziție către societăți joviale care trăiesc simplu, la comun și cu mai puțin. Sunt o multitudine de idei cu privire la practici și la instituții care pot facilita o asemenea tranziție și ar permite acestor societăți să prospere. Atractivitatea descreșterii apare din puterea de a atrage și a articula diferite surse sau curente de gândire (incluzând justiția, democrația și ecologia); de a formula strategii la diferite niveluri (printre care activism opozițional, alternative la firul ierbii și politică instituțională); și de a aduce împreună actori eterogeni, ce se concentrează pe diferite aspecte ale problemelor, de la agro-ecologie la justiție climatică. Descreșterea completează și reintroduce aceste teme, funcționând ca un fir ce conectează (o platformă pentru o rețea a rețelelor) mai presus de o politică a unei singure teme.

În fond, descreșterea nu este *alternativa*, ci mai degrabă o matrice de alternative care redeschid aventura umană către creativitate și către o pluralitate de destine, prin ridicarea păturii de plumb a totalitarismului. Este despre paradigma existentă a lui *homo oeconomicus* sau omul uni-dimensional al lui Marcus, principala sursă a omogenizării planetare și a uciderii culturilor. Dacă „dezvoltarea” nu mai este principiul de organizare a vieții sociale, atunci este loc pentru un plurivers. Acesta ar fi „o lume în care multe lumi se potrivesc”, așa cum Zapatistas spune. Descreșterea este doar una dintre multitudinea de viziuni asupra lumii, precum Buen Vivir, Afrotopia și Swaraj, care reprezintă alternative ale dezvoltării. În noua noastră carte, *Pluriverse: A Post-Development Dictionary* (lb. rom. *Plurivers: Un dicționar post-dezvoltare*), am colectat peste o sută dintre aceste alternative de pe tot mapamondul. Astfel, nu este posibil să formulăm soluții „la cheie” pentru descreștere, ci doar să conturăm fundamentele oricărei societăți non-productiviste și sustenabile prin exemple concrete de programe de tranziție.

Ipoteza descreșterii postulează că traiectoria unei transformări radicale socio-economice este necesară, dezirabilă și posibilă. Condițiile realizării și întrebările de ordin politic, care vizează dinamica socială, actorii, alianțele, instituțiile și procesul care va crea tranziția către descreștere, rămân deschise și sunt dezbătute în mod activ în Europa, precum și în alte zone. Momentul este perfect nu doar pentru agenda de cercetare științifică în domeniul descreșterii, care adresează întrebări incomode, dar și pentru agenda politică. Precum argumentează economiștii ecologici Tim Jackson și Peter Victor în *The New York Times*: „Imaginarea unei lumi fără creștere este printre cele mai vitale și urgente sarcini în care societatea să se angajeze”. ■

Adresă de corespondență: Federico Demaria <federicodemaria@gmail.com>

> Feminisme și descreștere

Alianță sau relație de fundamentare?

de **Anna Saave-Harnack**, Universitatea din Jena; Germania, **Corinna Dengler**, Universitatea din Vechta; Germania, și **Barbara Muraca**, Oregon State University, SUA

Termenul „descreștere” ar putea să îi determine pe mulți să se gândească la scăderea economiilor după criza financiară din 2007. Dar descreșterea nu vizează acest lucru. Sloganul activist „recesiunea lor nu este descreșterea noastră!” clarifică faptul că descreșterea, ca discurs academic și mișcare socială, nu trebuie interpretată greșit ca fiind o descriere a unei creșteri negative în interiorul paradigmei creșterii (adică o recesiune). Mai degrabă, descreșterea contestă fundamental această paradigmă și subliniază nevoia de societăți libere de dependențele dictate de creșterea economică. Acest lucru înseamnă faptul că descreșterea caută și prezintă posibilitățile pentru societățile moderne de a se reproduce fără să se bazeze pe o accelerare constantă, pe o expansiune și o intensificare a exploatării sociale și ecologice. Ca utopie concretă, activismul pentru descreștere și mediul academic prevăd o transformare de jos în sus către o societate justă și durabilă în ceea ce privește mediul înconjurător și sugerează posibili pași către aceasta viziune mai măreață, către practici colective alternative și către transformarea instituțiilor de bază. Prin urmare – și acesta este un alt slogan activist – când discutăm despre descreștere, ne referim la „descreștere prin design, nu prin dezastru”!

Și cu toate acestea, dacă ne uităm la descreșterea economică impusă din Grecia, sunt lucruri pe care noi, ca cercetători și activiști ai descreșterii, le putem învăța. Scăderea ratelor de creștere, ca urmare a crizei financiare din Grecia, a condus către mari provocări societale în ceea ce privește serviciile sociale și cele publice. O economie a descreșterii a însemnat faptul că societatea civilă a trebuit să facă față politicilor de austeritate ca o reacție la datoria publică. Spitale, grădinițe și rețele comunale din cartiere au fost create pentru a atenua consecințele reducerii cheltuielilor publice. Multe dintre aceste inițiative care rezultă din consecințele evidente ale crizei economice (cum ar fi descreșterea cauzată de dezastru), precum clinica de solidaritate din Salonic, seamănă cu ideile / idealurile conform cărora descreșterea ar dori să se construiască „prin

design”. Dar ei vorbesc de asemenea despre bine fondată temere feministă: în special în cazul Greciei, femeile au fost afectate în mod negativ de criză, deoarece au umplut golul creat de politicile de austeritate. În timp ce puțin mai multe locuri de muncă tradițional bărbătești s-au pierdut, femeile și-au asumat răspunderea pentru cea mai mare parte a serviciilor publice anterioare, mai ales în domeniul muncii de îngrijire și al activităților legate de reproducerea socială. Exemplul Greciei ar putea determina feministele să concluzioneze că descreșterea prin dezastru, dar posibil și prin design, poate fi foarte riscantă pentru femei și poate contribui la re-tradiționalizarea reproducerii sociale și a muncii de îngrijire. Această preocupare feministă este întărită în continuare de discursul academic care evidențiază o cale de dezvoltare ce nu necesită o transformare radicală a instituțiilor sociale de bază, cum ar fi forța de muncă și renegocierea condițiilor esențiale pentru o viață bună pentru toți. Împotriva acestei înțelegeri destul de conservatoare a descreșterii, perspective mai radicale, cum ar fi discuțiile pline de viață din cadrul „Alianței Feminismului și Descreșterii” (FaDA), evidențiază potențialul emancipator al unei societăți a descreșterii, atunci când este construit pe principii de bază inspirate de exemplu de feminism, în diferitele sale forme și tradiții.

Au fost discuții intense între activiștii feminiști, cercetători și activiști pentru conservarea mediului înconjurător cu mult înainte ca discursul descreșterii să capete avânt. Spre exemplu, perspectiva de subzistență dezvoltată în Germania în anii 1980 accentua legătura dintre temerile cu privire la mediu și exploatarea femeilor și a coloniilor. Numărul special al revistei *Ecological Economics* din 1997, despre „Femei, ecologie și economie” a fost o altă piatră de hotăr în acest efort. În timp ce acest dialog începe să fie din ce în ce mai luat în calcul de către adepții descreșterii, raționamentul feminist nu este încă o parte integrată a propunerii descreșterii.

Am argumentat faptul că descreșterea încă are multe de învățat din tradițiile feministe; contribuțiile feministe sunt

>>

„Contribuțiile feministe sunt esențiale pentru atingerea transformării social-ecologice de tip just, orientate către solidaritate, pe care descreșterea și-o imaginează.”

esențiale pentru atingerea transformării social-ecologice de tip just, orientate către solidaritate, pe care descreșterea și-o imaginează. În primul rând, o înțelegere a esenței feminismului ecologic este faptul că „natura” (care în tradiția vestică este portretizată ca „femeie”) și „reproducerea socială” (care se presupune că se desfășoară „natural”) sunt pilonii de bază ai oricărui proces de producție în economiile capitaliste. Cu toate acestea, în interiorul paradigmei creșterii capitaliste, ambele sunt structural devalorizate, invizibile și distruse zilnic. Descreșterea trebuie să ia în considerare exploatarea paralelă și devalorizarea reproducerii sociale și ecologice și să le transforme în componente cheie în luptă, pentru a produce relații mai durabile om-natură. În al doilea rând, teoria feministă a dezvăluit cu mult timp în urmă relațiile de putere încorporate în paradigma de creștere. De exemplu, expunerea făcută de Maria Mies în 1986 despre relația dintre patriarhat și „paradigma acumulării neîncetate și a <<creșterii>>” arată că o fertilizare încrucișată între mișcările feministe și cele ale descreșterii este nu numai posibilă, ci și esențială pentru a aborda pe deplin structurile de opresiune în capitalism. În al treilea rând, feminismul a articulat teorii și practici susținute pentru organizare îngrijirii drept comunitate, împotriva realocării îngrijirii către familii sau către sectorul privat, realocare pe care reducerea economică fără schimbare o atrage după sine. Expunerea făcută de Amaia Pérez Orozco despre „viabilitatea vieții” oferă un punct de plecare prețios pentru imaginea îngrijirii într-o societate a descreșterii. O „împărtășire a îngrijirii” ar sprijini, de asemenea, îngrijitorii individuali, de multe ori îngrijitorii de gen feminin, și ar oferi un loc social persoanelor care fac muncă de îngrijire să se întâlnească, să schimbe și să dezvolte o voce politică, după cum a arătat, de exemplu, Silvia Federici. Acest mod de organizare a muncii de îngrijire ar putea servi drept sursă de inspirație pentru o gamă mai largă de practici de descreștere.

Deși este de câștigat mult prin promovarea dialogurilor dintre feminism și descreștere, există și provocări pentru o astfel de încercare. Unele componente ale feminismului ar putea fi mai puțin probabil să participe. Chiar și printre partenerii de conversație cei mai probabili - feminismul

ecologic și descreșterea - diferitele terminologii pe care se bazează pot duce la o lipsă reciprocă de înțelegere.

Mai mult, având în vedere urgența reală și simțită a dezastrului ecologic accelerat, intervențiile riscă să negligeze implicațiile asupra grupurilor sociale mai vulnerabile, inclusiv a celor care de obicei sunt responsabile de reproducerea socială. Așa cum a arătat recent (2018) Federici, ne confruntăm cu o creștere alarmantă în întreaga lume a violenței împotriva femeilor, în special împotriva celor care se ocupă de menținerea împreună a comunităților locale prin subzistență, cunoștințe indigene și de îngrijire. Violența este condusă de un val reînnoit de „enclave” globale în cadrul cruciadei neoliberale pentru a asigura o creștere a elitelor. De aceea este extrem de important ca activismul descreșterii și mediul academic, chiar și în fața presiunii timpului, să nu cadă în capcana de a face față provocării patriarhiei, care, așa cum am arătat mai devreme, este strâns legată de paradigma capitalistă de creștere.

Provocarea de a face din feminism o parte integrată a mișcării descreștere este reflectată de discuțiile vii din cadrul rețelei FaDA. Unii membrii susțin că în loc să se încerce construirea unei alianțe între cele două discursuri și mișcări, încadrându-și astfel relația ca o simplă posibilitate și subliniind diferențele în lupta comună, ar trebui să se concentreze asupra relației fundamentale a celor două. O transformare radicală a societății dincolo de paradigma de creștere poate fi obținută doar aducând în centrul discuției directiva creșterii capitaliste și originile sale patriarhale adânci cu care se află în legătură. Integrarea feminismului și descreșterii este un proiect în devenire la care suntem cu toții invitați. Este datoria noastră să ne implicăm în dialogul global pentru a crea o societate feministă a descreșterii! ■

Adrese de corespondență:

Saave-Harnack <anna.saave-harnack@uni-jena.de>

Corinna Dengler <corinna.dengler@uni-vechta.de>

Barbara Muraca <Barbara.Muraca@oregonstate.edu>

> Provocări pentru o strategie a descreșterii: cazul Greciei

de **Gabriel Sakellaris**, Universitatea din Atena, Grecia

Protestul 'Let Greece Breathe' din Londra, 2015. Sheila/flickr. Unele drepturi sunt rezervate.

monetari și care, mai mult, implică societatea într-o cursă către productivism și consumerism.

În lumina recente crize globale care a urmat crizei financiare, modelul internațional de producție a fost îndelung contestat. În timp ce economiștii l-au pus la îndoială mai ales în ceea ce privește dezechilibrele contului curent global, au existat totodată critici incrementale venind dinspre „tabăra descreșterii”, abordând criza ca pe o oportunitate de a reorienta prioritățile sociale dincolo de cursa creșterii economice.

Se consideră axiomatic în economia capitalistă faptul conform căruia creșterea economică este esențială pentru ca o țară să asigure prosperitatea cetățenilor săi. În orice caz, aspectul creșterii nu trebuie înțeles decât ca un set de idei dominante în discursul public și în paradigmele științifice. Deificarea creșterii nu este doar o simplă problemă de „ideologie a creșterii economice” impusă de elite academice puternice și de politicieni în căutare de voturi. Din contră, „ideologia creșterii economice” trebuie văzută ca rezultat al legilor puternice care guvernează modul capitalist de producție, conform cărora competiția, acumularea de capital și maximizarea profitului rezidă în codul său genetic.

Imperativul creșterii economice a fost contestat prin ideea de descreștere, care a apărut odată cu preocuparea crescândă pentru pericolul unui dezastru ecologic. Descreșterea poate fi definită ca un nucleu de „reducere echitabilă a producției și a consumului”, într-o manieră benefică din punct de vedere social și ecologic. În comparație cu imperativul creșterii economice, teoreticienii și activiștii descreșterii susțin că există constrângeri sociale specifice creșterii economice, determinate de deficitul resurselor naturale, de schimbarea climatică, de durata zilei de lucru, de calitatea vieții și de mulți alți factori. PIB-ul este considerat un indicator înșelător al prosperității, deoarece el omite câteva variabile importante care nu sunt exprimate în termeni

Grecia a fost epicentru dezbaterilor publice privind impactul austerității impuse, dat fiind faptul că această țară a trecut prin experiența uneia dintre cele mai puternice recesiuni dintre toate țările capitaliste avansate, de la Marea Depresiune încoace; a pierdut 28.1% din PIB în 2017, în timp ce rata șomajului a crescut vertiginos de la 7.8% la 21.5% în aceeași perioadă (atingând 27.5% în 2013). Criza economică a cufundat țara într-o profundă criză socială, reflectată în aceeași măsură și la nivel politic sub forma unei profunde crize de reprezentare, în care identități politice înrădăcinate și afilieri de partid au cedat, în timp ce altele noi au apărut.

Dat fiind contextul social, întrebarea crucială este dacă o strategie de descreștere economică sustenabilă și deliberată ar fi fost productivă. Dacă nu, este important să evidențiem care sunt mecanismele cheie care au făcut-o să fie atât de dificilă. Provocările descreșterii economice nu trebuie considerate motive pentru a îi respinge agenda, dimpotrivă, teoreticienii descreșterii trebuie să vadă aceste provocări ca fiind dificultăți a căror depășire poate întări fundația strategiei lor.

Așa cum voi sublinia în următoarele două paragrafe, atât rețeta politică Troika, cât și alternativele de stânga s-au rotit în jurul axei creșterii economice și, ca urmare,

>>

întreaga dezbatere publică a evoluat către imperativul creșterii economice.

Strategia adoptată de Troika avea ca obiectiv promovarea unei creșteri pe fondul investițiilor și al exporturilor în cadrul economiei grecești, urmând prescripția devalorizării interne și a reformelor structurale ale piețelor forței de muncă și de producție și având drept țintă rata reală de schimb, privită ca strategie de promovare a competitivității și de a pune economia Greciei într-un ciclu virtuos. Cu toate acestea, rezultatul a fost un dezastru pentru majoritatea grecilor.

Variantele alternative propuse de către aripa de stânga în raport cu politica Troika au vizat două aspecte. Pe de o parte, cei care au susținut că Grecia ar trebui să rămână în zona euro, dar localizați în tabăra „anti-austeritate”, au propus un nou „Plan Marshall” care să sporească atât investițiile publice, precum și gestionarea agregată a cererii, care va duce la creșterea consumului privat și a investițiilor. În combinație cu restructurarea datoriei publice grecești, această strategie ar asigura sustenabilitatea acesteia și ar genera locuri de muncă și venituri prin intermediul mecanismelor keynesiene. Pe de altă parte, susținătorii Grexit au afirmat că adoptarea unei noi monede naționale, devalorizată nominal față de euro, ar crește exporturile și ar diminua importurile, conducând la o combinație a creșterii generate de export și a substituirii importurilor bazate în cea mai mare parte pe manufactură.

Prima provocare către dezvoltarea unui narativ solid al descreșterii economice în Grecia rezultă din sustenabilitatea datoriei publice și relația sa cu creșterea producției. Din momentul în care Grecia a fost confruntată cu o criză a solvabilității datoriei publice, sustenabilitatea datoriei a devenit scopul politicilor urmărite, cel puțin la nivel retoric. Variabilele cheie pentru sustenabilitatea datoriei publice sunt soldurile primare fiscale și relația dintre ratele dobânzii pe obligațiuni guvernamentale și ratele nominale de creștere a producției. Dacă rata nominală de creștere este mai mică decât rata dobânzii, așa-numitul „efect de bulgăre de zăpadă” este declanșat, crescând datoria publică, chiar și în contextul unui surplus primar. Creșterea producției devine astfel cea mai importantă variabilă pentru sustenabilitatea datoriei publice. În astfel de circumstanțe presante, propunerile pentru o strategie a „descreșterii economice” nu obțin o susținere largă.

Cea de-a doua provocare provine din forma financiară a capitalismului contemporan și este asociată cu deflația datoriei, care ademenește o economie într-un cerc vicios de tip „datorie privată-recesiune”. Economiiile capitaliste sunt economii de producție de bani, iar bilanțurile contabile ale unităților lor sunt interconectate printr-o rețea financiară complexă. În prezența datoriei private excesive, o recesiune ridică povara datoriei, ducând la o deflație a datoriei.

A treia provocare este asociată cu șomajul și costurile sale sociale concomitente. Este de la sine înțeles că rata șomajului care a atins maximul de 27.5% în 2013, în condițiile în care fusese 7.8% în 2007, a zguduit fundamentul societății grecești și a provocat, de

asemenea, riscuri politice semnificative. Dat fiind faptul că ocuparea forței de muncă are o puternică corelație pozitivă cu creșterea economică, agenda politică din Grecia a fost în mod inevitabil legată de o strategie de creștere, sub presiunea de a aborda o rată ridicată a șomajului în timp real, determinând victoria dependenței de cale. Cu alte cuvinte, deoarece nu a existat nicio pregătire pentru o strategie a descreșterii economice capabilă să creeze noi locuri de muncă, paradigma „business-as-usual” (lb. „ne vedem de treabă ca până acum”) a dominat dezbaterile publice, adică o creștere mai mare - mai multe locuri de muncă.

Cea de-a patra provocare se datorează faptului că o economie înfometată de capital, precum cea greacă în timpul recesiunii, scade semnificativ standardele de mediu pentru atragerea investițiilor. Noua legislație privind investițiile rapide a fost o validare a tendinței de mai sus. Există numeroase exemple de investiții care ar fi generat opoziție socială înaintea crizei, însă în prezent sunt considerate drept legitime din punct de vedere social. Acestea includ noile proiecte de extractivism, inclusiv noile mine de aur de la Chalkidiki în nordul Greciei, sau contractele de explorare pe care guvernul grec le-a semnat cu companiile petroliere pentru exploatarea rezervelor de petrol și gaze naturale în Marea Ionică și Marea Cretei. Un alt exemplu al acestei sete de creștere este concesionarea fostului aeroport din Atena de la Helliniko, pe care actualul guvern s-a angajat să-l transforme într-un parc metropolitan, într-un plan imobiliar enorm, sub presiunea investitorilor străini și naționali.

Natura economică a provocărilor pe care trebuie să le contracareze o „agendă a descreșterii” nu implică o acceptare a economismului. Cu toate acestea, ea presupune constrângeri specifice care trebuie să fie bine înțelese din cauza importanței lor într-o „economie de creștere”. Evitarea acestora, ca „fațete ale economismului”, duce la ignorarea realității și slăbește posibilitățile unei strategii de descreștere.

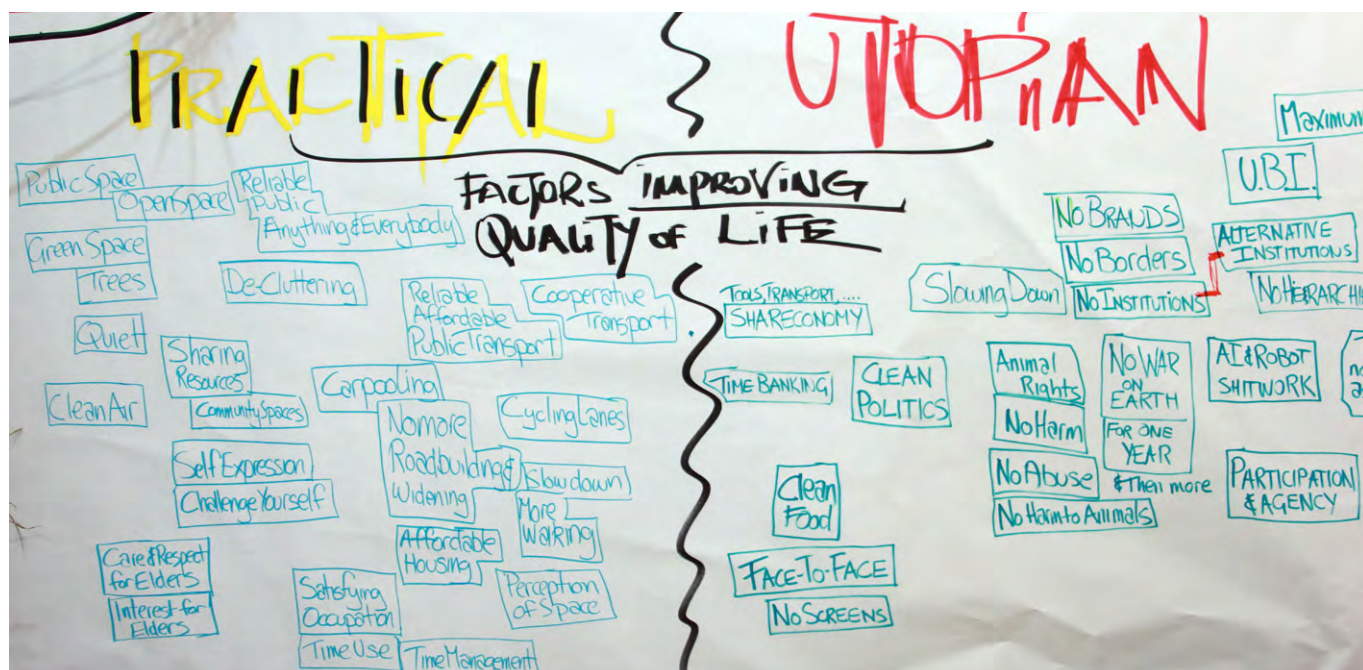
În același timp, nu ar fi corect să susținem că, în Grecia, în timpul crizei nu au apărut metode alternative de organizare a producției sau de interogare a modelului de consum. Dimpotrivă, o serie de astfel de inițiative s-a născut, deși la nivel local, incluzând băncile de timp, grădinile urbane, rețelele „fără intermediari” pentru bunuri agricole și chiar întreprinderi de afaceri cu auto-gestionare. Cu toate acestea, aceste inițiative au fost adesea fragmentare și nu au putut constitui o alternativă viabilă, în special în condițiile presante ale unei recesiuni profunde. Totuși, ele încapsulează semintele unei contra-paradigme a organizării sociale, punând sub semnul întrebării, din punct de vedere ideologic, percepția dominantă a nevoilor sociale și reorientând nevoile spre conservarea mediului și a democrației economice. Ele confruntă economismul și pun nevoile sociale în centrul modelelor de producție și de consum. ■

Adresă de corespondență: Gabriel Sakellariadis
<Gabriel.sakellariadis@gmail.com>

> Chile:

De la neoliberalism la o societate post-creștere?

de **Jorge Rojas Hernández**, Universitatea din Concepción, Chile

Pentru schimbare, sunt necesare idei practice și utopice. Times Up Linz/flickr. Some rights reserved.

In istoria sa relativ scurtă, Chile a trecut prin diverse regimuri economice, sociale, culturale și politice. Unele guverne au promis reforme sau revoluții, dar prin aceasta au provocat conflicte tot mai profunde. Guvernul popular Frente, o alianță de centru-stânga, a preluat conducerea în 1938, dar nu a durat mult. În 1964, Eduardo Frei Montalva a câștigat alegerile prezidențiale în calitate de candidat al Partidului Creștin Democrat. Programul său de guvernare, o „a treia cale”, ca o alternativă la socialism și capitalism, a fost caracterizat de reforme structurale și de o puternică politizare a societății. Cel mai important obiectiv a fost o reformă agrară.

Din 1970 până în 1973, Elvardo Allende era la putere, îndreptându-se spre binecunoscutul guvern popular al Unității Populare (lb. spaniolă *Unidad Popular*), o alianță a socialiștilor, a comuniștilor și a altor partide mici de stânga. El a naționalizat principalele sectoare economice (bancar,

agricultură, minerit de cupru și industrii majore). Guvernul lui Allende a fost rezultatul „Lungului Marș” prin aparatul de stat chilian pentru a obține mai multă egalitate și dreptate pentru clasa muncitoare și alte straturi sociale mai sărace ale societății. Asemeni unei paradigme a progresului, reformele sale făceau parte din concepția politică emancipantă a anilor șaiszeci. Din păcate, în 1973, acest experiment în socialismul democratic s-a încheiat dramatic cu o lovitură de stat militară.

Împreună cu economiștii neoliberali, dictatura militară a implementat apoi o politică radicală de privatizare. Intenția lor nu era doar de a schimba modelul economic, ci de a transforma societatea chiliană și de a dezvolta un nou model social și cultural: o societate neoliberală și orientată spre piață, o societate depolitizată și individualizată, în principal orientată spre consumator, în care creșterea și competiția erau stabilite ca fiind mijloace „justificate” pentru progresul și fericirea individului. Statul trebuia să se retragă din ce în ce

>>

mai mult din economie și din funcțiile sale sociale. Această paradigmă a continuat în timpul procesului de democratizare din anii 1990.

Această politică de privatizare și individualizare a dus în mod necesar la pierderea înțeleșului și a temerilor pentru viitor în rândul unor mari părți ale populației chilene. Drept urmare, au apărut mișcări de protest și mișcări civile, cum ar fi protestul din 2006 al „Penguins”, o mișcare studențească ce revendica un învățământ public mai bun. Acest lucru a fost urmat în 2011 de o mișcare studențească masivă care solicita o educație universitară gratuită. Ambele mișcări și-au pus amprenta asupra programelor guvernamentale ulterioare. Aceste procese de schimbare sunt dificile și lente, dar în cele din urmă au avut un impact politic și social pozitiv.

La începutul secolului XXI, modelele actuale de dezvoltare care încearcă să explice astăzi crizele social-ecologice, climatice și instituționale par a fi definitiv epuizate. Totuși, în societățile industriale, domină o raționalitate instrumentală, care separă activitatea umană - productivă în Nordul Global și extractivă în regiunile Sudului Global - de natură, rezultând schimbări profunde în ecosisteme, în climat și în viața socială. Iar noile ideologii neoliberale de progres și creștere, alimentate de aspirațiile de modernizare și de noua paradigmă a globalizării, depășesc acum limitele ecologice și limitele acceptabile din punct de vedere social ale planetei Pământ. Această evoluție nu se oprește la granițele Chile. Astăzi suntem departe de un sistem social responsabil și durabil din punct de vedere ecologic și social.

Modificările introduse violent de lovitură de stat în Chile sunt experimentate în multe țări astăzi, sub forma unor procese neoliberale de schimbare lente, dar constante legate de globalizare. Modelul neoliberal chilian din anii 1980 ne-a arătat foarte devreme că externalizarea producției conduce la un mediu de lucru mai flexibil și la formarea unui nou precariat. Procesele globalizării funcționează astăzi în mod similar. La aceasta se adaugă impactul noii revoluții tehnologice (4.0) care tocmai a început, cu pierderea sa considerabilă de locuri de muncă în întreaga lume. Crizele de mediu și schimbările climatice ne obligă, de asemenea, să ne gândim la modul în care munca va fi afectată de daunele aduse mediului și de catastrofele din ce în ce mai mari cauzate de schimbările climatice. Toți acești factori au ca rezultat dezintegrarea socială și noile inegalități. Ca rezultat, nemulțumirea cetățenilor crește. Această lipsă de incluziune socială, vizibilă în multe țări, amenință în prezent democrațiile stabilite și drepturile individuale și civile și poate contribui, în cele din urmă, la distrugerea societăților. Dar mișcările sociale și de mediu din multe părți ale lumii - inclusiv din Chile și din America Latină - se înființează, cerând nu numai soluții la probleme concrete, ci și reforme mai favorabile cetățenilor pentru un viitor mai bun.

Conduc criza neoliberalismului și modelul actual de creștere la apariția unor noi modele post-creștere? Tendințele populiste îngrijorătoare din dreapta, observate în mai multe

țări, par a indica o direcție diferită. Ele formează o forță opusă transformărilor socio-ecologice și liberale deja inițiate. Dar s-ar putea întâmpla ca mișcările sociale și ecologice actuale care au apărut ca răspuns la crizele actuale, precum și în opoziție cu politicile populiste de dreapta, să crească și să se consolideze. De exemplu, la ultimele alegeri prezidențiale și parlamentare din Chile a participat o nouă alianță de stânga, *Frente Amplio*. În mai puțin de doi ani de existență, a înregistrat 20% din voturi și este acum reprezentată în parlament. Spre deosebire de stânga tradițională, acest grup cuprinde noi concepții despre politică, societate și natură.

Cu toate acestea, alte fenomene interesante sunt, de asemenea, în curs de dezvoltare: Chile este astăzi una dintre țările cele mai importante în dezvoltarea noilor forme alternative de afaceri, așa-numitele „Empresas B” („corporații B” sau „corporații de beneficiu”) lansate de o tânără generație antreprenorială cu o înaltă conștiință socială și ecologică. Cota lor de piață este în continuă creștere. Până în prezent, în toată America Latină, modelele internaționale de certificare adaptate iau în considerare factori precum sustenabilitatea socială și de mediu, potențialul de inovare și calitatea muncii într-o companie. Acest nou dinamism conduce la apariția unor noi culturi de muncă și stiluri de viață.

Până la sfârșitul anului 2017, au existat 450 de certificate „Empresas B” pe teritoriul Americii Latine, dintre care 130 în Chile. Ele fac parte dintr-o nouă Mișcare Globală B și un Sistem B de modele de afaceri bazate pe etica social-ecologică. Eficiența acestora poate fi evaluată prin indicatori precum bunăstarea publică, un mod durabil de abordare a ecosistemelor existente, un angajament pentru reciclare și bio-economie, precum și noi forme de cooperare. În acest mod se formează sistemul național B, iar așa-numita Academia B le susține cu cercetarea științifică. În prezent, Chile promovează această dezvoltare prin intermediul programelor Ministerului Economiei, Dezvoltării și Dezvoltării Turismului (CORFO) și altor organizații, cu scopul de a instrui oamenii și de a crea locuri de muncă calificate.

La sfârșitul anului 2018, mai mult de 1.000 de persoane din 30 de țări au participat la prima întâlnire mondială a Mișcării B din Puerto Montt, Puerto Varas și Frutillar, în sudul Chile. Aceste inițiative sunt rezultatul schimbărilor culturale și politice din ultimele decenii. Generația mai tânără de astăzi apreciază mai presus de toate valori precum independența, libertatea, democrația la nivel local, creativitatea și inițiativa, respectul, toleranța, solidaritatea și conștiința ecologică.

Este de sperat că aceste noi abordări durabile care pot fi observate în Chile vor continua să obțină sprijin politic și vor fi reflectate în viitoarele programe guvernamentale și constelații politice. ■

Adresă de corespondență: Jorge Rojas Hernández <jrojas@udec.cl>

> Sociologia eco-feministă

ca o nouă analiză de clasă

de **Ariel Salleh**, Universitatea din Sydney, Australia și membră a comitetelor de cercetare ISA pentru Mediu și Societate (RC24) și Mișcări Sociale, Acțiune Colectivă și Schimbare Socială (RC48)

Analizele feministe ecologice au apărut din practica vieții de zi cu zi, astfel că acestea chestionează de multe ori premisele de la sine înțelese ale mișcărilor sociale, explicate ca dinamică de sus în jos de către ideologiile politice consacrate. Spre exemplu, în perioada 1980-1990, eco-feministii au contestat lipsa conștientizării de sex-gen în filozofia „ecologiei profunde”. Problema nu era aceea că scopurile în materie de conservare a mediului înconjurător ar fi fost respinse de către eco-feministi; mai degrabă, așa cum au argumentat aceștia [i.e. eco-feministii], criza planetară își are originile în instituțiile și valorile sistemului capitalist patriarhal aflat în curs de globalizare rapidă. Din acest motiv, soluțiile la criză trebuie să schimbe „cultura ce are la bază dreptul masculinității” care susține acel sistem. Această controversă, cunoscută drept „dezbateră eco-feminism/ ecologie profundă” a continuat timp de peste un deceniu în revista americană de *Environmental Ethics*. Într-un exercițiu similar de conștientizare, teoreticienii feminismului ecologic au intrat într-o dezbateră critică cu sfera marxistă. În ultimii zece ani, articole publicate în revistele *Capitalism Nature Socialism*, *Journal of World-Systems Research*, precum și în alte publicații au lărgit înțelegerea publică către eco-feminism ca sociologie critică.

Poziția mea este aceea că, în conjunctura globală contemporană, avem nevoie de un nou tip de analiză sociologică de clasă. Ceea ce urmează este așadar o prezentare succintă a traiectoriei istorice, precum și a aspectelor pretinse de ceea ce eu numesc „un materialism încorporat”.

> Un materialism încorporat

Munca reproductivă este temelia tuturor societăților. În practica efectivă a acestui tip de muncă, mamele învață cum să susțină ciclurile biologice ale corpurilor pe care le au în grijă. Într-o manieră similară, țăranii și culegătorii își calibrează activitatea la ciclurile regenerative ale pământului. Acești muncitori nemonetizați sunt în mare parte invizibili în economia globală, nefiind recunoscuți în mod adecvat nici în domeniul sociologiei, nici în teoretizările marxiste. Am putea însă argumenta că aceste trei grupuri particulare de muncitori, mamele, țăranii și culegătorii, formează împreună o clasă socială specifică, extrem de importantă în acest moment, datorită abilităților lor materiale de a susține și menține viața pe Pământ.

Conceptul de feminism ecologic este de obicei utilizat pentru a descrie o politică ce tratează ecologia și feminismul ca expresii ale aceleiași probleme. Acesta [i.e. feminismul ecologic] apare atunci când condițiile de viață din cartiere urbane și comunități rurale sunt în situații de risc. Atât femeile, cât și bărbații pot fi implicați în munci cu impact emoțional, însă cum la nivel global în principal femeile sunt poziționate social ca ocupându-se de îngrijire și de hrană, de obicei femeile dintr-o comunitate vor fi primele care lansează acțiuni de protejare a mediului. Intervențiile de acest tip sunt universale, indiferent de regiune, clasă socială sau etnie; cu alte cuvinte, sunt în mod particular intersecționale. Încă din anii 1970, indiferent la ce continent ne referim, femeile au răspuns prin „eco-feminism” la prejudiciile colaterale aduse de consumerismul capitalist și de modelele de dezvoltare ulterioare celui de-al Doilea Război Mondial. Indiferent dacă s-au opus poluanților toxici, despăduririlor, energiei nucleare sau agroindustrii, politicile lor au conectat întotdeauna „localul” de „global”. Eco-feministe germane, precum Maria Mies, chiar și-au construit în mod explicit activitatea pe contribuția socialistă a Rosei Luxemburg.

>>

Un exemplu despre modul în care „forța meta-industrială” atinge suficiența economică cu durabilitate ecologică. Foto: Ariel Salleh.

Anii 1980 au marcat o creștere rapidă a „noilor mișcări sociale” – împotriva bombelor nucleare, de susținere a comunității afro-americane (lb. eng. *Black Power*), pentru emanciparea femeilor, pentru drepturile de proprietate ale populației indigene – iar marxștii nu s-au înșelat când și-au declarat scepticismul. Ecologia radicală urma să fie cooptată de partide verzi și de către tehnocrați. Feminismul a fost deformat de către individualismul liberal, fiind transformat într-un domeniu care vizează un singur aspect asupra căruia se negociază cu statul pe tema drepturilor egale. Următoarea fază a eco-feminismului a urmat Summitului Pământului din 1992 organizat de Națiunile Unite, ceea ce a intensificat politicile neocoloniale în numele protejării naturii, politici ale Nordului Global. În prezent, un plan general global de acorduri regionale a deschis calea corporațiilor către activități de minerit pe pământurile indigene, precum și către patentarea plantelor medicinale indigene. Eco-femiști precum Vandana Shiva au fost prezenți la Summitul Pământului de la Rio și au făcut tot posibilul pentru a se opune acestor măsuri. Nu a trecut mult până ce, conform socioloagei peruviene Ana Isla, Convenția-Cadru a Națiunilor Unite pentru Schimbare Climatică a forțat și mai multe concesiile de la cei lipsiți de apărare. Secolul XX-s-a încheiat cu Lupta pentru Seattle, în care o insurgență locală devenită internațională a opus rezistență la Organizația Mondială a Comerțului (lb. eng. *World Trade Organization*). Această vastă mișcare compusă din diverse mișcări sociale de găsire a unei alternative la globalizare a și-a ținut primul Forum Social Mondial în 2001.

> Globalizare: decolonizare

Expansiunea liberului schimb de factură neoliberală a demoralizat proletariatul din statele metropolitane, prin transmutarea locurilor de muncă către zone de procesare de export cu salarii mici din Sudul Global. Însă mulți jucători din periferia geopolitică au avut o agendă pozitivă – una de decolonizare. În Brazilia, o vibrantă Mișcare a Persoanelor fără Pământ a menținut un discurs despre sate ecologice și suveranitate a resurselor alimentare. În Ecuador, femeile din Acțiunea Ecologică (lb. span. *Acción Ecológica*) au inventat conceptul de „datorie ecologică” pentru a descrie cei peste 500 de ani de furt colonial al resurselor naturale, furtul modern întreprins de politica de dobânzi a Băncii Mondiale, precum și degradarea continuă a calității vieții cauzată de extractivismul economic. Justiția definită de sustenabilitate a fost un punct discutat și la Summitul Oamenilor pentru Climat organizat la Cochamba în 2010, care a prezentat modalitățile andine ca alternativă la pierderea umană rezultată din această afluență a manufacturii. Echivalarea industrializării cu ideea de progres a fost pusă sub semnul întrebării.

Imediat după criza financiară din 2008, tineretul conștient de situația de la nivel global a inițiat mișcarea Occupy, grupându-se într-o tabără în apropierea Wall Street pentru a critica clasa capitalistă; în Germania, ei au format o blocadă împotriva băncilor din Frankfurt. O altă politică bazată pe „valori reproductive” care pun preț pe viață a apărut în statele mediteraneene care s-au opus programelor de austeritate ale Uniunii Europene. *Indignados* din Spania au inițiat o serie de economii de cartier autonome. În 2012 la Rio+20, grupuri de afaceri, politicieni, precum și Programul pentru Mediu al Națiunilor Unite și-au intensificat propunerea privind noul acord ecologic mondial (i.e. Green New Deal) – un exercițiu de PR pentru economia-bio nanotehnologică; din nou, eco-femiștii i-au contestat. Mai târziu, cercetători și oameni de știință s-au întrunit la Leipzig și Budapesta pentru a discuta conceptul de descreștere, deși viziunea eco-feministă post-dezvoltare a unor gânditori precum Veronika Benholdt-Thomsennu nu era încă recunoscută. Astăzi, Rosa-Luxemburg-Stiftung examinează convergența eco-feminismului cu alte politici orientate spre comunitate, precum *buen vivir* din America de Sud, *ubuntu* din Africa de Sud, sau *swaraj* din India.

Eco-femiștii dețin o literatură extensivă, adesea predată în universități, un corpus de cunoaștere ce punctează modalitatea în care cultura capitalistă patriarhală, încadrarea și comodificarea naturii formulează un ecou pentru încadrarea și comodificarea corpurilor femeilor muncitoare. Aluziile tradiționale la Mama Natură sunt mai mult decât o metaforă. După cum punctează și Greta Gaard, o etică a veganismului bazată pe compasiune circulă acum în cadrul rețelelor eco-feministe și au loc întruniri internaționale frecvente pe tema protejării animalelor (lb. eng. *Minding Animals*). Femei de peste tot din Africa, ale căror vieți sunt amenințate de mineritul din apropierea satelor lor, au lansat WoMin, o rețea continentală anti-extractivistă, cu propriul manifest eco-feminist pe tema schimbărilor climatice. Mame appalachiene din Statele Unite organizează o acțiune directă împotriva distrugerii vârfurilor muntoase de către industria cărbunelui. Școala Navdanya din India pentru eco-suficiență creează „bănci” de semințe tradiționale, pentru a le salva față de brevetarea farmaceutică. În Sichuan, China, femeile din zone rurale restaurează fertilitatea solului prin reîntoarcerea la tehnici organice ancestrale. Iar în Londra, femeile casnice își oferă în mod voluntar timpul pentru a repara bazinul hidrografic al râului Tamisa după sute de ani de abuz.

> Antropocentrism: eco-centrism

Când activiști sau, să zicem, sociologi ISA din comitetul de cercetare RC48 nu înțeleg modalitatea prin care logica reproducerii interconectează ecologia, forța de muncă, mișcările indigene, ale muncitorilor și ale femeilor, apare o problemă unică a „politicilor identitare”, unde drepturile unui grup sunt îndreptate împotriva drepturilor altuia. Această imaginație sociologică restrictivă este o expresie a dualismului vestic antropocentric „umanitate” versus „natură”, o judecată de „simț comun” tradițional reproducă odată cu socializarea fiecărei noi generații.

Din nefericire, mecanismul globalizării este încă susținut de ierarhia „marelui lanț al vieții” (Aristotel), un mecanism discursiv vechi ce plasează zeli, regii și bărbații în centrul vieții sociale, cu putere asupra elementelor slabe, precum femeile, indigenii și natura. Această mantră aristoteliană a structurat direcția istoriei în așa fel încât, de-a lungul ultimelor sute de

ani, femeile și sclavii cucerii au devenit simple obiecte. Instituții eurocentrice, de la religie la justiție, economie și știință, au fost modelate pentru a deservi „puterea masculină” – poziție standard la nivel internațional pentru liberali și socialiști deopotrivă. După cum observă și Carolyn Merchant, istorică eco-feministă a științei, modul de gândire specific perioadei iluministe a conceptualizat corpurile și natura ca mecanisme cu componente ce ar trebui controlate prin formule matematice. Această cultură de alienare de la viața propriu-zisă este indispensabilă pentru buna funcționare a capitalismului și este susținută în sociologie de o serie de moderniști ecologici din comitetul de cercetare ISA RC24 ce consideră că inovația tehnologică poate salva mediul înconjurător. Cu toate acestea, viitorul automatizat nu se va contextualiza în mod organic în sustenabilitate sau justiție. Așadar, forme precum economia circulară sau transvaluarea muncii de îngrijire de către economiști feminiști sunt reabsorbite de logica capitalului.

Într-un moment de criză ecologică, oamenii trebuie să fie capabili să gândească într-un cadru eco-centric. Când acest context se formulează ca provocare pentru actualii profesori de sociologie, studenții radicali tind să nu abordeze problema ecologiei politice sau nici măcar cea a geografiei umane. Profesioniștii moderniști au însă mult de învățat din eco-centrismul epistemologiilor indigene și al analizelor bazate pe experiența femeilor în munca organică de îngrijire.

Discursul „umanitate” versus „natură” a împiedicat stânga, și în particular feminismul postmodern, să considere această forță de muncă reproductivă marginalizată ca agent reprezentativ de acțiune politică. Perspectiva obișnuită a stângii este aceea că eco-feminismul atribuie perspectivei politice feminine o „esență feminină” înăscută – ceea ce este complet lipsit de sens. Sursa percepțiilor eco-feministe nu stă nici în întruparea biologică, nici în structuri economice sau moravuri culturale, deși toate acestea influențează în mod evident acțiunile umane. Mai degrabă, o epistemologie eco-feministă își are baza în ideea de muncă: în realizarea și reproducerea înțelegerii și abilităților prin interacțiune cu lumea materială. Indivizii care lucrează într-o manieră autonomă, în afara rutinei industriale depersonalizante – îngrijitori, fermieri, culegători – sunt în sinergie cu întreaga lor gamă de capacități senzoriale și pot construi modele mult mai reprezentative și rezonante ale dinamicii prin care un element relaționează cu un altul.

> Munca regenerativă

Temporalitatea acestei clase a forței de muncă eco-centrică este intergenerațională și, așadar, intrinsec precaută. Scala este intimă, maximizând receptivitatea lucrătorilor la transferurile de materie-energie în natură sau în corpurile-umane-ca-natură. Judecata este bazată pe o expertiză izvorâtă din încercare și eroare, utilizând o perspectivă ce ia în calcul întregul ciclu de viață al ecosistemului sau al sănătății corporale. Diversele nevoi ale speciei sau ale cohortelor sunt echilibrate și reconciliate. Când economiile domestice și de trai practică o formă sinergică de rezolvare a problemelor, deciziile bazate pe criterii multiple devin o problemă de logică a bunului simț. Responsabilitatea este transparentă atunci când nu există o diviziune

între capacitățile mentale și cele manuale; produsul muncii nu este alienat de lucrător, ca în capitalism, ci împărțit cu ceilalți. Aici putem observa logica lineară a producției făcând loc logicii circulare a reproducerii. De fapt, provizionismul social este în acest fel știință vernaculară și acțiune politică directă în același timp.

Feminismul ecologic susține o sinergie a politicilor, mentenanță a mijloacelor de trai, profesionalizare, solidaritate, autonomie culturală, conștientizare a elementelor de gen, învățare, emancipare și reînnoire spirituală. Un exemplu contemporan ar fi cel al mamelor și bunicilor din dealurile distruse de dezvoltare din Nabon, Ecuador. Dând dovadă de gândire pe termen lung și de creativitate, acest grup autonom reușit să controleze eroziunea solului, rețeaua de apă, fertilitatea solului și suveranitatea resurselor alimentare prin activitatea de plantare în vederea restaurării bazinelor hidrografice și a cursurilor vechi de apă. Prin această activitate, ele au contribuit și la rezolvarea crizei climatice globale. În mod similar, uniunea internațională agrariană *Via Campesina* insistă că „sistemul nostru la scară redusă ajută la răcirea Pământului”.

Activitățile reproductive creează „modalități de cunoaștere” relaționale ce se poziționează contra violenței mecanice aduse de raționamentul instrumental al Occidentului. În lipsa unui ghidaj ferm al politicilor radicale de către munca de îngrijire, sistemul poate să cadă din nou în acel tip de iluminism ce încă tratează planeta și indivizii drept resurse inepuizabile pentru o economie a creșterii. În vreme ce gândirea lineară a industriei moderne atacă însuși metabolismul naturii, lăsând în urmă dezordine și entropie, meta-industrii ce înțeleg și susțin procesele de viață dezvoltă epistemologii tacite ce exprimă forme alternative de creativitate umană. Acest tip de activitate, însoțită de capital de la periferiile domestice și geografice, este în fapt condiția preliminară a modului de producție capitalist. Cu alte cuvinte, această clasă specifică de lucrători există „înăuntrul capitalismului”, când activitatea subvenționează valoare adăugată; în același timp însă, provizionarea reproductivă există și „în afara capitalismului”, într-o formă auto-suficientă. Termenul „meta” pe care îl folosesc implică o structură fundamentală, ce menține activitățile subsidiare bine stabilite.

Economiile eco-suficiente nu externalizează costurile prin exploatarea corpurilor altora și nici nu externalizează risipa prin „poluare”. Aceste aptitudini regenerative sunt indispensabile în susținerea unui viitor global și este remarcabil faptul că acest demers este deja practicat de către majoritatea lucrătorilor, la nivel internațional. Această formă de recunoaștere oferă o putere strategică semnificativă clasei meta-industriale ca actor istoric în arena politică internațională. Preocuparea clasică socialistă cu „relațiile de producție” abuzive – în mod cert de o importanță critică – au marginalizat grija pentru „relațiile reproductive” opresive. Acestea fiind spuse, există pasaje în literatura lui Marx ce ar putea fi utilizate pentru a descrie „clasa muncitoare meta-industrială”, dacă orientarea sa umanistă ar fi fost mai puțin patriarhală și eurocentrică. ■

Adresă de corespondență: Ariel Salleh <ariel.salleh@sydney.edu.au>

> Brazilia 2018:

Clasele de mijloc se orientează spre dreapta

de **Lena Lavinás**, Universitatea Federală din Rio de Janeiro, Brazilia și **Guilherme Leite Gonçalves**, Universitatea de Stat din Rio de Janeiro, Brazilia

Din februarie 2018, prezența militară și a Poliției au devenit o parte normală a vieții de pe străzile din Rio de Janeiro. Foto: EBC - Empresa Brasil de Comunicação/Agência Brasil. Creative Commons.

Fernando Henrique Cardoso în 1994 și 1998. În 1994, majoritatea voturilor pe care le-a obținut Lula aparțineau celor cu câștiguri între două și zece salarii minime pe economie, precum și celor mai educați votanți. Cea mai puternică susținere a lui Cardoso a venit de la ambele extreme ale spectrului salarial. În 1998, Cardoso a obținut majoritatea voturilor din toate zonele spectrului salarial, remarcându-se în special prin numărul de voturi obținute în rândurile celor mai puțin educați. Lula, între timp, a continuat să aibă rezultate foarte bune printre cei mai educați.

Epoca Cardoso a fost caracterizată de politici monetare stabile, privatizări record și austeritate fiscală, ceea ce a dus Brazilia la recesiune. Restructurarea economică profundă a aruncat clasa de mijloc într-o menhină, presată fiind de reducerea meseriilor tradiționale, de incoerența modelului de înlocuire a importurilor (care a dus la creșterea pozițiilor tehnice și birocratice), de reducerile salariale și de lipsa unor oportunități satisfăcătoare de locuri de muncă.

Pierderea statusului social a făcut ca Lula să fie sprijinit de clasa de mijloc la alegerile din 2002, astfel ajungând la putere primul muncitor care avea să devină președinte al Braziliei. Până în 2006, susținerea clasei de mijloc pentru Lula începuse să dispară. Acest trend descendent s-a accentuat în 2010 și 2014, când candidatul nominalizat al Partidului Muncitoresc a fost

In America Latină, anii 1980 au adus sfârșitul dictaturilor militare care au înăbușit câteva decenii până atunci forțele schimbării sociale. Dar deși tranziția către democrație a extins cercul formal al cetățeniei, s-a confruntat de asemenea cu crize economice și cu acorduri elitiste.

În Brazilia, tranziția lentă, graduală și sigură anunțată de penultimul președinte militar, Ernesto Geisel, a conținut aceste contradicții. Legea Grațierii, rezultat al înțelegerii între liderii politici, economici și forțele armate, a lăsat pe dinafară victimele torturii și familiile celor dispăruți. În țări precum Argentina, Bolivia, Chile, Guatemala, Peru și Uruguay au existat legi similare, ceea ce a dus la arestarea torționarilor și, în anumite cazuri, a foștilor șefi de stat. În Brazilia, Comisia pentru Adevăr (lb. eng. The Truth Commission), activând între 2011 și 2014, a încercat să cinstească amintirea violenței statului prin politici publice, dar recomandările sale nu și-au atins scopul.

În ciuda limitărilor sale, re-democratizarea Braziliei a creat spațiu pentru o mai mare participare politică. Clasele de mijloc au jucat un rol fundamental în reorganizarea societății civile, luptând pentru politici feministe, anti-rasiste. De asemenea, au jucat un rol crucial pe parcursul Adunarea Constitutivă din 1987, precum și un rol decisiv în cadrul alegerilor care au urmat la finalul dictaturii.

În 1989, clasele de mijloc favorizau Partidul Muncitoresc (PM) care îl avea pe Luís Inácio Lula da Silva drept candidat la președinție, în timp ce candidatul câștigător, Fernando Collor de Mello a fost simbolul continuității pentru elitele care au avut de câștigat în timpul regimului militar. În 1992, când au apărut acuzațiile de corupție împotriva lui Collor, sectoarele clasei de mijloc s-au mobilizat masiv pentru a cere anchetarea primului președinte neoliberal al Braziliei.

În anii 1990, clasele de mijloc au continuat să-l susțină pe Lula, acesta pierzând în favoarea lui

Dilma Rousseff (aceasta câștigând ambele alegeri). Încet dar sigur, muncitorii din clasa de mijloc se orientau spre dreapta.

> **Expansiunea orientată către piață în perioada Lula/ Dilma**

Lula a devenit președinte în 2003, în timpul unei perioade de încetinire și regresie economică, în ciuda stabilității monetare obținute prin Planul Real (lb. portugheză „*Plano Real*”). Mult lăudată victorie împotriva inflației nu a reușit să reducă sărăcia și inegalitățile și nici să promoveze mobilitatea socială ascendentă a clasei mijlocii.

Revenirea economică în timpul primului mandat al lui Lula (2003-06) a devenit mai robustă în cel de-al doilea (2007-10). Inițial, creșterea prețurilor bunurilor a favorizat exporturile și a atras creșterea. Aceștia au fost anii marcați de o expansiune semnificativă în angajarea formală pe piața muncii, precum și de o creștere a salariului mediu. Salariul minim a crescut cu peste 70%, mult deasupra inflației.

În paralel, programele de luptă împotriva sărăciei au adus un beneficiu modest, dar constant pentru 14 milioane de familii. Accesul la noi linii de credit a făcut posibil un process extraordinar de incluziune financiară. Succesul programului „Coșul Familiei” (lb. portugheză „*Bolsa Família*”), un program recunoscut la nivel mondial, deriva exact din creșterea rapidă a monetizării celor mai vulnerabile sectoare ale societății, acestea fiind introduse pe piața de consum.

În același timp, aveau loc procese de privatizare. Privatizarea sănătății, în paralel cu subfinanțarea sistemului public de sănătate, a dus la o creștere spectaculoasă a cererii pentru opțiuni private. În învățământul superior, studenții începuseră să se orienteze din ce în ce mai mult dinspre sistemul public către instituțiile private: până în 2015, 75% dintre studenți învățau într-o formă de instituție privată. Cifrele care prezintă situația împrumuturilor studențești sunt elocvente: 51% sunt în întârziere de plată (a unei sume cumulate în jurul a 5 miliarde de dolari americani), iar din acest grup, mai mult de jumătate nu au mijloacele pentru a-și finaliza creditul.

Supraevaluarea realității a motivat importuri record de produse fabricate

și, într-un final, a slăbit întoarcerea către activitatea industrială. Una dintre moștenirile Partidului Muncitoresc este poziția centrală restaurată a sectorului primar, promovată nu doar de o cerere globală pentru materie primă, ci și de o alianță strânsă a coaliției de guvernare cu sectorul economic agricol.

Creșterea economică a început să se diminueze în primul an al administrației președintelui Dilma (2011). Străzile răsunau de disatisfacția „noilor clase de mijloc” – termen folosit pentru a sugera sfârșitul obstacolelor din fața mobilității sociale, permițând sectoarelor cu venituri mici să consume precum clasele de mijloc. Apoi, în iunie 2013, s-a produs o mișcare spontană a maselor care cereau transport public mai bun, sisteme de sănătate și educație mai bune și condiții de locuit.

Pentru a înțelege mai bine acest proces, trebuie să ne amintim că, în același timp cu creșterea salariilor și scăderea prețurilor pentru produsele fabricate din 2006 până în 2013, cheltuielile cu educația, sănătatea, creșa, îngrijirea persoanelor vârstnice depășeau cu mult inflația medie și salariile. Creditele ușor disponibile, dar scumpe satisfăceau visul de consum, dar din ce în ce mai multe persoane au căzut pradă unor datorii de coșmar care le înghițeau mare parte din venitul disponibil per gospodărie. În prezent, 63 de milioane de adulți în Brazilia au datorii către sectorul financiar.

> **Clasa de mijloc și extrema dreaptă**

Adânciți în datorii, clasele de mijloc au fost deziluzionate de contradicțiile dintre stadiile succesive ale expansiunii orientate către piață care au urmat re-democratizării. Pe lângă depolitizarea care a caracterizat zilele de creștere economică, această situație i-a plasat într-o poziție contradictorie, volatilă în ceea ce privește platformele politice și i-a pregătit pentru a fi vrăjiți de discursul de extremă dreapta.

Primul element al acestui discurs este dorința de a reveni la o dictatură militară, perioadă lăudată ca fiind mai bună în istoria Braziliei. Aceasta este încurajată și de o politică a tăcerii în jurul violenței statale din această perioadă, care se datorează înțelegerii încheiate la nivelul elitelor din perioada de re-democratizare.

În plus, extrema dreaptă a redefinit tensiunile sociale în termeni naționaliști, șoviniști, discriminatorii. Aceasta [i.e. extrema dreaptă] surprinde insecuritatea clasei de mijloc, etalând inamici pe care-i consideră răspunzători de starea societății: stânga, femeile, homosexualii, negrii, nativii și toți cei care s-au ridicat la un status socio-politic inaccesibil anterior. Prin opresiunea îndreptată împotriva „celuilalt”, încearcă să mențină poziția privilegiată a celor care au fost retrogradați social de către piață. Este crucial faptul că extrema dreaptă alimentează deziluzia clasei de mijloc față de administrațiile din perioada Lula și Dilma: „antipetismo” (anti-PTism, i.e. o poziție împotriva Partidului Muncitoresc) este o distilare a frustrării politice și economice într-o aversiune personală și în violență.

Discursul urii al extremei drepte se bazează pe normalizarea violenței împotriva săracilor și a clasei muncitoare ca politică de stat, ceea ce se traduce în cifre brute astfel: din februarie 2018, când s-a apelat la armată pentru a interveni în Rio de Janeiro, poliția și armata au omorât câte o persoană la fiecare 6 ore. Țintele sunt bărbați tineri, de culoare, care locuiesc în favele. Îndemnul de a răspunde la violență cu violență, în ciuda ineficienței evidente a unor astfel de strategii, a devenit standard pentru sectoarele de mijloc care văd în insecuritatea urbană o lipsă a autorității statale ce trebuie remediată cu orice preț pentru societate.

La alegerile recente, candidatul victorios al extremei drepte, căpitanul Jair Bolsonaro, a avut o mare influență printre votanții din clasele superioare și de mijloc, care au o diplomă de liceu sau de facultate, în timp ce Fernando Haddad, candidatul Partidului Muncitoresc, și-a găsit susținerea printre cei mai săraci și needucați, ceea ce arată cam cât de mult s-au inversat locurile pe tabla de șah a politicii. Dar acum putem observa două noi elemente foarte asemănătoare în jocul politic Brazilian. Primul are legătură cu scorurile ridicate obținute de Bolsonaro în toate segmentele sociale. Cel de-al doilea cuprinde creșterea indiferenței și a disprețului împotriva regulilor democratice în exact aceleași clase care erau vitale pentru re-democratizarea Braziliei. ■

Adrese de corespondență:
Lena Lavinas <lenalavinas@gmail.com>
Guilherme Leite Gonçalves <lguilherme.leite@uerj.br>

> Populismul, identitatea și piața

de **Ayşe Buğra**, Universitatea Bogaziçi, Turcia

Recenta criză monetară din Turcia arată cum încălcările legii privind salvarea autonomiei băncii centrale pot provoca daune grave economiei. Foto: Ayşe Buğra.

Incepând cu anii '90, populismul a fost un termen utilizat pe scară largă pentru a desemna un nou tip de ideologie non-liberală care caracterizează anumite partide politice și liderii lor într-o mare varietate de țări. O pretenție morală față de reprezentarea exclusivă - în care legitimitatea oricărei opoziții poate fi negată - apare ca una din caracteristicile fundamentale ale populismului și constituie baza observației tulburătoare a faptului că un guvern ales în mod democratic poate prezenta o amenințare la adresa democrației. Cu toate acestea, amenințarea în cauză ar putea să nu fie clar percepută în discursul și orientarea politică a unui partid populist atunci când acesta va veni la putere; caracteristicile atribuite în general politicii populiste se desfășoară deseori într-un proces dinamic de abateri treptate de la normele și instituțiile democrației reprezentative. Prin urmare, s-ar putea sugera că natura populismului este mai bine înțeleasă mai degrabă prin abordarea sa ca un proces decât ca o ideologie cu un set de caracteristici date.

> Procesul populismului de dreapta din Turcia

Când Partidul Justiției și Dezvoltării (AKP) a venit la putere în Turcia în 2002, „democrație conservatoare” a fost termenul folosit de liderii săi pentru a descrie poziția sa ideologică, în încercarea de a respinge preocupările legate de trecutul său islamist. Într-adevăr, fondatorii partidului s-au format din punct de vedere politic în cadrul Mișcării Islamiste Naționale și cei mai mulți dintre ei au deținut poziții importante în guvernul de coaliție condus de RP (lb. rom. Partidul Bunăstării), care a fost desființat în 1997 pentru orientarea sa anti-seculară. Cu toate acestea, afirmațiile liderilor AKP că partidul și-a părăsit poziția islamistă a sunat convingător pentru multe persoane din țară și din străinătate. Exprimarea angajamentului față de o strategie economică orientată spre piață a fost, de asemenea, liniștitoare pentru cei care erau gata să accepte AKP drept un partid de dreapta tipic.

Astăzi, AKP și liderul său Erdoğan apar ca un exemplu proeminent

în dezbaterile privind amenințarea populistă pentru democrație. Această schimbare a percepției se referă mai puțin la apariția unei agende islamiste ascunse decât la desfășurarea unei tendințe deja prezente de polarizare a societății. Această tendință a fost inițial formată ca argument defensiv împotriva a ceea ce a fost prezentat ca o opoziție formată din forțe seculariste autoritare străine de universul cultural al țării și ostilă unui guvern ales de majoritatea sa.

AKP, precum RP în anii 1990, s-a bazat foarte mult pe limbajul politicii de recunoaștere pentru a insista asupra poziției dezavantajate a majorității musulmane a țării, sub regimul republican secular. Aceasta a fost cu adevărat un caz în care câștigătorii populiști s-au comportat de parcă ar fi fost victime și reprezentând majoritatea ca fiind o minoritate maltrată, așa cum a afirmat Jan-Werner Müller în cartea sa „Ce este populismul?”. Cu toate acestea, în contextul predominant al perioadei, în care politica de identitate a fost larg acceptată de-a lungul decalajului dintre politica stângă și dreaptă, unii

>>

Foto: Ayşe Buğra.

au interpretat și acest element al discursului AKP ca o chemare democratică pentru recunoașterea diferenței culturale, împotriva universalismului contestat al poziției seculare poziției seculare. În plus, abordarea AKP s-a extins și la minoritățile etnice, prin promisiuni că vor recunoaște și vor respecta diferențele culturale care până atunci le fuseseră respinse, cel puțin la nivelul discursului. Pentru un timp, aceasta a ajutat partidul să se bucure de sprijinul diferitelor segmente ale populației, inclusiv al intelectualilor liberali de stânga și al câtorva cetățeni kurzi.

Abia la un deceniu după formarea primului guvern AKP a devenit posibil să se observe problemele inerente abordării partidului față de diferența de grup. În timp ce recunoașterea diferențelor culturale a fost prezentată ca o dimensiune centrală a dreptății, problema reprezentării juste a fost indexată la monopolul legitim al partidului ales sau al liderului acestuia asupra reprezentării politice a tuturor grupurilor.

> Folosirea politicii de identitate de către dreapta

În lumina recentelor evoluții politice din Turcia, o întrebare ridicată de Sheri Berman devine relevantă: „De ce politica de identitate aduce mai mult beneficii pentru dreapta

decât pentru stânga?” Așa cum Eric Hobsbawm a avertizat deja în 1996 într-un articol publicat în „The New Left Review”, naționalismul este singura formă a politicii de identitate care este la bază, în mod comun atractivă pentru majoritatea cetățenilor și „dreapta, în special dreapta aflată la putere, a pretins întotdeauna să monopolizeze acest lucru”. În cazul AKP, utilizarea cu succes a limbajului politicii de identitate a evoluat în cele din urmă într-o formă de naționalism în care partidele de opoziție sunt prezentate ca o amenințare la adresa interesului național. Acest lucru se găsește ilustrat, de exemplu, în discursurile campaniei electorale de înainte de alegerile generale din 2015.

Odată cu schimbarea discursivă de la afirmarea diferenței culturale la un limbaj naționalist, au fost introduse succesiv și schimbări instituționale importante după cele trei referendumuri din 2007, 2010 și 2017. De fapt, cazul Turciei arată modul în care epoca populismului nostru este și o epocă a referendumurilor. Creșterea curentă a populismului și reflectarea globală a referendumurilor ca formă de decizie politică ar putea fi interpretate ca o reflectare a unei nemulțumiri populare pe scară largă cu democrația reprezentativă. Ca atare, ambele promovează preocupări similare în cercurile liberale despre o formă de suveranitate populară neconstrânsă

de un sistem al echilibrului între puterile statului. În Turcia, referendumul a jucat într-adevăr un rol semnificativ în eliminarea treptată a constrângerilor birocratice și juridice asupra executivului și, în cele din urmă, în stabilirea unui sistem prezidențial în care președintele ales are o putere de decizie imensă.

Interesant este faptul că inserarea țării în economia globală de piață a rămas un factor important care limitează utilizarea puterii absolute de luare a deciziilor de către conducătorul ales. Recenta criză monetară din Turcia a arătat cum încălcarea statului de drept și ignorarea autonomiei băncii centrale au dus la erodarea încrederii investitorilor și au provocat prejudicii grave economiei. Din moment ce acum devine clar faptul că criza nu poate fi gestionată pur și simplu prin referiri repetate la forțele conspirative împotriva țării, politicienii populiști care sunt autoritari vor trebui să recunoască că regimul/ puterea lor poate fi în conflict cu buna funcționare a economiei de piață. În aceste condiții, rămâne încă nesigur la ce fel de schimbări ne putem aștepta în ce privește în plan politic și cel al politicii economice. ■

Adresă de corespondență: Ayşe Buğra
<bugray@boun.edu.tr>

> Populismul de dreapta din America Latină:

Interesul personal în detrimentul bunăstării sociale

de **Ramiro Carlos Humberto Caggiano Blanco**, Universitatea São Paulo, Brazilia, și **Natalia Teresa Berti**, Universitatea din Rosario, Columbia

Proteste în Argentina. Foto: Ramiro Carlos Humberto Caggiano Blanco.

Explozia ofertei de bunuri de larg consum a anilor 2000 a permis guvernelor Argentinei și Braziliei să adopte politici de reindustrializare în combinație cu integrare socială. Aceste guverne au renaționalizat companiile strategice, au (re-)reglementat parțial piața muncii, au promovat ideea unui venit minim, au consolidat educația publică și au sprijinit creditele pentru locuințe, pe lângă alte măsuri care au permis creșterea claselor de mijloc și depășirea sărăciei pentru mari secțiuni ale populației. Cu toate acestea, relansarea economică și atragerea fluxurilor semnificative de investiții au menținut caracterul extrem de concentrat al acestor economii. Criza din 2008 a evidențiat fragilitatea privilegiilor dobândite de clasele de mijloc. În același an, au apărut și revendicările autoritare și de excludere ale celor cunoscuți drept *caceroleros* în Argentina și

paneleiros în Brazilia (protestatari care bat în oale și tigăi la mitinguri), care au jucat un rol important în pierderea susținerii de care se bucurau Cristina Fernández de Kirchner și Dilma Rousseff și în ascensiunea ulterioară a guvernelor populiste de dreapta.

În martie 2008, în Argentina, grupurile care erau conectate la exporturile de cereale au inițiat o serie de proteste și blocări de drumuri în fața unui nou mod de taxare care ținea gestionarea dezechilibrului dintre un sector agricol extrem de competitiv și diferitele industrii care rămăseseră în urmă din punct de vedere tehnologic. Durata și acceptarea pe scară largă a grevelor în zonele agricole au dus unele centre urbane în pragul lipsei de hrană.

Acesta a fost începutul unei serii de demonstrații „auto-organizate” de către sectoarele claselor superioare

și mijlocii din Buenos Aires, care s-au extins, în sunetul tigăilor, în alte orașe. Către 2012, acestea au devenit numeroase, dar apoi au pierdut treptat intensitatea. Aceste demonstrații, cunoscute sub numele de #13A #8N #8A #8A #13N și #18F¹, au alăturat diverse nemulțumiri – corupția și lipsa de libertate, alocația universală acordată copiilor etc. – toate acestea fiind exprimate cu strigăte agresive și steaguri îndreptate împotriva președintelui și a partidul de guvernământ.

În mai și în iunie 2013, în Brazilia, evenimentele de protest în favoarea transportului în comun gratuit și-au schimbat interesul și s-au transformat într-un protest al clasei mijlocii împotriva Campionatului Mondial de Fotbal și al serviciilor publice aflate în stare precară. În 2015 și 2016, protestele s-au extins în aproape toate marile orașe braziliene, schimbându-și caracterul și dobândind un

>>

ton destul de agresiv atât împotriva președintelui Dilma Rousseff, cât și împotriva Partidului Muncitorilor și a politicilor sociale promovate încă din 2002. Aceste manifestări au combinat cererea de demitere a lui Rousseff, metode fasciste de regenerare a dictaturii și ostilitate publică către stânga. Numeroase grupuri au cerut direct o „intervenție imediată a armatei”.

Clasa de mijloc și elitele au protestat împotriva micșorării decalajului social pe care ambele guverne încercau să-l realizeze prin intermediul politicilor anticiclice și a reglementării pieței forței de muncă. Întreprinzătorii mici și mijlocii au respins transferul de putere către muncitori, iar clasele care beneficiau de un salariu stabil au respins pierderea privilegiului de a avea personal domestic fără carte de muncă. În același timp, ei au asociat politica socială cu corupția indivizilor și a statului. Au apelat la „teoria meritocrației” pentru a normaliza inegalitățile sociale și pentru a legitima sărăcia ca pe un eșec personal care decurge din lene sau din lipsa de competențe. Aceasta merge mână în mână cu „teologia prosperității”, prin care biserica Penticostală afirmă că efortul este răsplătit în mod economic de către Dumnezeu, precum și cu alte discursuri „antreprenoriale”.

Această nemulțumire, care a început ca o condamnare neobosită, marcată de maniheism și selectivitate, a corupției – lui Kirchner în Argentina și a Partidului Muncitorilor (*Petista*) în Brazilia – drept simptom al liderilor cu „caracter deviant”, a devenit o pepinieră pentru foarte multe tipuri de teorii fundamentaliste. În același timp, a fost acordată o oarecare atenție celor care erau de fapt implicați în fapte de corupție,

fără a pune la îndoială caracterul structural pe care aceasta [i.e. corupția] îl are în ambele societăți.

Fundamentalismul este definit de percepția că există un adevăr dezvăluit care invalidează orice posibilitate de dezbatere. Fundamentalismul anticomunist a renăscut în Argentina și Brazilia sub masca *antichavismului*. Amenințarea este acum „venezuelizarea” și „bolivarianismul”, în general, înțelese ca fiind orice încercare de a demola fundamentele „capitalismului occidental” și ale „familiei tradiționale”. Fundamentalistii anticomuniști se opun reducerii inegalităților sociale și de gen, ceea ce se traduce, în Brazilia, prin ura față de cei săraci, feminiști, homosexuali și de negri și, în Argentina, prin ura față de *villeros* (oamenii care locuiesc în zonele sărace), toți acuzați că sunt incompetenți, ignoranți sau corupți.

Aceasta a deschis ușile spre popularizarea ideologiei ultraliberale, moștenite de la școala austriacă, care, după cum explică cercetătorul social brazilian Carapanã, este susținută de doi piloni: „statul minimal” și principiul *pacta sunt servanda*, conform căruia toate drepturile sunt reduse la ceea ce este agreat „în mod liber” de către părți. De acolo, se stabilește o dihotomie simplistă *sui generis*, care se traduce în: stânga-stat-constrângere versus dreapta-piață-libertate. Prima structură reprezintă „egalitatea” drept o amenințare, în timp ce a doua redefinesc conceptul de libertate ca „absență a statului”.

Al doilea moment în construirea populismului de dreapta este mariajul de conveniență dintre ultraliberalism și fundamentalismul creștin, în toate versiunile sale. Atacul asupra statului este un punct de referință comun

deoarece, în timp ce „limitează până unde se extinde libertatea”, reduce și autoritatea patriarhală prin intervenția publică, chiar și în învățământul privat. Alianța dintre ONG-urile care apărau ultraliberalismul și bisericile neo-penticostale a fost tradusă în Argentina și Brazilia printr-un amestec de atacuri asupra politicii sociale și a intervenției statului în economie, de condamnări ale „ideologiei de gen” și de acuzații de „îndoctrinare a elevilor” de către profesorii din școli.

Potrivit sociologului brazilian Camila Rocha, succesul în stabilirea unui regim subiectiv al urii, care împiedică orice posibilitate de analiză și dialog democratic, poate fi explicat prin utilizarea eficientă a noilor instrumente tehnologice, prin spațiul tot mai mare pe care mass-media hegemonice l-au acordat acestor idei și prin infiltrarea subtilă a organizațiilor politice tradiționale, cum ar fi ONG-urile și partidele politice. Astfel, s-a ajuns la un consens împotriva luptelor care păreau că au fost depășite odată cu revenirea democrației în ambele țări (Argentina în 1983, Brazilia în 1986): lupta pentru drepturile omului și lupta împotriva inegalității sociale. Iar acest consens s-a stabilit în aceste societăți cu o mare doză de voluntariat, discursuri false, simplificări falsificate și nesfârșitele „știri false” („fake news”). ■

¹ În ordine: 13 Septembrie și 8 Noiembrie 2012; 18 Aprilie, 8 August și 13 Noiembrie 2013 și 18 Februarie 2014.

Adrese de corespondență:
Humberto Caggiano Blanco
<ramirocaggiano@gmail.com>
Natalia Teresa Berti
<natalia.berti@urosario.edu.co>

> Naționalismul radical:

o nouă contracultură în Polonia?

de **Justyna Kajta**, Universitatea din Wrocław, Polonia

Marșul de Ziua Independenței organizat de forțele naționaliste în Varșovia, Polonia, 2011. Wikipedia, Creative Commons.

In ultimii ani, susținerea în creștere față de partidele naționaliste și populiste de dreapta a stârnit îngrijorare în rândul sociologilor și al decidenților politici democrați din numeroase țări. În Polonia, organizațiile radicale naționaliste au devenit mai vizibile începând cu 2015, când partidul conservator de dreapta Lege și Dreptate (PiS) a câștigat alegerile parlamentare. O creștere similară a discursurilor naționaliste poate fi văzută și în alte țări din Europa, precum și din afara Europei, acolo unde partidele populiste de extremă dreapta își atrag votanții prin mobilizarea în jurul unor subiecte precum migrația și suveranitatea.

Ce reprezintă în acest moment naționalismul radical în Polonia? Ce

înseamnă să lupți pentru „Măreața Polonie”? Pentru a răspunde acestor întrebări, am pornit o cercetare printre membrii unor organizații naționaliste din Polonia. Am realizat interviuri narrative de tip biografie pentru a depista căile biografice ale organizării, precum și motivele lor și viziunea lor asupra lumii.

Privind cum naționaliștii se descriu pe ei înșiși și își descriu activitatea lor, putem observa patru categorii discursive principale. În primul rând, ei se văd pe sine drept educatori ai noilor generații și patrioți care cunosc istoria Poloniei, promovând versiunea corectă a acesteia. În al doilea rând, sunt apărători/ (re)fondatori ai identității poloneze, bazate strict pe tradiție și pe valorile catolice. În cel de-al treilea rând, naționaliștii sunt activiști anti-sistemici, care

rezistă „sistemului” înțeles la modul general ca Uniunea Europeană, organizarea politică, politica post-1989 și mass-media liberală. În cel de-al patrulea rând, se prezintă pe sine drept cetățeni implicați social și politic cărora, în contrast cu majoritatea societății poloneze, le pasă de anumite amenințări posibile și care sunt conștienți de acestea.

Pe baza analizei relatărilor lor și a materialelor publicate pe site-urile organizațiilor de care aparțin, se poate spune că, în Polonia, mișcarea naționalistă contemporană este o mișcare socială post-modernă, care rezistă liberalismului și care se întoarce către tradiție. Poate fi văzută ca un tip particular de contracultură: anti-liberală (bazată pe dominația resimțită a discursului și a politicii de stânga), anti-organizare, anti-UE,

anti-heterogenitate. În timp ce contracultura din anii 1960 se baza pe sloganuri progresiste, ceea ce observăm acum este o întoarcere (imposibilă) către trecut, care este foarte dificil de imaginat, dacă luăm în considerare toate schimbările care s-au petrecut de atunci. Ceea ce face această contracultură chiar mai neobișnuită este faptul că guvernul (PiS) pare a fi parte din ea. O altă problemă este eșecul de a defini ordinea din trecut/ tradițională pe care încearcă să o reconstituie: trecutul pare un fel de concept abstract mai degrabă decât un punct de referință specific. Mișcarea naționalistă contemporană este în aceeași măsură o mișcare anti-sistem, care pune la îndoială clasa politică și lipsa unei transformări reale, de profunzime, după 1989 (inclusiv lipsa unei de-comunizări și tranziția ușoară a elitelor politice către elite naționale). Participanții la mișcare sunt interconectați prin cultură, identitate și politică, mai

degrabă decât prin economie. Ei împart (1) un sentiment de amenințare a valorilor (națiune, religie, familie tradițională, istorie) considerate ca fiind fundamentul civilizației europene și a ceea ce ține de a fi polonez; (2) convingerea că scena politică este plină de ipocrizie; (3) convingerea că națiunea poloneză are suveranitate limitată.

Realitatea este văzută în termeni dihotomici rigizi: la nivelul cel mai general, lumea se împarte în „bine” și „rău” (vezi Tabel 1). De partea „binelui” se află cele mai importante valori ale organizațiilor: civilizația europeană, religia (creștinismul), națiunea, familia. Valorile sunt descrise prin referire la tradiție, comunitate și ordine morală. Sunt considerate native, naturale, eterne și, deci, reale. În plus, putem observa două perechi inseparabile de categorii – (1) națiunea poloneză și credința catolică și (2) civilizația europeană și creștinismul – care

ilustrează locul central al religiei în naționalismul polonez. Ceea ce domină de partea „răului” este liberalismul, văzut în contradicție cu viziunea tradițională și care este, printre altele, reprezentat de Uniunea Europeană. Împreună cu materialismul, relativismul și egalitarismul, liberalismul distruge fosta ordine și conduce la dezintegrarea comunității. În contrast cu categoriile „binelui”, cele „ale răului” au fost inventate și „forțate” de grupuri de putere din exterior. Într-o astfel de realitate, clasa politică, Uniunea Europeană, homosexualii și refugiații devin principalii inamici. Ei întruchipează caracteristici și fenomene care sunt considerate dăunătoare pentru că amenință viziunea unei națiuni omogene, coezive și suverane.

Naționalismul radical este bazat pe două emoții dominante: nesiguranță și mândrie. Luând în considerare schimbările ce au loc în contextele de ordin politic, economic și

Tabelul 1. Viziunea dihotomică a realității în discursul mișcării naționaliste

BINE	RĂU
tradiții, comunitate și ordine	liberalism, egoism și degenerare
Civilizația europeană	Democrația liberală
(tradiții vechi, înrădăcinate)	(UE ca regim, totalitarism, ostilitate, falsitate, pericol)
Valori creștine	Ideologia iluministă a drepturilor omului și a relativismului
(credință catolică, sursa moralității, naturalețe)	(artificialitate, lipsa adevărului obiectiv)
Comunitatea națională	Egalitarismul și haosul cosmopolitanismului
(întreg organic, ierarhie, libertate, suveranitate, ordine)	(materialism, egalitarism mitologic/ inventat, dezintegrarea comunității și a ordinii)
Familia tradițională	Modelul relației liberale/ de stânga
(sănătate, comunitate)	(politicieni, mass-media, feminism, lobby homosexual; boală, degenerare, nocivitate)

Sursa: Analiza a 30 de interviuri biografice cu reprezentanți ai All-Polish Youth (lb.rom. Tineretul Polonez), National Rebirth of Poland (lb. rom. Renașterea Națională a Poloniei) și National-Radical Camp (lb. rom. Tabăra Național-Radicală) în perioada 2011-15, și materiale publicate pe site-urile lor oficiale de organizare.

Marșul de Ziua Independenței organizat de forțele naționaliste în Varșovia, Polonia, 2015. P. Drabik/flickr. Unele drepturi sunt rezervate.

cultural, la nivel național, european și global, incertitudinea este un sentiment comun și împărtășit și, luat individual, insuficient pentru a deveni naționalist. Cu toate acestea, discursul radical naționalist legat de vizunea dihotomică despre lume poate apărea ca un răspuns la problemele de zi cu zi, inclusiv la cele ce țin de dificultatea de a menține o slujbă decentă, de a avea condiții de locuit și standarde de viață decente. Poveștile despre refugiați periculoși care-și impun cultura și care pun stăpânire pe case și locuri de muncă; despre minoritățile sexuale care abuzează copii; despre corporațiile internaționale care exploatează muncitorii polonezi și despre liberalii care, în mod intenționat, atacă tradițiile și valorile poloneze sunt bine primite de unele segmente ale societății din Polonia. Asemenea discursuri oferă răspunsuri facile și puncte de referință solide pentru a face față încărcăturii date de incertitudine, prin orientarea acesteia în

aversiune față de inamici inventați. Naționalismul este, de asemenea, despre mândria națională: un sentiment manifestat ca protest împotriva poziției semi-periferice a Poloniei în lume. Similar, după cum arată cercetarea realizată de Maciej Gdula asupra votanților partidului Lege și Dreptate, naționalismul radical este o metodă de a căuta semnificația simbolică a Poloniei și a „ridicării din genunchi”. Există o nevoie puternică de a se simți superiori altora și de a construi o națiune mai bună, conștientă de și ancorată în istoria sa.

Va fi societatea poloneză dominată de acest val al contraculturii naționaliste? Pe de-o parte, se poate spune că naționalismul radical nu își va pierde susținerea curând și este destul de dificil de estimat ce fel de discurs l-ar putea înlocui și ar putea explica cu ușurință complexitatea lumii contemporane. Mai mult, organizațiile naționaliste au mărșăluit alături de guvernul

polonez în data de 11 noiembrie 2018, cu ocazia Zilei Independenței, ceea ce arată că structura politică este favorabilă dezvoltării lor. În schimb, reprezentanții celor cu viziuni opuse, liberale, de stânga, în ciuda unui context politic mai puțin favorabil, încă se fac remarcați și sunt activi în societatea poloneză. Unul din semnele recente ale faptului că ei continuă să fie relevanți îl reprezintă rezultatele alegerilor locale: deși PiS a obținut, în general, cel mai mare număr de locuri în guvernele regionale, locuitorii marilor orașe din Polonia au ales mai frecvent candidați liberali. La ce ne putem aștepta în anii următori este la o creștere a tensiunii și a conflictului dintre discursurile culturale, mai degrabă decât la o preluare a discursului public de către naționaliștii radicali. ■

Adresă de corespondență: Justyna Kajta
<juskajta@gmail.com>

> Inspirându-ne de la Marie Jahoda

de **Johann Bacher**, Universitatea Johannes Kepler, Linz, Austria, **Julia Hofmann**, Camera Muncii, Viena, Austria și **Georg Hubmann**, Institutul Jahoda Bauer, Austria

Marie Jahoda în 1937. Credit: AGSÖ (Arhivă pentru Istoria Sociologiei în Austria).

Plecarea din țară a fost precedată de închisoare. Implicarea ei în mișcarea social-democrată a fost interzisă de regimul austro-fascist din 1934. Doar intervenția internațională i-a permis să scape.

Jahoda s-a mutat întâi în Marea Britanie, unde a fost implicată în foarte multe proiecte de cercetare aplicată, inclusiv un studiu privind schema de producție de subzistentă dintr-o regiune minieră din Țara Galilor, regiune cu o rată mare a șomajului. În 1945 s-a mutat în Statele Unite și a obținut o poziție în departamentul de cercetare al Comitetului Evreiesc American, unde a realizat mai multe studii empirice. Spre sfârșitul anului 1947, s-a mutat la Biroul de Cercetare Socială Aplicată din cadrul Universității Columbia și a început o colaborare fructuoasă cu Robert K. Merton. În 1949, a devenit profesor asociat și, în 1953, profesor universitar de psihologie socială la Universitatea New York. În 1958, s-a întors în Marea Britanie, din motive personale, și a devenit profesor la Universitatea Brunel; în 1965, a acceptat o poziție de profesor universitar de psihologie socială la Universitatea din Sussex. Jahoda a murit în Regatul Unit în 2001. În Austria, țara natală, meritele ei extraordinare au fost recunoscute numai foarte târziu în viață, la sfârșitul anilor 1980. Ea a vrut să se întoarcă în Austria după al Doilea Război Mondial, dar nu a primit nicio ofertă de muncă.

Marie Jahoda este autoarea a mai mult de 250 de publicații, acoperind subiecte numeroase și diferite: forță de muncă și șomaj; atitudini și schimbări de atitudini, în special în ceea ce privește anti-semitismul; conformitate și autoritarism; sănătate publică; metode de cercetare și metodologie și psihanaliză. Numărul mare de recenzii în jurnale importante arată interesul ei vital legat de diferite domenii științifice.

> Ce putem învăța de la Marie Jahoda

Ce putem învăța din munca ei științifică și din biografia sa, ca cercetători sociali și cetățeni implicați? În primul rând, ca autori, am dori să menționăm că provenim din domenii diferite. Unul dintre noi este profesor universitar de

In 2017, autorii prezentului articol au fost implicați în editarea, finanțarea și prezentarea tezei de doctorat, aproape necunoscute până atunci, a faimoasei cercetătoare austriece Marie Jahoda, care și-a terminat dizertația la sfârșitul anului 1931, sub supravegherea lui Karl și a lui Charlotte Bühler. În 1932, Universitatea din Viena a aprobat dizertația. Aceasta a avut la bază 52 de interviuri calitative cu locuitori ai așa-numitului *Versorgungshäuser* din Viena, care era un fel de azil de bătrâni pentru persoane sărace și bolnave. A fost primul studiu empiric care a folosit informații biografice ale clasei muncitoare. Interviurile și dizertația oferă o viziune impresionantă a condițiilor opresive de locuire ale clasei muncitoare în a doua jumătate a secolului XIX și în primele decenii ale secolului XX.

În paralel, Jahoda a fost implicată – după cum este mai bine știut – în faimosul studiu „Mienthal: Sociografia unei comunități șomere”, pe care l-a scris în colaborare cu Paul Lazarsfeld și Hans Zeisel. Ea a scris principalele părți ale acestui raport în timpul verii anului 1932.

În 1937, regimul austro-fascist a forțat-o să părăsească Austria, Jahoda fiind anunțată doar cu câteva zile înainte.

sociologie la o universitate, altul este implicat într-un think tank și al treilea este angajat în cadrul Camerei de Muncă din Austria. Avem vârste și genuri diferite. Există și elemente comune în toate aceste contexte. Toți trei am studiat științe sociale (sociologie și socioeconomie) la aceeași universitate și toți vrem să ajutăm la rezolvarea problemelor sociale și la reducerea inegalităților sociale.

Prima concluzie la care ajungem în legătură cu munca științifică și biografia lui Jahoda este că ar trebui să ne concentrăm activitatea pe problemele reale ale oamenilor. Acest lucru înseamnă și să ne implicăm personal în problemele sociale ale oamenilor. Biografia lui Jahoda oferă multe exemple de bună practică. O asemenea implicare stimulează cercetarea, așa cum a accentuat Jahoda în munca ei metodologică, și, de asemenea, oferă posibilitatea unei mai bune înțelegeri a fenomenelor sociale și poate duce chiar și la găsirea de soluții. Jahoda a accentuat faptul că întrebările științifice abstracte nu sunt totdeauna utile pentru definirea și rezolvarea problemelor sociale. Această abordare nu este nici nouă, nici specifică lui Jahoda. Așa cum știm cu toții, nu este ceva simplu de adresat.

În al doilea rând, învățăm de la Jahoda că analiza problemelor și a inegalităților sociale necesită interes în multe domenii științifice și cooperare cu colegi din diferite discipline științifice. Competiția interdisciplinară nu ajută, deoarece nu este posibil să împărțim problemele sociale în funcție de domeniul științific. Munca lui Marie Jahoda nu a cunoscut bariere științifice, accentul său interdisciplinar concentrându-se pe sociologie și psihologie. Conceptul ei de psihologie socială non-reducționistă este util pentru explorarea a ceea ce ea a numit realitate socială, legând structura socială și personalitatea (respectiv, sociologia și psihologia). O sarcină a psihologiei sociale non-reducționiste este să analizeze ce experiențe oferă o instituție socială, cum influențează interpretarea lor comportamentul oamenilor și viceversa. Conceptul lui Jahoda legat de cele cinci funcții latente ale ocupației este încă un exemplu excelent al acestei legături. Conceptul presupune că ocupația ca instituție socială oferă tipuri specifice de experiențe, care satisfac nevoi umane de bază (fundamentale). Ocupația (1) structurează ziua; (2) menține oamenii activi; (3) lărgeste orizontul social al oamenilor dincolo de familia lor personală; (4) contribuie la obiective colective mai înalte și (5) oferă identitate socială și status.

Aceste cinci funcții latente și relațiile lor cu nevoile umane fundamentale sunt încă importante și utile în analiza schimbărilor sociale, cel puțin în țările vestice. Ar trebui să ne întrebăm mai des în ce măsură și pentru ce categorii de oameni anumite dezvoltări sociale contravin acestor nevoi umane fundamentale. Conform principiilor metodologice ale lui Jahoda, o astfel de analiză ar trebui să se bazeze pe experiențele de zi cu zi ale oamenilor și pe

Coperta disertației Mariei Jahoda din 1932, recent publicată în 2017 de StudienVerlag: Marie Jahoda Lebensgeschichtliche Protokolle der arbeitenden Klassen 1850-1930 [Raportele istorice ale Mariei Jahoda asupra clasei muncitoare, 1850-1930], editată de Johann Bacher, Waltraud Kannonier-Finster, și Meinrad Ziegler.

nevoile lor. Analizele noastre vor fi mai realiste și rezultatele mai convingătoare, având acest fapt în vedere (vezi discuția despre *think tank*-uri în [Global Dialogue 8.2](#)). Rezultatele noastre vor avea audiență mai largă și vor stimula discuțiile publice (nu toată lumea trebuie să fie de acord!).

În final, analizele noastre ar trebui să se concentreze pe dezvoltarea umanității. În opinia noastră, științele sociale s-au concentrat în ultima vreme în primul rând pe întrebarea: de ce societatea îngreunează dezvoltarea umanității noastre? Aceste analize, deși urgente dacă luăm în considerare problemele sociale diverse și severe pe care le au societățile noastre globale, duc la un diagnostic negativ sau pesimist, iar o astfel de viziune negativă devine parte a identității noastre ca cercetători sociali. Urmând exemplul lui Jahoda, ar trebui, pe de-o parte, să legăm problemele reale de cercetarea științifică și, pe de altă parte, să avem o atitudine mai optimistă. Acest lucru ne va ajuta, de asemenea, să întărim rolul expertizei academice în discursul științific și politic, într-o vreme în care *think tank*-urile neoliberale au din ce în ce mai multă influență. Analizele noastre ar trebui să răspundă parțial la următoarea întrebare: ce condiții societale trebuie îndeplinite ca noi să ne putem dezvolta umanitatea? ■

Adrese de corespondență:

Johann Bacher <johann.bacher@jku.at>

Julia Hofmann <Julia.HOFMANN@akwien.at>

Georg Hubmann <georg.hubmann@jbi.or.at>

> Relații de muncă și dialog social

în Portugalia

de **Elísio Estanque**, Universitatea din Coimbra, Portugalia și membru al Comitetului de Cercetare a Mișcărilor Muncitorești ISA (RC44) și a Claselor și Mișcărilor Sociale (RC47) și **António Casimiro Ferreira**, Universitatea din Coimbra, Portugalia

Pictură murală pe străzile din Lisabona, reprezentând Revoluția Garoafelor din 25 aprilie 1974. Foto: Kimble Young, Creative Commons.

Portugalia este o țară semi-periferică care a trecut printr-o tranziție democratică în anul 1974, după o perioadă lungă de regim dictatorial (începând cu anul 1926). Autoritarul „Estado Novo” („Noul Stat”) a fost stabilit prin Constituția în anul 1933. Aceasta a pus bazele normative ale unui corporatism fascist care a legitimat controlul statal asupra sindicatelor muncitorești și a crescut represiunea violentă a muncitorilor.

Rezistența clasei muncitoare a fost puțin întâlnită și sporadică în peste 48 de ani de regim autoritar. Abia spre finalul anilor 1960 au putut fi remarcate niște grupuri de rezistență, organizate în uniunile corporatiste. Aceasta a fost rezultatul urbanizării, al concentrării populației în zonele de coastă, al creșterii anumitor servicii publice, precum și al creșterii economiei sectorului terțiar, care a oferit spațiu pentru o nouă dinamică asociativă în rândul forței de muncă (deși în continuare clandestină). În acest context a apărut, în anul 1970, confederația sindicală care încă domină și astăzi (*Intersindical Nacional*, astăzi cunoscut ca CGTP – Confederația Generală a Muncitorilor Portughezi). Cu toate acestea, în timpul acestei perioade (de la sfârșitul anilor 1960 până la revoluția din 25 aprilie 1974), în ciuda deschiderii relative a economiei și a creșterii sectorului de servicii, Portugalia a rămas o țară predominant rurală. Industria incipientă s-a bazat pe muncă ieftină încadrată într-o economie controlată de stat și într-un regim represiv și tutelar care supraveghea muncitorii, sindicatele și societatea în general.

Revoluția Garoafelor din 25 aprilie 1974 a fost cea care a creat condițiile pentru apariția actualului sistem de relații și drepturi de muncă. Doar începând de atunci se poate vorbi despre dialog social și legislație a muncii în societatea portugheză. Mai mult, datorită puternicei efervescențe revoluționare a mișcărilor populare și sociale din acea perioadă (1974-5), Portugalia a devenit neobișnuită țară vestică care a acceptat deschis un proiect socialist, recunoscut prin Constituția din 1976. Cu toate acestea, acele perioade conflictuale și revoluționare au lăsat urme adânci în țară (bune și rele), instalându-se o ruptură

>>

structurală între modele sociale opuse. Acest lucru a fost tradus în domeniul politic printr-o diviziune între ideologiile anti-sistemice - PCP (Partidul Comunist) și extrema stângă - și ideologiile social-democrate sau liberale - PS (Partidul Socialist) și PSD (Partidul Social-Democrat). Acest conflict a fost oglindit în domeniul sindicatelor: pe de o parte, CGTP (un sindicat de influență comunistă, bazat pe clase) și, pe de altă parte, Uniunea Generală a Muncitorilor (UGT- sindicat reformist, bazat pe dialog), fondat în 1978.

Legislația muncii stabilită sub noua constituție a reflectat, în special în faza incipientă, influența luptelor de clasă intense din perioada revoluționară. Constituția a instituționalizat o structură tripartită la nivel macrosocial: aceasta a fost reprezentată Comitetul Permanent pentru Dialog Social (CPCS) fondat în 1984, înlocuit mai târziu de Consiliul Economic și Social (CES), în 1991. În practică, modelul dialogului social și al relațiilor muncitorești a oscilat în funcție de diferite conjuncturi politice și de dinamica relațiilor de putere dintre parteneri sociali, precum și de evoluția indicatorilor sociali și economici. În ultimii 30 de ani, perioadele de criză și impactul economiei globale au dus la schimbări legislative care au constrâns politicile sociale, urmând o perioadă generală de dereglementare, flexibilizare și segmentare a muncii.

Recenta criză economic-financiară din 2008 a avut un impact major asupra Portugaliei, în special în timpul programului ajutor financiar (2011-14). În acea perioadă, condițiile unei „stări de excepție” au apărut în Portugalia. Măsurile de austeritate impuse de Troika (Comisia Europeană, Banca Centrală Europeană și Fondul Monetar Internațional) și aplicate cu mult zel de precedentul guvern de dreapta (PSD/ CDS, condus de fostul prim-ministru Passos Coelho) au intensificat inegalitățile sociale și excluziunea, într-un context al tensiunilor sociale marcat de un ciclu de proteste și greve, conduse de mișcări sociale și muncitorești.

Acest context de austeritate a implicat un instituționalism politic și juridic și o organizare socială menite să calmeze și să stabilizeze piețele prin complianța deficitului bugetar și prin distrugerea mecanismelor de dialog social. Măsurile de austeritate și agenda „reformistă” neoliberală s-au suprapus cu o dorință de a reduce costurile de muncă și compensațiile pentru concediere, de a flexibiliza timpul de lucru și de a restricționa negocierilor colective. În mod specific, o serie de schimbări legislative emblematice au fost introduse pentru a reduce beneficiile care se aplicau clasei muncitoare. Rolul sindicatelor muncitorești prevăzut în Constituție a fost de asemenea restricționat, fiind însă privilegiat rolul consiliilor de muncă și al sindicatelor de la nivel de companie.

Simultan, forma privilegiată a reglementării relațiilor de muncă – negociere colectivă – a suferit constrângeri puternice din cauza limitelor contractelor de muncă și ale acordurilor colective. Acestea, atât cât au depins de o perioadă de negociere – cu sau fără o înțelegere – au

favorizat angajatorii. Situația negocierilor colective în timpul perioadei de austeritate s-a reflectat în blocarea acestei forme de dialog social, prin creșterea asimetriei de putere dintre muncitori și angajatori. Pe de altă parte, la nivel macrosocial, Consiliul Economic și Social (CES) a jucat un rol important în aducerea înapoi a cadrului relațiilor de muncă, sub presiunea angajamentelor făcute către Troika. Astfel, elementele diluate într-un proces mai amplu al așa-numitelor „reformе structurale” de abia au putut rezista acestor decizii fără a-și pierde identitatea politică și juridică a legislației muncii.

Narațiunea de austeritate caracterizată de fundamentalismul pieței a delegitimizat diagnozele alternative ale realității, blocând orice agende legislative care reflectau un etos social ce proteja drepturile de muncă și justiția socială. Aceleași instituții și organizații cetățenești și de dialog social s-au văzut cooptate și convertite în instrumente pentru legitimizarea noii austerități.

După procesul de democratizare (începând cu 1974), pot fi identificate 4 momente: expansiunea și epuizarea dialogului social la nivel macro, între anii 1970 și 1980; revenirea dialogului social în anii 1990, legată de procesele europene de integrare și globalizare; momentul de criză în dialogul social, marcat de luarea unui angajament în privința implementării măsurilor de austeritate și a reformelor legislative ulterioare; și, în final, momentul prezent în care, prin acorduri parlamentare între guvernul condus de Partidul Socialist, Partidul Comunist și Blocul de Stânga, axa negocierii s-a mutat către parlament, importanța mecanismelor de negociere fiind redusă gradual (atât negocierea colectivă, cât și mecanismele tripartite).

În concluzie, cea mai recentă perioadă post-Troika a oferit posibilitatea unei soluții politice și condiții noi pentru reîntoarcerea la dialogul social. Din acest motiv, țara este astăzi dată ca un model de contra-curent în contextul european, prezentând, de asemenea, și o viabilitate surprinzătoare de alianțe între diferite forțe politice de stânga. În această nouă configurație a forței de muncă politică, nu numai protagoniștii politico-partizani sau mișcărilor de protest social, ci și diferitele forme de acțiune sindicală au contribuit la o atmosferă care favorizează alianțele și procesele de negociere. În ciuda îndoielilor și perplexităților ridicate de această soluție, experiența portugheză ne arată că viitorul dialogului social implică configurații noi printre actorii sociali, cuprinzând sferele politice și muncitorești. Aceasta [i.e. experiența portugheză] demonstrează că, în ciuda vicisitudinilor, revenirea economico-financiară poate fi combinată cu revenirea politicilor sociale și cu o reînviere a alianțelor politice, într-o democrație reprezentativă în care conflictul și negocierea sunt inseparabile. ■

Adrese de corespondență:

Elísio Estanque <elisio.estanque@gmail.com>

António Casimiro Ferreira <acasimiroferreira@gmail.com>

> Prezentarea echipei *Global Dialogue* din Bengal

| Rokeya Akhter

| Asif Bin Ali

| Md. Eunus Ali

| Abdullah-Hill-Muhaimin
Chowdhury

| Eashrat Jahan Eyemoun

| Kazi Fadia Iqbal

| Habibul Haque Khondker

| Hasan Mahmud

| Mustafizur Rahman

| Khairun Nahar

| Juwel Rana

| Toufika Sultana

| Md. Helal Uddin

Rokeya Akhter este un consultant național și specialist în proiecte de dezvoltare în Bangladesh. Printre specializările ei se numără planurile de acțiune pe problematici de gen, nutriția adolescenților și reziliența la schimbările climatice în vederea securității hranei. Este doctorandă la Universitatea din Dhaka, Bangladesh. Teza sa se axează pe problematica limbii, culturii și educației în Dhaka. Deține un masterat în sociologie de la Universitatea din Dhaka.

Asif Bin Ali predă sociologia la Universitatea de Est, Dhaka, și lucrează ca asistent editorial pentru *Daily Observer*, un cotidian în limba engleză din Bangladesh. El colaborează și cu Universitatea Centrală Queensland din Australia ca cercetător asociat din 2017. Are un masterat în sociologie obținut la Universitatea Sud-Asiatică din New Delhi, India. Printre interesele lui de cercetare menționăm naționalismul, terorismul, formarea identitară, sociologia religiei și istoria dezastrelor naturale.

Md. Eunus Ali este student în cadrul departamentului de sociologie al Universității din Dhaka. Interesele lui de cercetare se concentrează pe relația dintre gen și dezvoltare, pe sănătate publică și pe socializarea timpurie.

Abdullah-Hill-Muhaimin Chowdhury este expert în cercetarea de piață calitativă și lucrează la acest moment pentru *Quantum Consumer Solutions*. Deține o licență și un masterat în sociologie de la Universitatea din Dhaka. Interesele lui de cercetare se concentrează pe dinamica modelelor narativelor religioase în relație cu structurile sociale din Bangladesh.

Eashrat Jahan Eyemoon este lector în cadrul Departamentului de Sociologie al Universității din Dhaka. Deține diploma de licență și masterat în sociologie de la Universitatea din Dhaka. Printre interesele ei de cercetare se regăsesc relațiile de gen și guvernarea în raport cu securitatea hranei.

Kazi Fadia Iqbal și-a finalizat studiile de licență și masterat în sociologie, actualmente finalizându-și o diplomă în filozofie. În prezent, ea este director de promovare și activează în cadrul diviziei de networking a SAIST (Institutul de Transformare Socială din Asia de Sud).

Habibul Haque Khondker, (Universitatea din Pittsburg) este profesor de sociologie în cadrul Universității Zayed din Abu Dhabi, UAE și co-președinte al Comitetului de Cercetare pentru Transformări Sociale și Sociologia Dezvoltării din cadrul Asociației Internaționale de Sociologie (RC09). Printre interesele lui de cercetare menționăm teoriile globalizării, migrația, statul, societatea civilă, democrația, armata în politică și foametea. Khondker este co-autor al volumului *Globalizare: Est/ Vest* (SAGE, 2010) împreună cu Bryan Turner, co-editor al *Asia și Europa în Globalizare: Continente, Regiuni și Națiuni* (Brill, 2006) cu Goran Therborn și co-editor al volumului *Globalizarea Secolului XXI: Perspective din Golf* (Dubai, Abu Dhabi: Zayed University Press, 2010) împreună cu Jan Nederveen Pieterse.

Hasan Mahmud este profesor asistent cu rezidența la Universitatea Northwestern din Qatar. Deține un doctorat

în Sociologie de la Universitatea din California-Los Angeles, un masterat în Studii Globale de la Universitatea Sophia din Tokyo, precum și diplome de licență și masterat în sociologie de la Universitatea din Dhaka, Bangladesh. A fost profesor invitat al Departamentului de Sociologie de la Ball State University, Statele Unite ale Americii. Interesele lui academice se concentrează pe teoriile sociologice, globalizare, migrație și dezvoltare internațională, politici identitare și etnografie globală. Cercetările lui au fost publicate în jurnale prestigioase precum *Current Sociology*, *Migration and Development*, *Contemporary Justice Review* și *Journal of Socioeconomic Research and Development*.

Mustafizur Rahman este masterand în cadrul Departamentului de Sociologie al Universității din Dhaka. A primit medalia de aur pentru performanță excepțională în studii universitare în anul 2018. Interesele lui academice se concentrează pe sociologia medicală și pe sistemul sănătății publice.

Khairun Nahar este expert în logopedie în cadrul CS Care Limited. Ea deține o licență și un masterat în lingvistică și un masterat în științe sociale (terapia prin discurs și limbă) de la Universitatea din Dhaka.

Jewel Rana este cercetător Erasmus în cadrul Școlii de Sănătate Publică a EHESP, Franța. Printre interesele lui de cercetare menționăm impactul expunerii mediului la poluare, metalele toxice, perturbatorii endocrinologici și factorii asociați sănătății fizice și cognitive a copiilor. A publicat articole academice și capitole în volume de specialitate naționale și internaționale, pe tematici precum sănătatea mediului, sănătatea femeilor și a copiilor, probleme cardiovasculare, fumatul, factorii sociali ce determină starea de sănătate sau inegalitățile în sănătate. Este editor executiv al Jurnalului Sud Asiatic de Științe Sociale (*South Asian Journal of Social Sciences*) și co-fondator al SAIST, Dhaka.

Toufika Sultana este doctorandă la Universitatea din Saskatchewan, Canada. Interesele ei de cercetare cuprind domenii precum îmbătrânirea și sănătatea mentală, sociologia sănătății și a bolii, demografia, inegalitățile sociale, managementul dezastrelor și studiul vulnerabilității. A predat sociologia în cadrul Universității de Est din Bangladesh înainte de a se înrola în actualul său program doctoral din Canada. De asemenea, ea a lucrat și în cadrul Diviziei de Cercetare și Evaluare (RED) în BRAC, Bangladesh. Este editor asociat al Jurnalului Sud Asiatic de Științe Sociale (*South Asian Journal of Social Sciences*) și co-fondator al SAIST, Dhaka.

Md. Helal Uddin este lector în sociologie la Universitatea de Est, Bangladesh. Și-a finalizat studiile de licență și masterat în sociologie la Universitatea din Dhaka. Lucrează ca asistent editorial pentru Jurnalul Sud Asiatic de Științe Sociale (*South Asian Journal of Social Sciences*) și este Asistent Director (Divizia de Cercetare și Inovare) la SAIST. Printre interesele lui de cercetare se regăsesc sociologia mediului, sociologia sănătății și post-modernismul.